

Algemeen ambtsbericht Turkije

november 2003

Directie Personenverkeer, Migratie en Vreemdelingenzaken
Afdeling Asiel- en Migratiezaken

+31 (0)70 348 5612

	Inhoudsopgave	Pagina
1	Inleiding	4
2	Landeninformatie	5
2.1	Basisgegevens	5
2.1.1	Land en volk	5
2.1.2	Geschiedenis	5
2.2	Staatsinrichting	10
2.2.1	De wetgevende macht	10
2.2.2	De uitvoerende macht	13
2.2.3	De rechtsprekende macht	16
2.2.4	De Nationale Veiligheidsraad	19
2.3	Politieke ontwikkelingen	20
2.3.1	Tussentijdse verkiezingen en herschikking van de regering	20
2.3.2	Nieuwe wetwijzigingen	22
2.3.3	Ontwikkelingen rond de KADEK	23
2.4	Veiligheidssituatie	26
2.4.1	De situatie in Zuidoost-Turkije	26
2.4.2	De Hezbollah en andere islamistische groeperingen	29
2.4.3	Marxistisch-leninistische groeperingen	31
2.5	Sociaal-economische situatie	34
3	Mensenrechten	37
3.1	Juridische context	37
3.1.1	Verdragen	37
3.1.2	Nationale wetgeving	38
3.2	Toezicht	39
3.2.1	Internationaal	39
3.2.2	Nationaal gouvernementeel	41
3.2.3	Nationaal niet-gouvernementeel	47
3.3	Naleving en schendingen	50
3.3.1	Vrijheid van meningsuiting	50
3.3.2	Vrijheid van vereniging en vergadering	53
3.3.3	Vrijheid van godsdienst	57
3.3.4	Bewegingsvrijheid	66
3.3.5	Rechtsgang	68
3.3.6	Arrestaties en detenties	70
3.3.7	Mishandeling en foltering	76
3.3.8	Verdwijningen	81
3.3.9	Buitengerechtelijke executies	81
3.3.10	Doodstraf	82
3.4	Positie van specifieke groepen	83
3.4.1	Koerden	83
3.4.2	Leden van de KADEK/PRD en militante linkse of islamistische groeperingen	88

3.4.3	Plegers van marginale activiteiten voor KADEK/PRD en linkse of islamistische militante groeperingen	90
3.4.4	Verwanten van leden van de KADEK/PRD en linkse of islamistische militante groeperingen	91
3.4.5	HADEP/DEHAP-leden en -sympathisanten	92
3.4.6	Verwanten van DEHAP-leden	94
3.4.7	Dorpswachters	94
3.4.8	Vrouwen	96
3.4.9	Homoseksuelen, travestieten en transseksuelen	98
3.4.10	Dienstplichtigen	101
3.4.11	Teruggekeerde afgewezen asielzoekers	102
4	Migratie	104
4.1	Opvang van binnenlands ontheemden	104
4.2	Minderjarigen	105
4.3	Standpunt UNHCR	108
4.4	Beleid andere Europese landen	109
5	Samenvatting	110
	Literatuurlijst	112

1 Inleiding

In dit algemene ambtsbericht wordt de huidige situatie in Turkije beschreven voor zover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit Turkije en voor de besluitvorming over de terugkeer van afgewezen asielzoekers die afkomstig zijn uit dat land. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere algemene ambtsberichten over de situatie in Turkije (laatstelijk 31 januari 2003). In een separaat ambtsbericht (17 juli 2002) werd de dienstplicht in Turkije behandeld; nieuwe ontwikkelingen op dit terrein in de verslagperiode zijn in het onderhavige algemene ambtsbericht opgenomen in paragraaf 3.4.10. Dit algemene ambtsbericht beslaat de periode van februari 2003 tot en met november 2003.

Dit ambtsbericht is deels gebaseerd op informatie uit openbare bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, de Europese Unie, de Raad van Europa, de OVSE, verschillende niet-gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst. Bovendien liggen bevindingen ter plaatse en vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse vertegenwoordigingen in Ankara en Istanbul aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag. In het algemeen ambtsbericht wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen. Daar waar dergelijke bronnen zijn vermeld, is de tekst in veel gevallen ook gebaseerd op informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op de recente ontwikkelingen op politiek, veiligheids- en sociaal-economisch gebied. Deze beschrijving wordt voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis van Turkije. Ook is een korte passage over geografie en bevolking van Turkije opgenomen.

In hoofdstuk drie wordt de mensenrechtensituatie in Turkije geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen waarbij Turkije partij is, komen mogelijkheden van toezicht aan de orde. In paragraaf 3 volgt de eigenlijke beschrijving van de mensenrechtensituatie. In hoofdstuk 3 wordt bovendien de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk vier komen de opvang van binnenlands ontheemden, het beleid van een aantal andere Europese landen inzake asielzoekers uit Turkije en de positie van UNHCR aan de orde.

Een algehele samenvatting volgt in hoofdstuk vijf.

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

2.1.1 Land en volk

Turkije grenst aan acht buurlanden op de Balkan, in de voormalige Sovjetunie en in het Midden-Oosten¹ en heeft ruim 67 miljoen inwoners² op een oppervlakte van circa 780.000 vierkante kilometer (circa 23 maal Nederland). Van hen woont bij benadering zestig procent in stedelijke gebieden. De grootste stad is Istanbul, dat volgens de volkstelling van 2000 tien miljoen inwoners telt. Andere grote steden in West-Turkije zijn de hoofdstad Ankara (3,5 miljoen inwoners), Izmir (2,7 miljoen) en Konya (1,7 miljoen). De grootste steden buiten West-Turkije zijn Adana (ruim 2 miljoen), Gaziantep (1,2 miljoen) en Diyarbakır (1 miljoen). De aantallen inwoners van deze steden zijn in de jaren negentig van de vorige eeuw flink gegroeid als gevolg van ontvolking van het platteland.

In Turkije wonen naast Turken en Koerden onder meer kleinere groepen Armeniërs, Grieken, Turkmenen, Tjerkessen, Lazen, Bulgaren, Georgiërs en Arabieren. Het aantal Koerden bedraagt ongeveer dertien miljoen. Circa zeventig procent van de bevolking is soennitisch moslim. Een kleine dertig procent is aleviet. Verder zijn er ongeveer honderdduizend christenen en circa 2000 yezidi's.

2.1.2 Geschiedenis

Na ongeveer zevenhonderd jaar Ottomaans sultanaat werd Turkije op 29 oktober 1923 een republiek naar westers model onder leiding van Mustafa Kemal, die later de achternaam Atatürk kreeg. In het met de westerse mogendheden gesloten Verdrag van Lausanne (24 juli 1923) werden de onafhankelijkheid, integriteit en soevereiniteit van de Republiek Turkije erkend en gegarandeerd³. De grenzen die in dit verdrag zijn vastgelegd, komen vrijwel geheel overeen met de grenzen van het huidige Turkije⁴. Ook zijn er in het verdrag garanties opgenomen voor in Turkije levende (niet islamitische) minderheden, die door de Turkse autoriteiten

¹ Bulgarije, Griekenland, Syrië, Irak, Iran, Georgië, Armenië en Azerbaidjan.

² Cijfers van het Staatsinstituut voor Statistiek aan de hand van de volkstelling op 22 oktober 2000.

³ Het in 1920 gesloten verdrag van Sèvres waarin het grondgebied van de Turkse staat werd gereduceerd tot minder dan de helft van het huidige grondgebied en waarin aan onder andere de Koerden en de Armeniërs een eigen staat werd gegarandeerd, verloor door dit nieuwe verdrag haar geldigheid.

⁴ De enige uitzondering hierop vormt de aan Syrië grenzende provincie Hatay, die pas in 1939 onderdeel van Turkije werd.

van oudsher worden beperkt tot drie groepen, te weten de joden, de Grieken en de Armeniërs.

Er vonden in de jonge republiek op westerse leest geschoeide hervormingen plaats. De toenmalige Turkse leiders braken radicaal met het bestuur op islamitische grondslag. Zo werd de scheiding tussen religie en staat officieel ingevoerd. Het Arabisch alfabet werd afgeschaft en vervangen door een speciaal voor het Turks aangepast Latijns schrift. Islamitische wetten werden vervangen door op Europese (onder andere Italiaanse, Franse en Zwitserse) leest geschoeide wetgeving. Als religieus beschouwde kleding werd verboden en vervangen door westerse kledij. Vrouwen werd het verboden om in overheidsdienst hoofddoekjes te dragen. Ook toepassing van westerse technologie werd aangemoedigd, evenals de emancipatie van de vrouw.

Vanaf het begin van de republiek heeft het Turkse leger, dat zichzelf beschouwt als de hoeder van de Turkse staat, strikt toegezien op het onverkort vasthouden aan de door Atatürk geformuleerde uitgangspunten, te weten het seculiere en unitaire karakter van de republiek.

Op 12 september 1980 vond een militaire staatsgreep plaats onder aanvoering van generaal Kenan Evren. Het nieuwe bewind slaagde erin het toen al bijna tien jaar voortdurende politieke geweld te beteugelen, maar dat ging ten koste van een aantal democratische verworvenheden. Nadat in 1982 per referendum een nieuwe – veel stringentere – grondwet was aangenomen, volgde een jaar later het herstel van de burgerregering.

Na de verkiezingen van 1995 kwam de islamistische Refah Partisi (Welvaartspartij) onder leiding van Necmettin Erbakan als grootste partij uit de bus. Op 25 juni 1996 kwam een coalitie tot stand tussen de Refah Partisi en de DYP (Doğru Yol Partisi – Partij van het Rechte Pad) van Tansu Çiller. Toen na felle kritiek van de strijdkrachten steeds meer parlementsleden van coalitiepartner DYP de samenwerking met de Welvaartspartij opzegden, verloor de coalitie op 30 mei 1997 haar meerderheid in het parlement en diende Erbakan zijn ontslag in.

Bij de verkiezingen van 18 april 1999 kwam de DSP (Demokratik Sol Partisi – Partij van Democratisch Links) als winnaar uit de bus. Zes weken na de verkiezingen van 18 april 1999 werd onder premier Ecevit een coalitie tussen de DSP, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi – Partij van Nationalistische Actie) en ANAP (Anavatan Partisi – Moederlandpartij) gevormd.

In de zomer van 2002 leidde de aanhoudend slechte gezondheidstoestand van de toenmalige premier Ecevit tot een algemene roep om zijn aftreden en vervroegde verkiezingen. De roep werd kracht bijgezet door ruim zestig parlementariërs die

Ecevit's partij de DSP de rug toe keerden, waardoor de coalitie haar meerderheid in het parlement verloor. Op 31 juli 2002 stemde het parlement met een overweldigende meerderheid voor vervroegde verkiezingen.

In de periode voorafgaand aan de verkiezingen bleek reeds uit peilingen dat de AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi – Partij van Gerechtigheid en Ontwikkeling)⁵ veruit de grootste partij zou gaan worden. De in augustus 2001 opgerichte AKP deed er alles aan om het islamitische imago dat de partij heeft geërfd van de in 2001 verboden Fazilet Partisi, waaruit een groot deel van de AKP-gelederen afkomstig is, van zich af te schudden. De AKP heeft zich vanaf het begin geprofileerd als een 'gewone' conservatieve partij. In het verkiezingsprogramma waren dan ook geen religieuze elementen terug te vinden. Desondanks bleef bij een deel van het Turkse establishment de zorg bestaan dat de partij wanneer deze eenmaal aan de macht was Turkije zou veranderen in een islamitisch land.

Rond AKP-partijleider Tayyip Erdoğan ontspoon zich in deze periode een juridisch getouwtrek over zijn al of niet mogen optreden als kandidaat bij de parlamentsverkiezingen. Een veroordeling uit 1999 op grond van artikel 312 van de Turkse strafwet, het aanzetten tot haat op grond van religie, bracht namelijk ook met zich mee dat hij geen kandidaat kon zijn bij de verkiezingen. Aangezien alle bewindslieden uit het parlement dienen te worden gekozen, betekende dit ook dat Erdoğan bij een overwinning van de AKP geen minister(-president) kon worden.

De verkiezingen vonden plaats op 3 november 2002. 23 politieke partijen namen deel. Zoals op grond van de peilingen reeds werd verwacht, boekte de AKP een grote verkiezingszege. De partij behaalde 34,4 procent van de stemmen en verkreeg, doordat slechts twee partijen de kiesdrempel van 10 procent wisten te overschrijden, een absolute meerderheid in het parlement. De AKP kreeg 363 van de 550 parlamentszetels, hetgeen net niet voldoende was voor de tweederde meerderheid die vereist is voor grondwetswijzigingen.

De enige andere partij die de kiesdrempel wist te overschrijden en daarmee een plaats in het parlement wist te verwerven, was de CHP (Cumhuriyetçi Halk Partisi – Republikeinse Volkspartij). Deze partij behaalde 19,4 procent van de stemmen en verkreeg 178 van de 550 parlamentszetels.

Naast bovengenoemde twee partijen behaalden negen onafhankelijke kandidaten een zetel in het parlement. Van deze negen onafhankelijken sloot Mehmet Ağar zich op 19 november 2002 aan bij de DYP, zodat deze partij vanaf dat moment weer met een zetel in het parlement vertegenwoordigd was⁶.

⁵ Voor een beschrijving van de AKP zie paragraaf 2.2.1 van dit ambtsbericht.

⁶ Dagblad Türkiye, 20 november 2002.

Op 18 november 2002 werd de benoeming van het nieuwe, volledig uit AKP-leden bestaande, kabinet door president Sezer goedgekeurd. Omdat AKP-leider Erdoğan geen bewindspersoon kon worden, werd zijn rechterhad Abdullah Gül de nieuwe premier. Binnen de nieuwe regering waren zowel personen te vinden die bekend staan als orthodox-religieus als ook personen die bekend staan om hun seculier-liberale gedachtengoed. In paragraaf 2.3 wordt ingegaan op wat de regering na zijn aantreden tot stand heeft gebracht en de herschikking van de regering enkele maanden na zijn aantreden.

De strijd met de PKK

Een zeer belangrijke factor in de recente geschiedenis van Turkije is de jarenlange strijd tussen de PKK en de Turkse strijdkrachten. De gevolgen hiervan zijn tot op de dag van vandaag merkbaar.

De PKK, voluit Partiya Karkerên Kurdîstan (Arbeiderspartij van Koerdistan) werd in 1978 opgericht door Abdullah Öcalan met het doel om een onafhankelijke en socialistische Koerdische staat op te richten. De PKK was de enige Koerdische organisatie die zich na de militaire staatsgreep van 1980 wist te handhaven. Leider Öcalan vestigde zich in datzelfde jaar in Damascus, van waaruit hij tot eind 1998 met medeweten en goedvinden van de Syrische overheid de PKK bestuurde.

De in 1984 begonnen gewapende activiteiten van de PKK in Zuidoost-Turkije, die een hoogtepunt kenden in de jaren 1990-1994, werden gekarakteriseerd door aanvallen op militaire en (vaak ook Koerdische) civiele doelen en hebben geleid tot circa 30.000 doden. De PKK maakte zich schuldig aan wreedheden waaronder moorden, met name in de rurale gebieden van het zuidoosten, maar ook daarbuiten. De slachtoffers waren meestal jandarma-functionarissen⁷, burgemeesters, onderwijzers, imams, dorpswachters en hun familieleden, jonge dorpelingen die weigerden voor de PKK te vechten, en (voormalige) PKK-ers die informant van de Turkse overheid waren geworden.

De PKK trachtte het zuidoosten onbestuurbaar te maken door een systematische vernietiging van onder meer de economische en sociale infrastructuur en door een weloverwogen polarisering van de lokale bevolking. Zo zijn vele dorpsscholen gesloten, onder andere vanwege het tot en met 1996 gevoerde PKK-beleid onderwijzers te vermoorden⁸. Sinds 1999 zijn geen nieuwe scholen meer gesloten en zijn vele scholen weer opengegaan.

Om de PKK haar voedingsbodem te ontnemen en de bevoorrading van de PKK-strijders in de bergen te bemoeilijken zijn in Zuidoost-Turkije talrijke dorpen ontruimd en platgebrand door de strijdkrachten. Ook zijn mensen uit hun dorpen

⁷ Zie over de jandarma paragraaf 2.2.2.

⁸ *Human Rights Reports for 1999: Turkey*, U.S. Department of State (24 februari 2000).

vertrokken om aan de druk van de PKK tot het leveren van steun te ontkomen. Hierdoor werden vele families uit de regio gedwongen om zich elders in Turkije te vestigen⁹. Vanaf het begin werd door het Turkse leger tegen de PKK hardvochtig opgetreden. De strijd tegen de PKK ging dan ook vaak gepaard met verschillende vormen van schendingen van de mensenrechten door de politie, de jandarma en de strijdkrachten.

In de strijd met de PKK zijn volgens opgaven van de Turkse overheid¹⁰ tussen 1987 en 2001 totaal ruim 23.000 PKK-strijders en ongeveer 5.000 leden van de politie, de jandarma en de strijdkrachten gedood. Er zouden totaal ruim 4.400 burgers zijn omgekomen. De cijfers voor gewonden liggen voor de politie, de jandarma en de strijdkrachten in totaal op ruim 11.000 en voor burgers op circa 5.500. Cijfers van het aantal gewonde PKK-strijders worden niet gegeven.

Met de overbrenging van PKK-leider Öcalan naar Turkije vanuit Kenia in februari 1999, werd de PKK een grote slag toegebracht. De arrestatie werd gevolgd door demonstraties, hongerstakingen en enkele aanslagen of pogingen daartoe door PKK-strijders in onder meer Istanbul. Op 29 juni 1999 werd Abdullah Öcalan ter dood veroordeeld wegens hoogverraad. Öcalan zit vanaf het begin van zijn proces gevangen op het eiland İmralı in de Zee van Marmara. Zijn doodvonnis is na afschaffing van de doodstraf in Turkije op 3 oktober 2002 omgezet in een levenslange gevangenisstraf¹¹. Öcalan heeft zijn zaak aanhangig gemaakt bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg¹².

Op 3 augustus 1999 riep Abdullah Öcalan de PKK-strijders op hun gewapende strijd te staken en zich terug te trekken tot buiten de grenzen van Turkije per 1 september van dat jaar. Op deze datum verklaarde zijn broer Osman, lid van de presidentiële raad van de PKK, dat de PKK inderdaad met onmiddellijke ingang de wapens zou neerleggen en zich uit Turkije zou terugtrekken.

Aan Öcalans oproep werd in grote mate gehoor gegeven door PKK-strijders. Zij hebben zich voor het overgrote deel inderdaad uit Turkije teruggetrokken. Het merendeel van de circa 5.500 strijders zocht een heenkomen in Noord-Irak.

In het zuidoosten van Turkije is sedert het neerleggen van de wapens door de PKK en het grotendeels terugtrekken van haar strijders een duidelijk rustiger periode ingetreden. De afname van het geweld en de verschuiving van PKK-activiteiten

⁹ Zie paragraaf 4.2.

¹⁰ Gegevens zoals gepresenteerd op de website van de Supergouverneur van het gebied waar de uitzonderingstoestand van kracht was (www.ohal.gov.tr) per 31 oktober 2002.

¹¹ Zie over afschaffing van de doodstraf paragraaf 3.3.10 van dit ambtsbericht.

¹² Inmiddels heeft het Hof uitspraak gedaan. Zie hierover paragraaf 2.3.2 van dit ambtsbericht.

van het militaire naar het politieke vlak hebben de Turkse overheid echter niet tot een andere houding ten opzichte van de PKK gebracht.

Tijdens haar achtste partijcongres, dat gehouden werd van 4 tot 10 april 2002, heeft de PKK zich opgeheven en is de KADEK (Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistan – Koerdistan Congres voor de Vrijheid en Democratie) opgericht¹³. Deze stap werd tijdens een persconferentie op 16 april 2002 in Brussel aangekondigd. De KADEK ziet zichzelf als de enige rechtmatige opvolger van de PKK. Als leider van de KADEK is Abdullah Öcalan, de leider van de opgeheven PKK, gekozen. De woordvoerders van de KADEK hebben aangegeven de politieke weg te willen bewandelen en daartoe de gewapende strijd te hebben gestaakt, maar de wapens niet te hebben neergelegd. In tegenstelling tot de PKK staat de KADEK geen onafhankelijke Koerdische staat voor; de woordvoerders hebben aangegeven bestaande landsgrenzen te respecteren.

De Turkse militaire en politieke autoriteiten hebben te kennen gegeven dat zij deze stap beschouwen als niet meer dan een naamsverandering¹⁴. Tot op heden is dan ook geen sprake van een andere houding van de Turkse autoriteiten jegens de KADEK dan jegens de PKK.

De PKK is opgenomen in de lijst van de EU met terroristische organisaties waartegen financiële sancties moeten worden genomen op grond van verordening 2580/2001. In de meest recente lijst met terroristische organisaties van de EU was de KADEK eind oktober 2003 niet opgenomen. In de EU is eventuele opname van de KADEK op deze lijst nog altijd een onderwerp van discussie.

2.2 Staatsinrichting

2.2.1 De wetgevende macht

Het parlement

De wetgevende macht berust bij het parlement, dat uit één kamer bestaat en 550 leden telt. De leden worden rechtstreeks gekozen voor een periode van vijf jaar. Per provincie wordt een vast aantal parlementsleden gekozen. Parlementsleden kunnen zitting hebben namens hun eigen politieke partij of in de hoedanigheid van onafhankelijk parlementariër. Zij zijn tevens afgevaardigde voor de provincie waarin zij zijn gekozen. Voor wijziging van een wet is een gewone meerderheid vereist, voor wijziging van de grondwet een tweederde meerderheid, hetgeen neerkomt op 367 zetels.

¹³ Engelstalig Turks dagblad Turkish News, 15 mei 2002.

¹⁴ Deutsche Presse Agentur, 16 april 2002.

Politieke partijen

Turkije kent meer dan twintig politieke partijen. Een groot aantal hiervan speelt nauwelijks een rol van betekenis en behaalde bij de verkiezingen van 3 november 2002 stemmenresultaten van minder dan een procent. Het partijenlandschap is aan veel veranderingen onderhevig. Met de regelmaat van de klok worden partijen opgericht en vaak geruisloos weer opgeheven. De binding van parlementsleden met hun eigen partij is niet altijd even sterk. Het is niet ongebruikelijk dat parlementsleden overstappen naar een andere partij. De afgevaardigden van veel provincies in het parlement zijn door de kiezer vaak meer gekozen op hun persoonlijke merites dan op de partij waarbij ze behoren.

Partijen in het parlement

De verkiezingen van 3 november 2002 hebben een politieke aardverschuiving veroorzaakt. Thans zijn slechts drie partijen in het parlement vertegenwoordigd. Van alle partijen die voor deze datum in het parlement zaten, heeft alleen de AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi – Partij van Gerechtigheid en Ontwikkeling)¹⁵ zich weten te handhaven. De andere partijen uit het parlement hebben alle de kiesdrempel van 10% niet gehaald. De enige andere partij die de kiesdrempel haalde, was de CHP (Cumhuriyetçi Halk Partisi – Republikeinse Volkspartij), die bij de verkiezingen van 1999 uit het parlement was verdwenen. Op 20 november 2002 is de DYP (Doğru Yol Partisi – Partij van het Rechte Pad), door de overstap van één van de negen onafhankelijke parlementariërs naar deze partij, met één zetel teruggekeerd in het parlement en later uitgegroeid tot drie zetels. De zetelverdeling in het parlement is thans als volgt: AKP: 368 zetels, CHP: 175 zetels, DYP: 3 zetels, onafhankelijken: 4 zetels¹⁶.

De AKP bezit thans de voor grondwetswijzigingen noodzakelijke tweederde meerderheid in het parlement en is de enige regeringspartij. De partij, met als voorzitter Tayyip Erdoğan, is in augustus 2001 vlak na het verbod op de islamitische FP (Fazilet Partisi – Partij van de Deugd) opgericht. Met name de meer hervormingsgezinde vleugel van de FP is na dit verbod overgegaan naar de AKP. Bij het Constitutionele Hof is een rechtszaak aanhangig om de AKP te verbieden.

De CHP (Cumhuriyet Halk Partisi – Republikeinse Volkspartij) staat onder leiding van Deniz Baykal en is op 9 september 1992 opgericht. De CHP is een sociaal-democratische partij die zeer veel waarde hecht aan de principes van Atatürk. De gelijknamige voorloper van de partij werd in 1923 door Atatürk zelf opgericht als eerste politieke partij in Turkije.

¹⁵ De AKP wordt ook wel aangeduid als de AK Partisi. AK betekent in het Turks 'wit'. Hiermee wil men aangeven schone handen te hebben en gevrijwaard te zijn van corruptie.

¹⁶ Stand 12 oktober 2003.

De DYP (Doğru Yol Partisi – Partij van het Rechte Pad) is een conservatieve partij die werd opgericht op 23 juni 1983. Er heerst een voortdurende rivaliteit met de ANAP (Anavatan Partisi – Moederlandpartij), die zich richt op vrijwel dezelfde kiezersgroep. Op 15 december 2002 is Mehmet Ağar gekozen tot de nieuwe partijvoorzitter¹⁷. Waarnemers verwachten onder het leiderschap van Ağar een verdere verrechtsing van de DYP.

Partijen buiten het parlement

Buiten het parlement bestaan de volgende partijen (in volgorde van behaalde stemmenpercentage bij de verkiezingen van 3 november 2002):

De MHP (Milliyetçi Hareket Partisi – Nationale Actiepartij) met de op 12 oktober 2003 opnieuw herkozen voorzitter Devlet Bahçeli is een extreem nationalistische partij die op 24 januari 1992 werd opgericht. De partij heeft de laatste jaren geprobeerd wat meer op te schuiven naar het midden, maar wordt toch nog vaak in verband gebracht met de gewelddadige extreem-rechtse jeugdbeweging Griyze Wölfen. De MHP behaalde 8,4 % van de stemmen.

De GP (Genç Partisi – Partij van de Jeugd) is op 23 augustus 2002 ontstaan door naamsverandering van de in 1992 opgerichte YDP (Yeniden Doğuş Partisi – Partij van de Wedergeboorte). De leider van de populistische en nationalistische GP is Cem Uzan, een zakenman met grote belangen in de Turkse media. De GP behaalde 7,3 % van de stemmen. In de zomer van 2003 is tegen Uzan een rechtszaak aangehangig gemaakt wegens fraude en misbruik van zijn media voor politieke doeleinden.

De ANAP (Anavatan Partisi – Moederlandpartij) is een conservatief-liberale partij, die onder grootindustriëlen veel steun vindt. De ANAP werd opgericht op 20 mei 1983. De ANAP behaalde 5,1 % van de stemmen. Partijleider Yılmaz heeft na de verkiezingsnederlaag van 3 november 2002 op 28 november ontslag genomen. Op het congres op 11 januari 2003 werd Ali Talip Özdemir tot nieuwe partijleider verkozen.

De DEHAP (Demokratik Halk Partisi – Democratische Volkspartij) is in 1997 opgericht. In 2002 is een groot aantal HADEP-prominenten overgegaan naar de DEHAP om onder deze vlag deel te nemen aan de parlementsverkiezingen van 3 november. De HADEP (Halkın Demokrasi Partisi – Democratiepartij van het Volk) is een in mei 1994 als navolger van de eerder verboden partijen HEP, DEP en ÖZDEP opgerichte pro-Koerdische partij met een linkse inslag¹⁸. Naast de

¹⁷ Turkse persagentschap Anatolia, 15 december 2002.

¹⁸ Over de DEHAP en de houding van de autoriteiten ten opzichte van deze partij zie ook paragraaf 3.4.4.

HADEP zijn ook de linkse splinterpartijen EMEP (Emeğin Partisi – Partij van de Arbeid) en SDP (Sociaal-Demokratische Partij) tot de DEHAP toegetreden. De DEHAP behaalde 6,2 % van de stemmen.

De SP (Saadet Partisi – Partij van het Geluk) onder voorzitter Recai Kutan is net als de AKP opgericht na het verbod op de FP. In de islamistische SP zijn de conservatievere ex-FP leden terug te vinden. De SP behaalde 2,5 % van de stemmen.

De DSP (Demokratik Sol Parti – Partij van Democratisch Links) met voorzitter ex-premier Bülent Ecevit en als vice-voorzitter zijn vrouw Rahşan Ecevit is een sociaal-democratische partij met nationalistische inslag en werd op 14 november 1985 opgericht als afsplitsing van Atatürks CHP. De DSP behaalde 1,2 % van de stemmen.

De overige partijen hebben bij de laatste landelijke verkiezingen allemaal minder dan 1,2% procent van de stemmen behaald.

2.2.2 De uitvoerende macht

De president

De president wordt op voordracht van ten minste een vijfde van de parlementsleden gekozen door het parlement. Hij heeft een ambtstermijn van zeven jaar, die niet verlengd kan worden. De huidige president is Ahmet Necdet Sezer, die op 16 mei 2000 is aangetreden.

In het Turkse staatsbestel beschikt de president over een groot aantal bevoegdheden. Zo kan de president het parlement bijeenroepen wanneer hij dat nodig acht en draagt hij zorg voor de benoeming van de premier en van diverse hoge rechters.

De ministerraad

Turkije kent een monistisch stelsel, dat wil zeggen dat alle leden van de regering uit het parlement afkomstig moeten zijn en tijdens hun ministerschap hun functie als parlements lid behouden. De huidige premier is Recep Tayyip Erdoğan, de drie vice-premiers zijn Abdullah Gül (tevens minister van Buitenlandse Zaken), Abdullatif Şener en Mehmet Ali Şahin. De ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken zijn Cemil Çiçek en Abdulkadir Aksu. Alle bewindslieden behoren tot de AKP.

In Turkije heeft de ministerraad een deel van de wetgevende bevoegdheid van het parlement overgedragen gekregen. Het bijzondere aan deze bevoegdheid is dat het

kabinet op deze wijze zelfs bestaande wetten kan amenderen of afschaffen. Dit gebeurt met een zogenaamd ‘decreet met wetskracht’ (Turks: Kanun Hükmünde Kararname, vaak afgekort tot KHK). De decreten dienen uiteindelijk nog wel door de president ondertekend te worden.

Lokaal bestuur

Turkije wordt centralistisch bestuurd en is ingedeeld in 81 provincies (*il*), die onder leiding staan van een provinciegouverneur (*vali*). Provincies zijn onderverdeeld in districten (*ilçe*) met als bestuurder de districtsgouverneur (*kaymakam*). Districten kunnen verder onderverdeeld zijn in subdistricten (*bucak*). Gouverneurs worden voor een periode van enkele jaren benoemd door de centrale overheid in Ankara en zijn daaraan rechtstreeks verantwoording schuldig in die zin dat er een hiërarchische lijn bestaat van districtsgouverneur naar provinciegouverneur naar het ministerie van Binnenlandse Zaken in Ankara. De functie van de gouverneurs is het vertegenwoordigen van de centrale overheid in de provincie. Voor het geheel van de provincies waar de uitzonderingstoestand (OHAL) van kracht was, bestond tot de opheffing van deze uitzonderingstoestand eind november 2002 nog de zogenaamde supergouverneur, die in het gebied zeer verregaande bevoegdheden had¹⁹.

De bevolkingsregistratie is in Turkije geregeld op districtsniveau en dus niet zoals in Nederland bij de gemeenten. Elk district heeft een bevolkingsregister, ook wel Bureau Bevolkingszaken genoemd, dat in laatste instantie valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, waarin alle inwoners van dat district geregistreerd behoren te staan. In de praktijk staan veel mensen ingeschreven in het bevolkingsregister van het district waar zij zijn geboren of zelfs in het district waar hun ouders zijn geboren. Sinds 28 oktober 2000 bezit elke burger een uniek, elfcijferig identiteitsnummer, dat landelijk is geregistreerd en onveranderlijk is²⁰. In het bevolkingsregister zijn *geen* adresgegevens opgenomen. De registratie van adresgegevens vindt plaats op het niveau van dorps- of wijkhoofd.

Het bevolkingsregister draagt tevens zorg voor de afgifte van identiteitskaarten (Turks: nüfus cüzdanı), die ook in het Nederlandse spraakgebruik vaak nüfus-kaart worden genoemd. De nüfus-kaart is het enige geldige binnenlandse legitimatiebewijs en een ieder is verplicht deze kaart altijd bij zich te dragen. Direct na de geboorte dient aangifte te worden gedaan bij het bevolkingsregister in het district waar de ouders woonachtig zijn, zodat onmiddellijk een nüfus-kaart kan worden afgegeven. In de praktijk gebeurt dit – met name op het platteland – niet in alle gevallen, waardoor iemand pas op een later moment wordt

¹⁹ Over de OHAL en de opheffing daarvan zie paragraaf 2.4.1 van het ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003.

²⁰ Turkse persagentschap Anatolia, 24 oktober 2000.

ingeschreven. Het komt in die gevallen wel voor dat de geregistreeerde geboortedatum afwijkt van de daadwerkelijke geboortedatum.

Nüfus-kaarten worden bij volwassenen alleen afgegeven aan de betrokken persoon; zelfs aan gemachtigde derden kan de kaart niet worden afgegeven. Bevolkingsregisters zijn ervan op de hoogte wanneer iemand wordt gezocht door de autoriteiten wegens een strafzaak. In dat geval zal het bevolkingsregister bij een verzoek daartoe van betrokkene een nüfus-kaart afgeven, maar tevens zo spoedig mogelijk de politie inlichten. Bij de notaris kunnen gewaarmerkte kopieën van een nüfus-kaart worden gemaakt. Dit is ook mogelijk indien iemand de nüfus-kaart van iemand anders overlegt en verzoekt om een gewaarmerkte kopie.

Naast de centraal gestuurde lokale instanties bestaan er ook nog decentrale overheden, die rechtstreeks door de bevolking worden gekozen. De belangrijkste zijn de burgemeester en gemeenteraad in een gemeente (*belediye*) en het dorps- of wijkhoofd (*muhtar*).

Elke plaats of elk stadsdeel met meer dan tweeduizend inwoners heeft recht op een gekozen burgemeester en gemeenteraad. De burgemeester heeft een beperkt aantal bevoegdheden op het terrein van onder andere infrastructuur (openbaar vervoer, water- en gasvoorziening etc.) en openbare werken (plantsoenen, bestrating, vuilnis, etc.). Het komt soms voor dat burgemeesters en provincie- of districtsgouverneurs tegenover elkaar komen te staan, omdat deze eersten meer het lokale belang vertegenwoordigen en de laatsten het belang van de centrale overheid.

Elke wijk of dorp heeft een zogenaamd wijk- of dorpshoofd, vaak aangeduid met de term 'muhtar'. De muhtar speelt een bemiddelende rol tussen bevolking en overheid, omdat hij de enige instantie is die beschikt over een administratie van adresgegevens. Het enige officiële document dat een muhtar kan afgeven is een zogenaamde verklaring van domicilie (*ikametgâh ilmühaberi*). Op verzoek geeft de muhtar soms ook schriftelijke verklaringen van andere aard af. Deze verklaringen hebben geen officiële status. Thans beschikken veel muhtars over computersystemen, waarin de adresgegevens zijn opgeslagen. Computers van de individuele muhtars zijn niet aan elkaar gekoppeld. Een ieder is zelf gehouden om zich bij verhuizing te laten overschrijven naar de registratie van de muhtar van de nieuwe woonwijk, waarbij een door de muhtar van de oude wijk opgemaakt document (*nakil belgesi*) dient te worden overgelegd aan de muhtar van de nieuwe wijk. In de praktijk gebeurt dit bij verhuizing vaak niet en gaat men pas naar de muhtar van de nieuwe wijk op het moment dat men ergens een verklaring van domicilie voor nodig heeft.

Het veiligheidsapparaat

De verschillende organen die zich bezighouden met het waarborgen van de veiligheid zijn de politie, de zogenaamde jandarma, de landmacht en de dorpswachters. Daarnaast bestaat er een inlichtingendienst met de naam MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı – Nationale Inlichtingen Organisatie).

De bevoegdheid van de politie, die valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, beperkt zich tot de stedelijke gebieden. Voor alle zaken die te maken hebben met politieke delicten – al of niet gepaard gaand met geweld – heeft elk hoofdbureau van politie een speciale anti-terreurafdeling (Terörle Mücadele Şubesi). Ook bestaan mobiele eenheden, in het Turks Çevik Kuvvet (snelle kracht) genoemd, die optreden bij demonstraties en verstoringen van de openbare orde.

Op het platteland worden de politietaken uitgevoerd door de zogenaamde jandarma, een onderdeel van de strijdkrachten²¹. De jandarma ontvangt haar orders uit meer dan een bron. Zo valt de jandarma onder de Generale Staf op het gebied van opleiding en speciale taken, onder de landmacht op het gebied van wapens en uitrusting en onder het ministerie van Binnenlandse Zaken op het gebied van openbare veiligheid en orde. De politietaak bestaat zowel uit handhaving van de openbare orde als uit opsporing in geval van delicten. Hiermee is de jandarma verantwoordelijk voor de politietaken op 91 % van het grondgebied van Turkije²². Meer dan 90 procent van de manschappen van de jandarma bestaat uit dienstplichtigen. De jandarma heeft een inlichtingendienst die JİTEM is genaamd.

Met het oog op de bestrijding van de PKK/KADEK zijn er sinds het begin van de jaren negentig circa tweehonderdduizend manschappen van de strijdkrachten in het zuidoosten gestationeerd²³.

Voor hand- en spandiensten en het verstrekken van inlichtingen is door de politie, de jandarma en de strijdkrachten veelvuldig gebruik gemaakt van uit de lokale bevolking geworven zogenaamde dorpswachters²⁴.

2.2.3 De rechtsprekende macht

Turkije kent civiele rechtbanken, administratieve rechtbanken en strafrechtbanken. Hiernaast zijn er bijzondere rechtbanken zoals militaire rechtbanken en de

²¹ Ook wel gendarme of gendarmerie genoemd.

²² Website van de Turkse strijdkrachten, www.jandarma.tsk.mil.tr/janing.nsf/duty?OpenPage, stand 1 mei 2002.

²³ Voor een uitgebreidere beschrijving van de strijdkrachten zie het algemeen ambtsbericht Turkije/dienstplicht d.d. 17 juli 2002, paragraaf 2.1.

²⁴ Zie paragraaf 3.4.7.

Staatsveiligheidsrechtbanken. Voor alle civiele - en strafrechtbanken is hoger beroep mogelijk bij het Hof van Beroep (Turks: Yargıtay), ook wel bekend onder de naam Hof van Cassatie. Tegen uitspraken van administratieve rechtbanken kan beroep worden aangetekend bij de Raad van State (Turks: Danıştay). Deze kan een vonnis bekrachtigen of het vernietigen en terugsturen naar de rechtbank in eerste aanleg. Het Hof van Beroep is de laatste instantie; tegen een vonnis bij dit Hof staan geen verdere rechtsmiddelen meer open.

Constitutionele Hof

Het Turkse systeem kent een Constitutioneel Hof, dat toetst of wetten in overeenstemming zijn met de grondwet. De laatste jaren wordt ook getoetst aan de rechtsbeginselen zoals neergelegd in de diverse internationale mensenrechtenverdragen. Rechtstreekse toegang tot het Hof hebben overheidsinstellingen, regeringspartijen en de belangrijkste oppositiepartij, maar ook iedere burger kan in een lopende rechtszaak een beroep doen op vermeende ongrondwettigheid van een bepaalde wet. Om uiteindelijk toegelaten te worden tot het Hof, dient de rechter in de onderhavige zaak te beslissen dat toelating gerechtvaardigd is. Het Constitutioneel Hof toetst in eerste instantie de ontvankelijkheid van de klacht.

Reguliere strafrechtbanken

Om te bepalen welke rechtbank bevoegd is voor de behandeling van een bepaald delict zijn de aard en de zwaarte van het delict van belang. Voor commune strafdelicten bestaan drie strafrechtbanken²⁵:

Het Kantongerecht in Strafzaken (Turks: Sulh Ceza Mahkemesi) bestaat uit één rechter en is aanwezig in elke provincie- of districtshoofdstad. Deze rechtbank behandelt alleen zaken waar een geldstraf of een lichte gevangenisstraf op staat.

De Enkelvoudige Kamer in Strafzaken (Turks: Asliye Ceza Mahkemesi) bestaat officieel uit meerdere rechters, in de praktijk is dit er echter slechts één.

De Meervoudige Kamer in Zware Strafzaken (Turks: Ağır Ceza Mahkemesi) bestaat uit een president en twee leden. De rechtbank is bevoegd voor delicten die maximaal worden bestraft met zware gevangenisstraf of ten minste 10 jaar reguliere gevangenisstraf.

Staatsveiligheidsrechtbanken

Voor delicten die gericht zijn tegen de algehele veiligheid van de staat is de Staatsveiligheidsrechtbank (Turks: Devlet Güvenlik Mahkemesi, vaak afgekort tot

²⁵ Erhan Günay, *Ceza Davalarında Usul ve Esaslar. Cumhuriyet Savcısı ve Ceza Hakiminin El Kitabı*. (Procesgang en Basisprincipes in Strafzaken. Handboek voor de officier van justitie en de Strafrechter.) (Ankara: Seçkin Yayınevi 1998), blz. 51-54 en 91.

DGM) bevoegd. Hieronder vallen volgens artikel 143 van de Turkse grondwet: ‘Delicten die ingaan tegen de ondeelbare eenheid van staat en volk, tegen de vrije democratische orde en de Republiek, waarvan de hoedanigheid in de grondwet is vermeld en die rechtstreeks verband houden met de interne en externe veiligheid van de Staat...’.

De wetsartikelen die vallen onder de competentie van de Staatsveiligheidsrechtbank zijn misdrijven tegen de rechtspersoonlijkheid van de staat, misdrijven tegen staatsorganen en bepaalde vormen van ophitsing tot misdrijf. Hieronder vallen in elk geval de artikelen 125, 168 en 169 van het Wetboek van Strafrecht en alle artikelen van de Wet op de Bestrijding van Terreur²⁶. Buiten deze primaire functie is deze rechtbank bevoegd voor onder andere delicten die met verdovende middelen hebben te maken.

De Staatsveiligheidsrechtbank bestaat uit één voorzitter, twee leden en twee plaatsvervangend rechters. Voorheen was één van de rechters bij de Staatsveiligheidsrechtbank altijd een militair. Dit werd op 18 juni 1999 afgeschaft, zodat de rechtbank nu alleen nog maar uit civiele rechters bestaat.

Voor de Staatsveiligheidsrechtbanken gelden in principe de procesregels van de ‘gewone’ strafrechtbank, tenzij expliciet anders vermeld in de Wet op de Instelling en Procesregels van de Staatsveiligheidsrechtbanken onder nummer 2845. De regels in deze wet zorgen voor een verdergaande inperking van de rechten van de verdachte dan bij gewone rechtbanken.

Turkije telt momenteel acht Staatsveiligheidsrechtbanken, te weten in de plaatsen Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Malatya en Van²⁷. Voor een wetswijziging van 13 november 1996, waarbij de competenties van de Staatsveiligheidsrechtbanken opnieuw werden verdeeld, waren er tevens Staatsveiligheidsrechtbanken in Erzincan, Kayseri en Konya. De Staatsveiligheidsrechtbanken in Adana, Erzurum en Van bestonden toen niet.

Voor beroepszaken tegen de Staatsveiligheidsrechtbanken is de negende kamer van het Hof van Beroep bevoegd.

De doorlooptijd van een strafzaak vanaf het moment dat deze wordt aangebracht bij de desbetreffende rechtbank tot het moment dat het vonnis wordt gewezen, lag bij de Enkelvoudige Kamers in Strafzaken, de Meervoudige Kamers in Zware Strafzaken en Staatsveiligheidsrechtbanken in 2001 gemiddeld op 311, 331

²⁶ Wet op de Bestrijding van Terreur onder nummer 3713 d.d. 12 april 1991.

²⁷ Wet op de Instelling en Procesregels van de Staatsveiligheidsrechtbanken onder nummer 2845 d.d. 16 juni 1983, artikel 1.

respectievelijk 336 dagen (tegenover gemiddeld 406, 363 respectievelijk 406 dagen in 2000)²⁸.

2.2.4 De Nationale Veiligheidsraad

De Nationale Veiligheidsraad (Turks: Milli Güvenlik Kurulu, vaak afgekort tot MGK) is een belangrijk orgaan binnen het Turkse staatsbestel. Het bestaansrecht van de MGK is verankerd in artikel 118 van de Turkse grondwet. De taken en bevoegdheden van de MGK zijn geregeld krachtens de Wet op de Nationale Veiligheidsraad en het *secretariaat-generaal* van de Nationale Veiligheidsraad onder nummer 2945. De Raad bestaat gedeeltelijk uit militairen en gedeeltelijk uit burgers, te weten de president en een aantal bewindslieden. Van oudsher is de MGK beschouwd als het orgaan via welke de legertop zijn invloed kon laten gelden in de politiek.

De taak van de Nationale Veiligheidsraad was tot 3 oktober 2001 volgens het genoemde grondwetsartikel het nemen van aanbevelingsbesluiten inzake de nationale veiligheidspolitiek en het coördineren daarvan. De MGK heeft haar mandaat altijd ruim opgevat en heeft aldus een stem gehad in vrijwel alle kwesties die zij van belang achtte. In de eerste vergadering van de ministerraad die volgde op een bijeenkomst van de MGK, bogen de bewindslieden zich over de daar ter tafel gekomen onderwerpen en namen die onverkort over. Indien een kwestie stemming in het parlement vereiste, dan werd ook hier het advies van de raad vrijwel altijd vertaald in een daarbij passende stemuitslag.

De eerste voorzichtige beperking van de militaire component in de Nationale Veiligheidsraad vond plaats met de grondwetswijzigingen van 3 oktober 2001. Deze wijzigingen voorzagen in een uitbreiding van het aantal burgers in de MGK, zodat zij in de meerderheid waren ten opzichte van de militairen. Ook werd niet langer gesproken van aanbevelingsbesluiten, maar kortweg van ‘aanbevelingen’ van de Raad²⁹. Op 15 januari 2003 werd de uitbreiding van het aantal burgers in de MGK ook in de Wet op de Nationale Veiligheidsraad en het *secretariaat-generaal* van de Nationale Veiligheidsraad doorgevoerd.

Een meer ingrijpende wijziging van de MGK werd bewerkstelligd door een op 7 juli 2003 van kracht geworden wetswijzigingspakket. Dit pakket staat in de volksmond bekend als het ‘zevende wijzigingspakket’³⁰. Krachtens dit pakket is de

²⁸ Cijfers afkomstig van de website van het Turkse Centrale Justitiële Register (www.adli-sicil.gov.tr), stand 7 augustus 2003. Cijfers over 2002 zijn op deze site niet beschikbaar.

²⁹ Zie hierover uitgebreider het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 29 januari 2002, blz. 19-20.

³⁰ Over dit wetswijzigingspakket zie ook paragraaf 3.1.2 van dit ambtsbericht.

Wet op de Nationale Veiligheidsraad en het *secretariaat-generaal* van de Nationale Veiligheidsraad onder nummer 2945 op een aantal punten gewijzigd. Door deze punten wordt de invloed van de MGK aanzienlijk beperkt.

Door de wetwijzigingen zijn de taakomschrijving van zowel de MGK zelf als ook van de secretaris-generaal van de MGK aanzienlijk verkleind. Ook is de reeds eerder in de grondwet doorgevoerde herformulering van ‘besluiten’ naar ‘aanbevelingen’ in deze wet doorgevoerd. Verder is de vergaderfrequentie van de Raad teruggebracht van eens per maand naar eens per twee maanden. De secretaris-generaal van de MGK hoeft niet langer een militair te zijn, maar *kan* ook een burger zijn. Twee dagen voor de inwerkingtreding van deze wijzigingen werd overigens een militair als interim secretaris-generaal benoemd voor de duur van een jaar. De richtlijn (*yönetmelik*) die nadere invulling geeft aan de uitvoering van de Wet op de Nationale Veiligheidsraad en het *secretariaat-generaal* van de Nationale Veiligheidsraad zal in tegenstelling tot voorheen niet langer een geheim karakter dragen maar openbaar zijn³¹.

2.3 Politieke ontwikkelingen

2.3.1 Tussentijdse verkiezingen en herschikking van de regering

Bij het aantreden van de APK-regering heerste met name in militaire kringen grote scepsis omtrent het democratische en seculiere gehalte van de regering. Desondanks werd de regering het voordeel van de twijfel gegund. De regering heeft zich – mede in het licht van de beoogde EU-kandidatuur – in de verslagperiode ingezet om de macht van de militairen te beperken. Door middel van een herinrichting van de Nationale Veiligheidsraad³² is de formele macht van dit orgaan, waarin de militairen een belangrijke stem hebben, aanzienlijk afgenomen. Ook heeft de regering er voor gezorgd, dat de begroting van de strijdkrachten in tegenstelling tot voorheen op verzoek van het parlement aan rechterlijk toezicht onderhevig is.

Binnen de strijdkrachten hebben door de meest recente jaarlijkse benoemings- en ontslagronde van hoge militairen in augustus 2003 ook belangrijke verschuivingen plaatsgevonden. In deze ronde is namelijk een aanzienlijk aantal eurosceptische generaals die tegen de huidige regering en haar hervormingspakketten de harde lijn voorstonden, gepensioneerd. Hun plaats is ingenomen door meer hervormings- en verzoeningsgezinde militairen, die vaak NAVO-ervaring hebben en veel pro-Europeser zijn. Waarnemers verwachten dat tegenstellingen tussen de militairen

³¹ Dagblad Hürriyet, 1 november 2003.

³² Zie over deze herinrichting paragraaf 2.2.4.

en de uitdrukkelijk pro-Europese AKP-regering hierdoor minder zullen voorkomen.

In de loop van januari 2003 lijkt de AKP begonnen met het benoemen van getrouwen op ambtelijke posten. Veel benoemingen liggen in de economische sfeer, maar ook bij het ministerie van Onderwijs heeft een aantal benoemingen van AKP-leden plaatsgevonden. Het betrof hierbij gedeeltelijk vervroegde vervangingen van functionarissen. In tegenstelling tot de binnenlandse opinie hebben buitenlandse waarnemers tot op heden niet de indruk dat sprake is van een gecoördineerde actie om personen met een vrome islamitische achtergrond op sleutelposities te benoemen.

Op 2 december 2002 verklaarde de Kiesraad de uitslag van de verkiezingen in de provincie Siirt ongeldig wegens onregelmatigheden in het tellen van de stemmen. Nieuwe verkiezingen in deze provincie werden gehouden op 9 maart 2003. Doordat in december 2002 de artikelen 67, 76 en 78 van de grondwet waren aangepast, konden mensen met een eerdere strafrechtelijke veroordeling nu in tegenstelling tot bij de vorige verkiezingen wel kandidaat zijn. Erdoğan werd voor de AKP kandidaat in de provincie Siirt. Bij de verkiezingen van 9 maart 2003 kwamen alle drie de zetels die voor Siirt in het parlement beschikbaar zijn in handen van de AKP. Hierdoor was Erdoğan nu parlamentslid, waardoor ook de weg naar het premierschap niet langer voor hem was afgesloten.

Op 11 maart 2003 maakte premier Gül door zijn aftreden de weg vrij voor Erdoğan. Deze stelde op 14 maart 2003 zijn nieuwe kabinet aan het publiek voor. Gül kreeg de functie van minister van Buitenlandse Zaken en werd tevens vice-premier. De twee vice-premiers uit de vorige AKP-regering raakten hun functie kwijt.

In september 2003 speelde een kwestie op, waarvan de opmaat reeds voor de verkiezingen van november 2002 was gegeven. Voor deze verkiezingen had de hoogste openbare aanklager Kanadoğlu de Kiesraad reeds gevraagd de DEHAP niet deel te laten nemen aan de verkiezingen, omdat zij (nog) niet landelijk waren georganiseerd, hetgeen een vereiste is voor deelname aan de verkiezingen. De Kiesraad besliste dat de DEHAP kon deelnemen, waarop Kanadoğlu enkele leiders van de partij aanklaagde voor het vervalsen van documenten die aan de Kiesraad waren overgelegd. Op 26 juni 2003 werden zij hiervoor veroordeeld. In het vonnis stond tevens vermeld, dat de DEHAP inderdaad zijn vereiste nationale organisatie niet op orde had, en dat dit gevolgen heeft gehad voor de uitslag van de verkiezingen.

Tegen de uitspraak is door de DEHAP-voorzitters in beroep gegaan. Het Hof van Beroep heeft op 29 september 2003 in deze zaak uitspraak gedaan en het vonnis

van de lagere rechtbank bevestigd. Vier voorlieden van de DEHAP zijn veroordeeld tot elf maanden gevangenisstraf wegens valsheid in geschrifte. Door de uitspraak van het Hof van Beroep kwam de geldigheid van de verkiezingen van november 2002 ter discussie te staan. Op 4 oktober 2003 verklaarde de Kiesraad echter, dat de uitslag van de verkiezingen niet meer aantastbaar is en derhalve in stand blijft. Hiermee werden vervroegde verkiezingen afgewend.

Voor april 2004 staan lokale verkiezingen op de agenda.

2.3.2 Nieuwe wetswijzigingen

In de verslagperiode zijn in navolging van belangrijke wetswijzigingen in het jaar ervoor weer twee ingrijpende wetswijzigingspakketten en een minder omvangrijk pakket doorgevoerd. Deze pakketten staan bekend als het ‘vijfde hervormingspakket’, het ‘zesde hervormingspakket’ en het ‘zevende hervormingspakket’. De pakketten staan in het kader van een groot aantal hervormingen dat Turkije doorvoert om aan de zogenaamde ‘Kopenhagen criteria’ te voldoen³³.

Door de wetswijzigingen van het vijfde hervormingspakket is een eerdere wijziging uit augustus 2002 opnieuw aangepast. Volgens de wijzigingen van augustus 2002 was herberechting in een Turkse rechtszaak op grond van een uitspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens alleen mogelijk voor zaken die na augustus 2003 bij het EHRM aanhangig waren gemaakt. Het vijfde hervormingspakket voorziet erin dat zaken, waarin het EHRM reeds uitspraak had gedaan voordat de mogelijkheid van herberechting werd geïntroduceerd, binnen een jaar na het inwerking treden van dit vijfde pakket alsnog voor herberechting in aanmerking komen. Het vijfde hervormingspakket is door het parlement aangenomen op 23 januari 2003 en op 4 februari in de Staatscourant gepubliceerd onder wetnummer 4793.

Het zesde hervormingspakket bevat bepalingen omtrent verdere versoepeling van de regeling voor radio- en televisie-uitzendingen in andere talen dan het Turks, afschaffing van artikel 8 van de Wet op de Bestrijding van Terreur, versoepelde regeling voor het geven van namen en versoepeling van bouwvoorschriften gebedshuizen. Het zesde hervormingspakket d.d. 19 juni 2003 trad met enige vertraging in werking, omdat de president in eerste instantie weigerde de wet te ondertekenen. Hij had bezwaren tegen de in de wet voorziene opheffing van artikel 8 van de Wet op de Bestrijding van Terreur. Nadat het parlement het

³³ De Europese Raad van Kopenhagen heeft in december 2002 besloten dat begonnen kan worden met de onderhandelingen met Turkije voor toetreding tot de EU, als de Europese Raad eind 2004 besluit dat aan de politieke criteria van Kopenhagen is voldaan.

wetswijzigingspakket hierop ongewijzigd nogmaals aannam, was de president constitutioneel verplicht de wet nu wel te ondertekenen, hetgeen hij dan ook deed. De wet onder nummer 4928 is op 19 juli 2003 door publicatie in de Staatscourant van kracht geworden.

Van de in 2003 doorgevoerde hervormingspakketten is het zevende het meest ingrijpend. Dit pakket beperkt de militaire invloed in de Nationale Veiligheidsraad aanzienlijk, waardoor de militairen hun traditionele machtspositie voor een deel zijn kwijtgeraakt³⁴. Ook zijn enkele versoepelingen met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting doorgevoerd, worden strafzaken op verdenking van foltering of mishandeling met voorrang behandeld, uitbreiding van de vrijheid van vereniging en vergadering, versoepeling van de regeling omtrent het onderwijs in andere talen dan het Turks en aanzienlijke inperking van het begrip ‘steun en onderdak aan verboden organisaties’ in de strafwet. Het zevende pakket is op 7 augustus 2003 gepubliceerd in de Turkse Staatscourant als wet nummer 4963.

De individuele wetswijzigingen en de gevolgen daarvan voor de diverse mensenrechten worden verderop in dit ambtsbericht steeds besproken in de paragrafen waar de individuele rechten aan de orde komen. De straffen van personen die reeds voor de wetswijzigingen zijn veroordeeld worden aangepast aan de nieuwe strafmaten die de wetswijzigingen met zich meebrengen. Strafzaken die aanhangig zijn op grond van de gewijzigde artikelen worden ook voortgezet op basis van de nieuwe tekst van de desbetreffende artikelen. Strafzaken die zijn gebaseerd op artikelen die geheel zijn vervallen, worden geseponeerd.

Turkije heeft zijn verdere plannen om geheel aan de criteria van Kopenhagen te voldoen op 24 juni 2003 neergelegd in een herzien nationaal programma. Het programma beoogt onder andere voor eind 2004 de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vereniging en vergadering volledig gegarandeerd te hebben, foltering en mishandeling te voorkomen, discriminatie op grond van ras, religie etc. uit te bannen en de overheidsorganen beter en meer bewust van de mensenrechten te laten werken. De AKP-regering meende overigens eind oktober 2003 op het terrein van de wetgeving reeds te voldoen aan de criteria van Kopenhagen.

2.3.3 Ontwikkelingen rond de KADEK

Protesten tegen isolatie KADEK-leider Öcalan

Op 12 maart 2003 deed het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg uitspraak in de zaak die Öcalan aanhangig had gemaakt tegen de

³⁴

Zie hierover paragraaf 2.2.4.

Turkse autoriteiten. Het Hof stelde in haar vonnis vast dat sprake was van schending van de artikelen 5 en 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, hetgeen betekent dat er gebreken zijn geweest met betrekking tot de eerlijke rechtsgang en de duur van het voorarrest. De Turkse autoriteiten gaven nog dezelfde dag te kennen tegen de uitspraak in beroep te gaan, omdat de uitspraak enkele feitelijke onjuistheden zou bevatten³⁵. Op 12 juni 2003 is dit beroep officieel ingesteld.

Van november 2002 tot eind februari 2003 heeft KADEK-leider Öcalan, die sinds 1999 gevangen zit op het eiland İmralı in de zee van Marmara³⁶, geen bezoek kunnen ontvangen van zijn advocaat en zijn familieleden. De Turkse autoriteiten hebben sinds november 2002 telkens weer de overtocht van de bezoekers met een kleine motorboot afgelast, hierbij wijzend op de weersomstandigheden. Aanhangers van Öcalan zien in de voortdurende verhindering van de bezoeken boze opzet van de autoriteiten, om Öcalan zo bewust in isolatie te houden. De woede van KADEK-aanhangers hierover kwam bij diverse gelegenheden op gewelddadige wijze tot uiting. Een aantal aanvankelijk vreedzaam verlopende demonstraties tegen de oorlog in Irak in februari en maart 2003 werden door KADEK-aanhangers aangegrepen om hun ongenoegen over de isolatie van hun leider kenbaar te maken. Hierbij werden aanzienlijke vernielingen aangericht aan gebouwen en voertuigen³⁷. In februari bezocht een delegatie van het antifoltercomité van de Raad van Europa, het CPT, Öcalan in zijn gevangenschap. Van het bezoek is nog geen rapport beschikbaar.

Sinds 12 maart is bezoek aan Öcalan door zijn advocaten en familieleden weer mogelijk gebleken. Bezoek vindt in de regel twee maal per week plaats. Op 10 augustus 2003 liet Öcalan door middel van zijn advocaten weten klachten te hebben over de condities van zijn gevangenschap. Door het vochtige klimaat zou hij inmiddels met ademhalingsproblemen te kampen hebben. Hij eiste opnieuw een bezoek van vertegenwoordigers van de Raad van Europa, die zijn omstandigheden moeten onderzoeken. Uit protest tegen de detentieomstandigheden van Öcalan zijn in de periode volgend op deze door Öcalan geuite eis hongerstakingen onder gevangenen begonnen, die hiermee tegen het lot van Öcalan willen protesteren³⁸. Enige tijd gingen geruchten dat Öcalan wellicht overgeplaatst zou worden naar een 'normale' F-type gevangenis. Dit is op 15 september 2003 echter door de minister van Justitie ontkend³⁹.

³⁵ Agence France-Presse, 12 maart 2003.

³⁶ Zie over de gevangenschap van Öcalan het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003, blz. 8.

³⁷ Tageszeitung, 21 februari 2003.

³⁸ Özgür Gündem, 6 september 2003 en Yeni Evrensel, 10 september 2003.

³⁹ Dagblad Hürriyet, 16 september 2003.

Amnestie

Na de beëindiging van gewapende acties door de PKK in september 1999 hadden circa 5.000 PKK-strijders Turkije verlaten en zich in Noord-Irak gevestigd. Na de omverwerping van het regime van Saddam Hoessein in Irak hebben de Verenigde Staten, die de PKK – inmiddels omgedoopt tot KADEK⁴⁰ – als een terroristische organisatie beschouwen, aangegeven te gaan optreden tegen de aanwezigheid van de KADEK in Noord-Irak. Tussen de VS en Turkije vindt voortdurend overleg plaats over het lot van de KADEK-strijders in Noord-Irak. De VS hebben verklaard er de voorkeur aan te geven, dat alle KADEK-strijders terugkeren naar Turkije om zich daar aan te geven bij de autoriteiten. Turkije heeft aangegeven ook te verwachten dat een aantal strijders vanuit Irak naar Europa zal uitwijken.

Onder andere in het kader van het bovenstaande kwam de Turkse regering met een wet die reïntegratie van voormalige KADEK-strijders en personen die aan deze organisatie steun verleenden mogelijk maakte⁴¹. De wet, die in de volksmond vaak wordt aangeduid als de ‘amnestiewet’, voorziet grofweg in vrijstelling van strafvervolgning van hen die zich niet aan gewapende acties hebben schuldig gemaakt en aanzienlijke bekorting van straffen voor degenen die dat wel hebben gedaan⁴². De wet werd op 24 juli 2003 aangenomen in het parlement, is ingegaan op 6 augustus 2003 en is geldig voor een periode van zes maanden, derhalve tot 6 februari 2004.

Half september 2003 hadden zich 1.100 personen die reeds gevangen zaten gemeld, evenals circa honderd personen die op vrije voeten waren, hetgeen minder is dan de autoriteiten tot dan toe hadden verwacht. Waarnemers wijten dit aan het feit dat de hoogste leiders van de organisatie niet onder de wet vallen. Dit heeft ertoe geleid, dat de KADEK-top de regeling heeft veroordeeld en de aanhang heeft opgeroepen geen gebruik te maken van de wet. Van degenen in gevangenschap die zich hadden gemeld was half september circa een vijfde deel reeds in vrijheid gesteld. Van degenen op vrije voeten die zich hadden gemeld zijn circa 10 personen in voorarrest gehouden voor verder onderzoek, de rest is inmiddels weer op vrije voeten.

Opheffing wapenstilstand

In de zomermaanden van 2003 kwamen uit KADEK-kringen reeds geluiden dat de KADEK van zins was om per 1 september 2003, vier jaar na de datum dat haar voorganger de PKK de gewapende strijd in Turkije had gestaakt, deze wapenstilstand op te zeggen. Op 1 september 2003 kwam de KADEK-top

⁴⁰ Zie hierover paragraaf 2.1.2.

⁴¹ De wet is overigens niet beperkt tot de KADEK, maar geldt in het algemeen voor strijders en ondersteuners van illegale gewapende organisaties.

⁴² Voor een exacte beschrijving van de bepalingen van deze wet zie de paragrafen 3.4.2 en 3.4.3 van dit ambtsbericht.

inderdaad met een verklaring waarin dit werd aangekondigd. Als reden voor het wederopnemen van de wapens werd aangevoerd, dat de Turkse autoriteiten in deze vier jaar niet genoeg hadden gedaan om de positie van de Koerdische bevolking te verbeteren, hetgeen een hernieuwde strijd rechtvaardigde. De gevolgen van deze stap voor de veiligheidssituatie komen in paragraaf 2.4 aan de orde.

Opheffing KADEK en oprichting PRD

In november 2003 werd bekend dat de KADEK op 26 oktober 2003 had besloten zichzelf op te heffen, naar eigen zeggen omdat de KADEK te veel leek op de PKK en er diepgaandere en meeromvattende veranderingen nodig waren⁴³.

In oktober was reeds een nieuwe organisatie opgericht onder de naam PRD (Partiya Rizgariya Demokratik – Partij van de Democratische Bevrijding). In de oprichtingsverklaring was meegedeeld dat de PRD was opgericht om de door de KADEK nagestreefde doelen op lokaal niveau te verwezenlijken in Turkije (en dus niet in Irak en andere landen waar de KADEK aanwezig was). De PRD streeft naar een politieke oplossing van het Koerdenprobleem in Turkije, maar zal zichzelf zonodig wel gewapenderhand verdedigen⁴⁴.

Na de opheffing van de KADEK is de PRD blijven voortbestaan. Zowel de Turkse autoriteiten als de Turkse pers hebben reeds laten weten ook deze verandering als slechts een naamsverandering te zien⁴⁵. In de houding van de autoriteiten ten opzichte van leden en sympathisanten van de PRD zijn dan ook geen wijzigingen ten opzichte van de houding jegens de KADEK waar te nemen.

2.4 Veiligheidssituatie

Voor de veiligheidssituatie in Turkije zijn twee zaken van groot belang. Het eerste is de situatie in Zuidoost-Turkije, het gebied waar de strijd met de PKK altijd heeft plaatsgevonden. Ten tweede zijn dat de organisaties buiten de PKK die de veiligheid van de burger – soms ook buiten het zuidoosten – kunnen bedreigen. Deze groeperingen zijn ingedeeld in twee stromingen, te weten de groeperingen met een islamistische inslag en de groepen met een marxistisch-leninistische inslag.

2.4.1 De situatie in Zuidoost-Turkije

De veiligheidssituatie in de provincies van Zuidoost-Turkije wordt nog altijd gedomineerd door de rust die is ingetreden na het neerleggen van de wapens door

⁴³ Dagblad Özgür Politika, 12 november 2003.

⁴⁴ Dagblad Özgür Politika, 10 oktober 2003.

⁴⁵ Dagbladen Hürriyet en Radikal, 12 november 2003.

de PKK, thans omgedoopt tot KADEK, in september 1999. Het aantal gewapende confrontaties in het gebied in de verslagperiode bedroeg, evenals in de jaren daarvoor, slechts een fractie van het aantal dat voor september 1999 plaatsvond. Wel is sprake van een toename van het aantal gewapende confrontaties ten opzichte van 2002.

De gewapende confrontaties hebben zich in de verslagperiode met name voorgedaan in de provincies Muş, Tunceli, Batman, Bingöl en in de grensprovincie Hakkari. Voor een deel ging het hier om confrontaties tussen KADEK-strijders en de Turkse strijdkrachten. Door de grote aanwezigheid van coalitietroepen in Noord-Irak heeft de KADEK hier niet langer de bewegingsvrijheid die zij jarenlang in dit gebied heeft gehad. Dit brengt sommige strijders ertoe de grens over te steken en zich (opnieuw) in de bergen in Turkije schuil te houden.

Ook hebben de nog altijd voortdurende isolatiedetentie van KADEK-leider Öcalan en het idee van KADEK-leden dat de Turkse autoriteiten te weinig toenadering hebben getoond na het neerleggen van de wapens in 1999 ervoor gezorgd dat sommige KADEK-leden opnieuw hun toevlucht tot geweld zoeken. De officiële wederopneming van de wapens door de KADEK op 1 september 2003 is hiervan mede een gevolg.

Er zijn enkele factoren die erop duiden dat de KADEK er niet in zal slagen haar gewapende activiteiten op het niveau van voor 1999 te brengen. Zo zijn er belangrijke wijzingen opgetreden in de internationale context. Syrië en Iran lijken niet langer bereid de KADEK op hun grondgebied te gedogen en ook Noord-Irak kan steeds minder als steunpunt dienen. Ook lijkt de lokale bevolking in Zuidoost-Turkije veel minder dan voorheen geneigd om de KADEK te steunen. De toekomstige slagkracht van de KADEK zal mede worden bepaald door het aantal strijders dat gebruik maakt van de op 6 augustus 2003 van kracht geworden amnestieregeling⁴⁶. Hoe de opheffing van de KADEK in november 2003 en de oprichting van de PRD een maand daarvoor de veiligheidssituatie zal beïnvloeden is thans nog niet te zeggen⁴⁷.

Een ander deel van de gewapende schermutselingen in het gebied is ontstaan uit het feit dat op een aantal plaatsen dorpelingen de terugkeer naar hun voorheen ontruimde dorpen zelf ter hand hebben genomen en daarbij stuitten op dorpswachters, die hun huizen en landerijen hadden ingenomen. Dit leidde dan tot discussies die van tijd tot tijd uitliepen op gewapend handgemeen.

⁴⁶ Voor deze amnestieregeling zie paragraaf 2.3.3.

⁴⁷ Over de oprichting van de PRD en de opheffing van de KADEK zie paragraaf 2.3.3 van dit ambtsbericht.

De in 2002 geconstateerde verminderde zichtbare aanwezigheid van politie in de steden en de jandarma op het platteland duurde ook in 2003 voort. Begin 2003 is de militaire aanwezigheid in het grensgebied met Irak toegenomen. De reden hiervoor was de oorlog in Irak die op dat moment voor de deur stond. In het grensgebied met Irak werd ook het aantal checkpoints en militaire zone's verhoogd.

In de steden in Zuidoost-Turkije normaliseert het dagelijks leven steeds verder. Met name de situatie in Diyarbakır is in de verslagperiode sterk verbeterd. De mate van ontspanning is niet in alle provincies van het zuidoosten gelijk en is voor een deel afhankelijk van de persoon van de gouverneur van de desbetreffende provincie. Vele dorpingen, die door de gewelddadigheden in het verleden hun dorpen hebben moeten verlaten, willen graag naar deze dorpen terugkeren. Op het platteland is echter nog geen sprake van herstel van de situatie van vóór de gewapende strijd, omdat terugkeer naar ontruimde dorpen maar mondjesmaat op gang komt en stuit op vele praktische hindernissen⁴⁸. Ook een groot aantal bergweides blijft nog steeds verboden terrein voor de inwoners van de regio. Ook zijn gevallen bekend waar personen die naar een bergweide willen bij de jandarma toestemming moeten verkrijgen, waarbij zij allerlei documenten, waaronder een bewijs van goed gedrag moeten overleggen⁴⁹.

In een elftal provincies in het zuidoosten van Turkije is sinds de invoering midden jaren tachtig de zogenaamde uitzonderingstoestand⁵⁰ van kracht geweest (Turks: Olağanüstü Hal, vaak afgekort tot OHAL)⁵¹. Per 30 november 2002 is de OHAL nergens in Turkije meer van kracht.

De gevolgen van de opheffing van de OHAL zijn in de praktijk op beperkte schaal merkbaar. De bewegingsvrijheid lijkt iets te zijn toegenomen. Op het platteland lijkt de opheffing van de OHAL verder nog weinig concrete uitwerking te hebben gehad. In Tunceli vindt niet langer identiteitscontrole en fouillering plaats bij het binnengaan van de stad. Verder is er volgens de inwoners van Tunceli in het dagelijks leven aldaar niet veel veranderd⁵². Door opheffing van de OHAL is het thans weer mogelijk tegen bestuursdaden van lokale bestuurders bij een rechtbank in beroep te gaan. Ook zijn de langere periodes voor het voorarrest die golden voor het OHAL-gebied niet langer van toepassing en kunnen publicaties die voorheen op grond van de OHAL in het gebied verboden waren hier nu wel worden gedistribueerd. In Hakkari heeft de mensenrechtenorganisatie IHD (İnsan Hakları

⁴⁸ Zie hierover paragraaf 4.1 van dit ambtsbericht.

⁴⁹ Dagblad Özgür Politika, 24 juni 2002.

⁵⁰ Wordt ook wel aangeduid als noodtoestand.

⁵¹ Voor een uitgebreide beschrijving van de OHAL en haar gevolgen zie het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 29 januari 2002, paragraaf 2.4.4.

⁵² Diverse interviews in het dagblad Radikal d.d. 27 november 2002.

Derneği – Vereniging voor de Mensenrechten) in december 2002 voor het eerst sinds 22 jaar folders uitgedeeld en affiches opgehangen⁵³.

In de bestuurlijke structuur lijkt nog altijd weinig te zijn veranderd. De voormalige supergouverneur van het OHAL-gebied is nog steeds in functie. Hij heeft alleen een naamsverandering ondergaan en wordt thans aangeduid als ‘coördinerende gouverneur’ (Turks: *koordinatör vali*).

In Zuidoost-Turkije bestaat een sociale structuur waarin bloedwraak, traditionele geschilbeslechting en eigenrichting voorkomen. De tradities van Koerdische clans maken dat vendetta's, waartegen de lokale Turkse overheid niet altijd effectief bescherming kan bieden, geregeld slachtoffers eisen.

2.4.2 De Hezbollah en andere islamistische groeperingen

De Hezbollah⁵⁴ werd in 1983 opgericht in Batman met als doel een islamitische staat te vestigen. De Hezbollah opereerde in het verleden hoofdzakelijk in Zuidoost-Turkije. De organisatie bestaat voornamelijk uit Koerden uit de soennitische tak van de islam. Bekend en berucht werd de Hezbollah als tegenhanger van de PKK waarmee deze herhaaldelijk gewelddadige ontmoetingen had. Hierbij zijn naar schatting meer dan 400 doden gevallen. De Hezbollah wordt verantwoordelijk gehouden voor een groot aantal verdwijningen en moorden in de tweede helft van de jaren negentig.

Door het grote aantal acties van de politie, de jandarma en de strijdkrachten tegen de Hezbollah in de jaren 2000 en 2001, heeft deze groep flinke klappen moeten incasseren. De organisatie heeft volgens onder andere een prominent voormalig Hezbollah-lid altijd zeer zwaar op zijn leider Hüseyin Velioğlu gesteund en zijn dood heeft de organisatie aan het wankelen gebracht⁵⁵. Een groot deel van de Hezbollah-leden is aangehouden en bevindt zich in detentie. Omdat de politie bij de acties tegen de groepering begin 2000 ook een groot deel van de goed georganiseerde archieven van de Hezbollah in handen kreeg, is over de nog op vrije voeten zijnde leden bij de politie, de jandarma en de strijdkrachten veel informatie bekend. Verder is een groot deel van de infrastructuur vernietigd, doordat wapendepots zijn ontmanteld, huizen van de organisatie zijn gesloten en beslag is gelegd op financiële tegoeden. De Hezbollah is sinds eind 2001 dan ook

⁵³ Dagblad Özgür Gündem, 15 december 2002.

⁵⁴ Voor een uitgebreidere beschrijving van de geschiedenis en de onderlinge rivaliteiten van de Hezbollah zie het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003.

⁵⁵ Aldus voormalig Hezbollah-lid en spijtoptant Abdülaziz Tunç in Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah. İslamcı şiddetin geleceği*. (Hezbollah onder de oppervlakte. De toekomst van het islamistisch geweld) (maart 2001), blz. 159.

niet meer in staat gebleken van zich te doen spreken door aanslagen of gewapende activiteiten. In Turkse politiekringen gaat men ervan uit dat de organisatie zich aan het reorganiseren is.

İslami Büyük Doğu Akıncılar – Cephe (İBDA/C)

Het ‘Front van Voorvechters voor het Grote Islamitische Oosten’ is een tamelijk kleine organisatie. Het is een islamistische groepering die tegen de seculiere staatsstructuur vecht. Zij zou georganiseerd zijn in kleine, van elkaar onafhankelijke cellen (‘fronten’). Volgens de Turkse media zou de groepering reeds in begin 2001 banden onderhouden met Bin Laden⁵⁶. De organisatie is in verband gebracht met een aantal terreuraanslagen, vooral in het begin van de jaren negentig. In veel gevallen werd gebruik gemaakt van springladingen en molotovcocktails. Banken, casino’s, christelijke kerken en Atatürk-monumenten waren vaak het doelwit van IBDA/C aanslagen.

De leider van de IBDA/C, Salih İzzet Erdiş, die bekend staat onder de schuilnaam Salih Mirzabeyoğlu, werd op 3 april 2001 door de zesde kamer van de Staatsveiligheidsrechtbank in Istanbul ter dood veroordeeld⁵⁷. Zijn doodvonnis werd na de opheffing van de doodstraf in augustus 2002 omgezet in een levenslange gevangenisstraf⁵⁸. Ook het grootste deel van de andere IBDA/C-leden is gedetineerd, zodat de organisatie nog maar een zeer kleine slagkracht over hield.

In november 2003 vond in Istanbul binnen enkele dagen een aantal ernstige aanslagen plaats op achtereenvolgens twee synagogen, het Britse consulaat en een Britse bank. De IBDA/C heeft deze aanslagen opgeëist. Eind november 2003 was er nog geen uitsluitsel over de daadwerkelijke betrokkenheid van de IBDA/C bij deze aanslagen.

Malatyahılar

De radicale splintergroep Malatyahılar, die ook wel bekend staat onder de naam Şafak-Değişim, staat vorming van een islamitische staat voor. De groep deed voor het eerst van zich spreken bij demonstraties tegen het verbod op de sluier in 1997 en 1998 en de daarmee verband houdende rellen in Malatya. De organisatie zou behalve in Malatya ook activiteiten ontplooiën in de steden Istanbul, Gaziantep, Erzurum en Kayseri. Het kader van de groepering zou besprekingen voeren met Hezbollah om tot een bundeling van krachten te komen⁵⁹. In oktober 2000 vond een grote actie van de politie, de jandarma en de strijdkrachten tegen deze groepering plaats, waarbij in 28 provincies circa 250 personen werden

⁵⁶ Turkse krant Akşam, 9 februari 2001.

⁵⁷ Turks persagentschap Anatolia, 3 april 2001.

⁵⁸ Dagblad Cumhuriyet, 3 september 2002.

⁵⁹ Turks persagentschap Anatolia, 2 oktober 2000.

aangehouden⁶⁰. Sinds deze politieactie heeft de *Malatyalılar* niet meer van zich doen spreken. De organisatie lijkt van het toneel te zijn verdwenen.

Splintergroeperingen

De splintergroepen Tevhid-Selam en Jeruzalem-strijders (Turks: Kudüs Savaşçıları) hebben in de verslagperiode, evenals in 2002, niet van zich doen spreken. Ook de Hizbüt Tahrir, een organisatie die vorming van een islamitische staat voorstaat, heeft in de verslagperiode geen gewelddadigheden verricht. De website van de organisatie uit dreigende taal en roept op tot geweld tegen Amerika en Israël, maar van daadwerkelijk geweld door de Hizbüt Tahrir is het tot op heden nooit gekomen.

2.4.3 Marxistisch-leninistische groeperingen

Bij tijd en wijle zijn revolutionaire groeperingen van marxistisch-leninistische snit actief. De rekrutering door deze groeperingen, die opereren in kleine cellen, vindt met name plaats in de arme wijken van Istanbul en onder gedetineerden in de diverse gevangenissen⁶¹. De belangrijkste zijn de DHKP/C, de TKP/ML-TİKKO en de MLKP.

DHKP/C

De DHKP/C, voluit Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephe (Revolutionaire Volksbevrijdingspartij/Front) is in 1993 ontstaan als afsplitsing van de in 1978 opgerichte Devrimci-Sol, dat na de afsplitsing is opgehouden te bestaan. De andere afsplitsing met de naam THKP/C Devrimci Sol staat op vijandelijke voet met de DHKP/C, maar is van veel kleinere omvang en betekenis. Hoewel de DHKP/C sinds 1997 een stoeve verhouding heeft met de PKK, heeft de groepering zich herhaaldelijk solidair verklaard met de Koerdische gewapende strijd⁶².

De DHKP/C wil door een gewapende revolutie het bestaande Turkse staatsbestel omverwerpen om daar een marxistisch-leninistische staat voor in de plaats te stellen. Hun terreuracties richten zich met name tegen de Turkse veiligheidskrachten en personen uit het openbare leven, maar ook tegen andere organen die door de groepering als ‘voorposten van het imperialisme’ worden gezien. De Turkse politie beschouwt de DHKP/C als de meest gevaarlijke van alle marxistisch-leninistische groeperingen in Turkije.

⁶⁰ Associated Press, 4 oktober 2000.

⁶¹ San Francisco Chronicle, 9 januari 2001.

⁶² *Verfassungsschutzbericht Bayern 1999*, Verfassungsschutz Bayern (2000) blz. 139-140.

Ook de DHKP/C is door acties van de politie, de jandarma en de strijdkrachten in de afgelopen jaren aanmerkelijk verzwakt. Op 17 oktober 2001 werd Kamil Karataş, naar verluidt een van de leidende personen van de DHKP/C, aangehouden in Istanbul⁶³.

In de verslagperiode is een aantal bomaanslagen in Istanbul door de DHKP/C opgeëist. De belangrijkste daarvan was een aanslag in juni 2003 op een busje, dat officieren van justitie van de Staatsveiligheidsrechtbank vervoerde. Hoewel slechts enkele lichtgewonden zijn gevallen, was sprake van een professioneel voorbereide aanslag. In mei 2003 vond in Ankara een zelfmoordaanslag plaats, die ook door de DHKP/C is opgeëist.

TKP/ML-TİKKO

De TKP/ML, voluit Türk Komünist Partisi / Marksist Leninist, is in 1972 opgericht en kende in 1994 een splitsing in twee vleugels, te weten de zogenaamde Partizan-vleugel, die de oude naam TKP/ML behield en het zogenaamde Oostanatolische Gebiedscomité, dat de bijna gelijklopende naam TKP(ML)⁶⁴ ging dragen. Sinds eind 1999 zijn besprekingen gaande voor een hereniging tussen de beide vleugels.

Beide vleugels beschouwen zich als de rechtmatige erfgenaam van de oorspronkelijke TKP/ML. Hun ideologie is geheel identiek. De TKP/ML in haar beide verschijningsvormen staat voor het uit de weg ruimen van het huidige Turkse staatsbestel om een democratische volksrepubliek met marxistisch-leninistische inslag aangevuld met elementen uit het maoïsme op te richten.

Om dit doel te bereiken richtte de TKP/ML reeds in 1972 gewapende eenheden op onder de naam TİKKO (Türk İşçiler Köylüler Kurtuluş Ordusu – Turks Bevrijdingsleger van Arbeiders en Boeren). Deze eenheden worden door beide vleugels zonder onderscheid gemeenschappelijk ingezet voor terroristische acties.

In het verleden bestond er tussen de PKK en de TİKKO-strijders een werkverdeling, waarbij de PKK de strijd voerde in het zuidoosten van Turkije en de TİKKO in het Zwarte Zeegebied⁶⁵. In oktober 1999 verklaarde de TKP/ML dat zij het pertinent oneens was met de oproep van Öcalan om de gewapende strijd te staken⁶⁶. Thans zouden nog enkele tientallen gewapende TİKKO-strijders zich

⁶³ Turkse dagblad Cumhuriyet, 18 oktober 2001.

⁶⁴ Geschreven met haakjes.

⁶⁵ *Verfassungsschutzbericht Nordrhein-Westfalen 1999*, Verfassungsschutz Nordrhein-Westfalen (2000) paragraaf 4.1.4.

⁶⁶ *Verfassungsschutz, Bericht Hamburg 1999*, Verfassungsschutz Hamburg (2000), paragraaf 4.2.3.

ophouden in de bergen van de provincie Tunceli. Daarnaast bevinden zich kleine groepen strijders in enkele provincies in Centraal- en Noord-Anatolië.

In de verslagperiode kwam het enkele malen tot gewapende conflicten tussen de strijdkrachten en leden van de TIKKO. Confrontaties tussen de strijdkrachten en leden van andere groeperingen komen voor zover bekend vrijwel niet voor.

In de Turkse media verschenen in mei 2003 berichten over een nieuwe splintergroep van de TIKKO, die MKP/HKO (Maoist Komünist Partisi/Halk Kurtuluş Ordusu) zou heten. In mei 2003 zou een gewapend treffen tussen deze groep en de strijdkrachten hebben plaatsgevonden⁶⁷.

MLKP

Deze in 1994 uit samensmelting van twee andere groepen als MLKP-K ontstane en in 1995 tot MLKP (Marksist Leninist Komünist Partisi) omgedoopte organisatie streeft eveneens gewapende omverwerping van het huidige politieke bestel in Turkije na. De partij ziet zich ook als vertegenwoordiger van de Koerdische bevolking en wil door gewapende strijd het ‘fascistische koloniale juk’ van zich afwerpen. De organisatie kent ook een gewapende vleugel, die zich M-18 noemt⁶⁸. In de verslagperiode zijn enkele aanslagen opgeëist door de MLKP. Het betrof een aantal geluidsbommen in de toeristische Istanbulse wijk Sultanahmet, een aanslag op de Kamer van Koophandel in Istanbul die lichte schade veroorzaakte en een aanslag in Ankara in augustus 2003, waar 15 agenten gewond raakten bij de onschadelijkmaking van het explosief⁶⁹.

TIKB en TIKB-B

De TIKB of TIKB-B is een extreem linkse groepering, geïnspireerd door Enver Hodja, die tussen 1996 en 1999 in Turkije een groot aantal aanslagen heeft gepleegd. Een deel van de leiders van de organisatie zit in Turkse gevangenis en een aanzienlijk deel van de leden is naar het buitenland gevlucht. De belangrijkste leider, Aktan İnci, is overleden.

In 1999 is de TIKB opgesplitst; naast deze organisatie ontstond de TIKB-B. Na de jaren 1999/2000 is weinig tot niets meer van deze organisaties vernomen. Naar wordt aangenomen zijn zij of opgeheven, of in staat van reorganisatie

TDKP-GKB

De TDKP-GKB (Türkiye Devrimci Komünist Partisi - Genç Komünistler Birliği),

⁶⁷ Turkse persagentschap Anatolia, 22 mei 2003.

⁶⁸ *Verfassungsschutzbericht Hamburg 1999*, Verfassungsschutz Hamburg (2000), paragraaf 4.2.5.

⁶⁹ Turkse persagentschap Anatolia, 1 en 8 augustus 2003.

is een communistische organisatie, waarin een expliciet Koerdisch element ontbreekt. De TDKP zou in 1998/1999 grotendeels zijn opgeheven en zijn opgegaan in de legale politieke partij EMEP. Deze partij heeft aan de verkiezingen van november 2002 deelgenomen onder de papaplu van de DEHAP. Jonge leden van de EMEP kwamen in augustus 2003 in het nieuws toen zij in Istanbul demonstreerden voor het gebouw waar de bruiloft plaatsvond van Premier Erdoğan's zoon⁷⁰. De demonstratie werd door de politie uiteengeslagen.

2.5 Sociaal-economische situatie

Turkije staat voor 2002 op plaats 96 in de Human Development Index van de UNDP (in 2001 was dat nog 85). De landen Griekenland, Rusland en Egypte staan respectievelijk op de plaatsen 24, 63 en 120⁷¹. Het BNP per hoofd van de bevolking was in 2002 2.605 US dollar. In de landen Griekenland, Rusland en Egypte is dit cijfer respectievelijk 12.519, 2.414 en 1.157 US dollar⁷². In 2001 lag het BNP per hoofd van de bevolking in Turkije op 2.226 US dollar⁷³.

De Turkse economie is een vrije markteconomie, waarin ondanks enkele recente privatiseringen nog altijd veel staatsbedrijven opereren. Zo is ongeveer de helft van de zware industrie en het bankwezen in handen van de staat. 30 procent van de beroepsbevolking is werkzaam in de agrarische sector. De Economist Intelligence Unit geeft voor 2002 een werkloosheidscijfer van 10,6 % tegen 8,5 % in 2001⁷⁴. Het werkelijke werkloosheidscijfer moet hoger worden ingeschat. In het zuidoosten van het land is de werkloosheid veel hoger dan dit genoemde cijfer.

De economie, die sinds een crisis in 1994 elk jaar een groei te zien gaf, kreeg in 1999 een grote terugslag. In dat jaar was er een negatieve economische groei van 5,1%. In 2000 herstelde de economie zich en liet een groei van 7,1% zien⁷⁵. De economische crisis die zijn intrede deed in februari 2001⁷⁶ leverde voor dat jaar een negatieve economische groei van 7,4% op⁷⁷. Een groot aantal bedrijven heeft in 2001 zijn deuren moeten sluiten⁷⁸. In 2002 werd een boven verwachting hoge groei van 7,9% bereikt⁷⁹. Voor 2003 wordt een groei van 4,5% verwacht.

⁷⁰ Dagblad Özgür Politika, 13 augustus 2003.

⁷¹ *Human Development Report 2003*, UNDP (juli 2003).

⁷² *Turkey. Country Profile 2003.*, The Economist Intelligence Unit (2003), blz. 32.

⁷³ *Turkey. Country Profile 2002.*, The Economist Intelligence Unit (2002), blz. 32.

⁷⁴ *Turkey. Country Profile 2002.*, The Economist Intelligence Unit (2002), blz. 22 en *Turkey. Country Profile 2003.*, The Economist Intelligence Unit (2003), blz. 65.

⁷⁵ *Turkey. Country Profile 2001.*, The Economist Intelligence Unit (2001), blz. 6.

⁷⁶ Zie hierover het algemene ambtsbericht Turkije van 29 januari 2002, paragraaf 2.3.1.

⁷⁷ *EIU Country Report November 2001*, The Economist Intelligence Unit (2001), blz. 6.

⁷⁸ Turkse persagentschap Anatolia, 10 april 2001.

⁷⁹ Turkse dagblad Akşam, 7 januari 2002.

Ook in 2003 was de economische crisis van 2001 voor de burger nog voelbaar. Het niveau van het minimumloon, dat iedere twee jaar wordt aangepast, is met name voor gezinnen onvoldoende om van te leven. Behoeftigen zijn vaak aangewezen op ondersteuning van familie en anderen in hun sociale omgeving.

Een groot probleem in de Turkse economie is het hoge inflatiecijfer. In het jaar 1999 was de inflatie van detailhandelprijzen gemiddeld 65%. In het jaar 2000 is dankzij het stabilisatieprogramma van de Turkse overheid de gemiddelde inflatie over de voorgaande twaalf maanden in de maand december gedaald tot 39%. Door de economische crisis liep het inflatiecijfer gedurende 2001 sterk op. Eind 2001 lag het gemiddelde inflatiecijfer over de voorafgaande twaalf maanden op 68,5%⁸⁰. Eind oktober 2003 was het gemiddelde inflatiecijfer over de afgelopen twaalf maanden gedaald tot 28,5%⁸¹.

De gemiddelde gezondheidsstandaard in Turkije ligt nog altijd achter bij West-Europa. Verstrekking van gezondheidsvoorzieningen wordt beperkt door chronische begrotingstekorten en bemoeilijkt door het feit dat veertig procent van de bevolking in minder goed bereikbare gebieden leeft. Het sociale zekerheidssysteem is voor slechts zestig procent van de bevolking toegankelijk. Sociale zekerheidsinstellingen kampen met enorme financiële problemen.

De welvaart is in Turkije niet evenredig verdeeld. Volgens een onderzoek uit 2000⁸² heeft ongeveer 15 procent van de bevolking maandelijks gemiddeld meer dan 2.750 US dollar te besteden. Ongeveer 18 procent van de bevolking kan per maand minder dan 266 US dollar uitgeven.

Er is niet alleen sprake van onevenredig grote verschillen in inkomen tussen diverse sociale klassen, maar ook tussen verschillende regio's. West-Turkije is aanzienlijk welvarender dan het oosten van het land. Inkomensniveaus en levensstandaard in Oost-Turkije steken schril af bij die van het geïndustrialiseerde noorden en westen. Zo was in 2000 het inkomen per hoofd van de bevolking in Kocaeli (İzmit) in het geïndustrialiseerde noordwesten 7.556 US dollar per jaar, terwijl het jaarinkomen in de provincie Muş in het oosten van Turkije 725 US dollar was⁸³. En andere scheidslijn loopt tussen stad en platteland, waarbij het platteland er het slechtst van af komt. Een enquête van het Turkse Bureau voor de

⁸⁰ Turkse persagentschap Anatolia, 3 januari 2001.

⁸¹ Turkse Centraal Bureau voor de Statistiek via website www.die.gov.tr.

⁸² Aangehaald in *Turkey. Country Profile 2002*, The Economist Intelligence Unit (2002) blz. 22.

⁸³ *Turkey. Country Profile 2002.*, The Economist Intelligence Unit (2002), blz. 37.

Statistiek wijst uit, dat in 2002 bijna 15 miljoen personen moesten rondkomen van minder dan 1 UD dollar per dag⁸⁴.

Het oost/west-onderscheid uit zich ook in een verschil in openbare voorzieningen. Onderwijs en gezondheidszorg verkeren in Zuidoost-Turkije, mede door personeelstekort, vaak in een zorgwekkende toestand.

In Zuidoost-Turkije heeft de strijd tegen de PKK een desastreus effect gehad op de ontwikkeling van de lokale economie. Het werkloosheidspercentage is in het zuidoosten extreem hoog, mede als gevolg van de slechte economische situatie in het aangrenzende Irak. Een andere oorzaak van de slechte economische omstandigheden en het hoge werkloosheidscijfer in het zuidoosten is te vinden in de tijdens de uitzonderingstoestand (OHAL) ingestelde zogenaamde 'weideverboden', een verbod voor een ieder om zich op de bergweiden te bevinden. Vele veehouders konden hierdoor hun beroep niet langer uitoefenen.

Ondanks het staken van de gewapende strijd eind 1999 is economische ontwikkeling van het zuidoostelijk deel van Turkije uitgebleven. De overheid heeft weliswaar allerlei maatregelen genomen, die het voor ondernemers aantrekkelijk moeten maken om in het zuidoosten te investeren, maar deze pogingen hebben tot op heden nog tot weinig resultaat geleid. Ook de terugkeer naar de dorpen en de opheffing van de genoemde weideverboden zijn nog slechts mondjesmaat van de grond gekomen⁸⁵.

⁸⁴ Enquête zoals geciteerd in BIA, 16 oktober 2003.

⁸⁵ Zie hierover ook paragraaf 4.1.

3 Mensenrechten

3.1 Juridische context

3.1.1 Verdragen

Turkije heeft de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aanvaard en heeft het Verdrag tegen Foltering en andere Wrede, Onmenselijke of Onterende Behandeling of Bestrafing (CAT), het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie (CERD), het Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen (CEDAW), het facultatieve protocol bij het CEDAW (geratificeerd op 29 oktober 2002) en het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (CRC) ondertekend en geratificeerd. Turkije is ook partij bij het VN Vluchtelingenverdrag van 1951 en het bijbehorende protocol van 1967, maar heeft een territoriaal voorbehoud gemaakt, waardoor alleen uit Europa afkomstige personen in aanmerking kunnen komen voor een vluchtelingenstatus. Turkije heeft in 2002 ook de VN-resolutie ‘Working towards the elimination of crimes against women committed in the name of honour’ ondertekend.

Turkije heeft het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (ECOSOC) beide op 15 augustus 2000 ondertekend en geratificeerd in juni 2003. Hierbij heeft Turkije echter een zodanig voorbehoud gemaakt, dat het de term ‘minderheid’ interpreteert in het licht van het verdrag van Lausanne, hetgeen wil zeggen dat alleen Grieken, Armeniërs en joden onder deze definitie vallen⁸⁶. Het eerste facultatieve protocol bij het ICCPR-verdrag, waarin het individuele klachtrecht wordt erkend, heeft Turkije ondertekend noch geratificeerd. Turkije is voor zover bekend (nog) geen partij bij het tweede facultatieve protocol inzake de afschaffing van de doodstraf.

Op regionaal gebied is Turkije in het kader van de Raad van Europa partij bij het Europees Verdrag ter Uitbanning van Foltering (CPT), het Europees Sociaal Handvest en het Europees Verdrag voor de Rechten van de mens (EVRM) inclusief het bijbehorende Protocol No. 1 en – na ratificatie op 26 juni 2003 – Protocol No. 6 (afschaffing doodstraf). De Protocollen No. 7 (ne bis in idem) en 12 (preventie discriminatie) zijn ondertekend, doch niet geratificeerd. Het Raamverdrag voor de Bescherming van Nationale Minderheden en het Europese Handvest voor Regionale – of Minderheidstalen heeft Turkije niet ondertekend.

⁸⁶

Zie hierover ook paragraaf 2.1.2 van dit ambtsbericht.

In het kader van de OVSE heeft Turkije de slotakte van Helsinki (1975) en het document van Kopenhagen (1990) ondertekend.

3.1.2 Nationale wetgeving

Grondwet

De Turkse grondwet, die dateert van 1982, erkent grondrechten als vrijheid van meningsuiting, pers, religie, vereniging en vergadering, bewegingsvrijheid, vrijheid van communicatie, recht op privacy en bezit, eerlijke rechtsgang, vrijwaring van foltering, onmenselijke behandeling, huiszoekingen en willekeurige aanhoudingen. Op 3 oktober 2001 werd een omvangrijk pakket grondwetswijzigingen doorgevoerd⁸⁷.

De grondwet kent echter ook mogelijkheden om deze vrijheden in te perken. Volgens het op 3 oktober 2001 gewijzigde artikel 13 van de grondwet mogen beperkingen van de grondrechten niet in strijd zijn met de principes van een democratische sociale orde en mogen ze het wezen van het recht niet aantasten.

Premier Erdoğan heeft in maart 2003 – evenals zijn voorganger enkele maanden eerder – verklaard, dat de regering van plan is een nieuwe grondwet te ontwerpen, die zal voldoen aan criteria van Kopenhagen van de Europese Unie⁸⁸.

Overige nationale wetgeving

In de loop van 2002 en 2003 is een groot aantal wetswijzigingen gericht op verdere democratisering doorgevoerd⁸⁹. Deze wijzigingen worden onder andere door de EU als een verbetering erkend. Het effect van deze wetswijzigingen op de diverse mensenrechten wordt verderop in dit ambtsbericht steeds besproken in de paragrafen waar de individuele rechten aan de orde komen.

Turkije kent een grote hoeveelheid lagere regelgeving, die vorm geeft aan de uitvoering van de desbetreffende wetsbepalingen. Deze regelgeving is vaak ondoorzichtig, waardoor het niet altijd eenvoudig is precies te weten welke regels op een bepaald moment gelden. In het meer recente verleden is het wel voorgekomen dat de geest van een wet werd doorkruist door deze lagere regelgeving. Zo waren enkele wetswijzigingen uit begin 2003 inzake radio- en televisie-uitzendingen in andere talen dan het Turks en inzake niet-islamitische stichtingen door de lagere regelgeving aanmerkelijk strenger dan door de wet was voorgeschreven. De overheid heeft dit probleem inmiddels onderkend. Binnen de

⁸⁷ Zie over de grondwetswijzigingen paragraaf 2.3.3 van het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003.

⁸⁸ Frankfurter Rundschau, 19 maart 2003.

⁸⁹ Zie hierover paragraaf 2.3.2.

recentelijk opgerichte *Reform Monitoring Group*⁹⁰ is een subgroep opgericht die tot taak heeft erop toe te zien dat secundaire regelgeving in overeenstemming is met de wet.

3.2 Toezicht

3.2.1 Internationaal

Verenigde Naties

In de afgelopen jaren hebben verschillende speciale rapporteurs Turkije bezocht. In 1999 bezocht de speciale rapporteur voor de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging het land. In februari 2001 bezocht de speciale rapporteur voor verdwijningen en buitengerechtelijke executies Turkije. Van 27-31 mei 2002 werd Turkije bezocht door de speciale vertegenwoordiger van de secretaris-generaal inzake binnenlandse ontheemden. Zijn rapport verscheen in november 2002⁹¹. In mei 2003 is tijdens de 545e en 548e bijeenkomst van het VN Committee Against Torture (CAT) de tweede periodieke rapportage van Turkije over dit onderwerp behandeld. Het rapport werd door Turkije acht jaar later aangeboden dan de bedoeling was.

Europese regionale organisaties

In het kader van de kandidatuur van Turkije voor de Europese Unie (EU) stelt de Europese Commissie jaarlijks in het derde kwartaal een voortgangsrapportage op⁹², waarin wordt aangegeven in hoeverre Turkije voldoet aan de in 1993 door de Europese Raad vastgestelde Kopenhagen-criteria, een set minimumeisen op het gebied van politiek en mensenrechten waaraan een land moet voldoen om de toetredingsonderhandelingen met de EU te kunnen beginnen.

Omdat Turkije partij is bij het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Europees Verdrag ter Uitbanning van Foltering (CPT), zijn ook de voor deze verdragen bestaande toezichtsmechanismen, te weten het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het Comité voor de Uitbanning van Foltering (CPT) op Turkije van toepassing.

Turkse onderdanen kunnen wanneer alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput een klacht met betrekking tot schending van het EVRM indienen bij het Europese

⁹⁰ Zie hierover paragraaf 3.2.2.

⁹¹ Verenigde Naties, *Report of the Secretary-General on internally displaced persons*, Mr. Francis Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 2002/56. *Addendum: Profiles of displacement: Turkey*E/CN.4/2003/86/Add.2 (27 november 2002). Voor de bevindingen zie paragraaf 4.1 van dit ambtsbericht.

⁹² Bevindingen uit deze voortgangsrapportage zijn daar waar dat relevant is opgenomen in de paragrafen over de individuele mensenrechten in dit ambtsbericht.

Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg (EHRM). In de eerste negen maanden van 2003 zijn 57 klachten tegen Turkije behandeld. In totaal werden 18 veroordelingen uitgesproken. In twee zaken is Turkije veroordeeld wegens schending van het recht op eigendom (art. 1 van Protocol No. 1), in vier zaken wegens niet garanderen van een eerlijke en tijdige rechtsgang (art 6-1), in twee gevallen wegens het niet tijdig voor een rechter doen verschijnen van een verdachte (art. 5-3), éénmaal wegens een niet aan de voorschriften voldoende detentie (art 5-1), in één geval wegens schending van het recht op leven (art. 2), in vijf gevallen wegens foltering of wrede en onmenselijke behandeling (art. 3), in twee gevallen wegens schending van de vrijheid van meningsuiting (art. 10) en éénmaal wegens schending van het recht op gezinsleven (art. 8). In de overige zaken is geen schending vastgesteld. Het betrof op twee zaken na allemaal zaken die vóór 1999 waren aangebracht bij het Hof⁹³.

Het CPT heeft Turkije in de afgelopen jaren regelmatig bezocht. Naast de algemene situatie in politiebureaus en detentiecentra heeft het CPT hierbij veel aandacht besteed aan de situatie in de nieuwe cellengevangenis die worden aangeduid als F-type gevangenis⁹⁴ en de condities van de detentie van PKK-leider Abdullah Öcalan. In 2001 heeft het CPT Turkije driemaal bezocht, in de maanden januari, april-mei en september. In 2002 heeft het CPT Turkije tweemaal bezocht, in maart en in september. Over alle bezoeken in 2001 heeft het CPT inmiddels een rapport uitgebracht. Van de bezoeken in maart en september 2002 zijn in juni 2003 rapporten beschikbaar gekomen. Van 7 tot 15 september 2003 heeft het CPT Turkije opnieuw bezocht. Hiervan zijn nog geen rapporten beschikbaar.

In januari 2003 bezocht de Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden van de OVSE voor de eerste maal Turkije met het oogmerk een dialoog over nationale minderheden op gang te brengen. Uit de eerste bijeenkomst is echter geen dialoog gevolgd⁹⁵.

Internationale NGO's

Thans hebben twee internationale mensenrechten-NGO's in Turkije een door de autoriteiten goedgekeurde vertegenwoordiging. Het betreft hier de Helsinki Citizens Assembly, die sinds 1993 erkend is door de autoriteiten en Amnesty International, die in januari 2001 door de autoriteiten is erkend. Internationale mensenrechtenorganisaties bezoeken Turkije veelvuldig, hetgeen een grote hoeveelheid rapporten oplevert. Deze organisaties hebben in de regel vrij toegang tot het land, maar ondervinden (met name in het zuidoosten) op lokaal niveau

⁹³ Informatie verkregen van de website van het Europese Hof www.echr.coe.int.

⁹⁴ Zie over F-type gevangenis paragraaf 3.3.6 van dit ambtsbericht.

⁹⁵ *Turkey 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, Europese Commissie (november 2003), paragraaf 1.3.

soms tegenwerking om zich vrij te kunnen bewegen en vrijelijk met een ieder te spreken.

De secretaris-generaal van de NGO Reporters Sans Frontières heeft in 2002 geen toegang tot Turkije verkregen, omdat de organisatie de Turkse strijdkrachten had bestempeld als ‘vijanden van de persvrijheid’⁹⁶.

Verder heeft een groot aantal NGO’s in 2003 missies naar Turkije uitgevoerd en rapporten over de mensenrechten uitgebracht. Onder hen zijn onder andere Amnesty International, Human Rights Watch en Fédération Internationale des Droits de l’Homme (FIDH).

3.2.2 Nationaal gouvernementeel

Minister – en Hoge Raad voor de Mensenrechten

In 1994 werd de post van minister van staat voor de mensenrechten gecreëerd. Bij het aantreden van de regering Erdoğan in maart 2003 is de portefeuille mensenrechten overgegaan naar minister Gül van Buitenlandse Zaken. Deze is verantwoordelijk voor de coördinatie van alle activiteiten op het gebied van mensenrechten. Hij is eveneens voorzitter van de Hoge Raad voor de Mensenrechten (İnsan Hakları Üst Kurulu). Turkse mensenrechtenorganisaties hebben aangegeven dat de overdracht van de portefeuille van een speciale minister van staat naar de minister van Buitenlandse zaken er voor heeft gezorgd, dat de bewindspersoon voor deze organisaties minder makkelijk te benaderen is. De minister van Buitenlandse Zaken heeft een veel vollere agenda dan de voormalige minister van staat en bevindt zich vaak buiten Turkije.

Deze Hoge Raad voor de Mensenrechten is op 15 augustus 2001 opgericht als opvolger van de Hoge Coördinatieraad voor de Mensenrechten en bestaat naast de voorzitter uit de staatssecretarissen van Algemene Zaken, Justitie, Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken, Onderwijs, Volksgezondheid en Sociale Zaken en kan zo nodig anderen uitnodigen bij vergaderingen. Het secretariaat van de Raad is gevestigd op het ministerie van Algemene Zaken en aldaar ondergebracht bij het Directoraat Mensenrechten (İnsan Hakları Başkanlığı).

De belangrijkste taken van de Hoge Raad voor de Mensenrechten zijn advisering op het gebied van mensenrechten ten behoeve van wetgeving en uitvoeringsregelingen, coördinatie van onderwijs en voorlichting op mensenrechtengebied en het in samenwerking met het Directoraat Mensenrechten van het ministerie van Algemene Zaken en de ondergenoemde Onderzoekscomités

⁹⁶

Turks dagblad Star, 16 mei 2002.

voor Meldingen van Mensenrechtenschendingen (İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri) onderzoeken van individuele klachten over mensenrechtenschendingen⁹⁷.

Adviesraad voor de Mensenrechten

Tegelijkertijd met de oprichting van de Hoge Raad voor de Mensenrechten is in augustus 2001 ook de onder de vice-premier voor de Mensenrechten residerende Adviesraad voor de Mensenrechten (İnsan Hakları Danışma Kurulu) in het leven geroepen. Deze raad bestaat uit vertegenwoordigers van staatsinstellingen, beroepsorganisaties en NGO's (waaronder 16 vertegenwoordigers van mensenrechten-NGO's) en kiest uit haar midden een voorzitter. De Adviesraad heeft tot taak de dialoog tussen NGO's en staatsinstellingen over de mensenrechten tot stand te brengen en als adviesraad voor de Minister en de Hoge Raad van Mensenrechten op te treden inzake mensenrechtenkwesties. Ook stelt de Adviesraad rapporten over de mensenrechtensituatie in het land op, die worden aangeboden aan de Minister en de Hoge Raad. Het secretariaat van de Adviesraad wordt gevoerd door het Directoraat Mensenrechten van het ministerie van Algemene Zaken⁹⁸. Volgens de belangrijkste mensenrechten-NGO's in Turkije is de effectiviteit van de Adviesraad gering.

Onderzoekscomités voor Meldingen van Mensenrechtenschendingen

De onderzoekscomités worden ad hoc samengesteld voor het ter plaatse onderzoeken van meldingen van mensenrechtenschendingen die zijn binnengekomen bij het Directoraat voor Mensenrechten. De comités bestaan uit maximaal vijf personen die afkomstig kunnen zijn van de diverse ministeries of mensenrechten-NGO's. Indien inderdaad sprake blijkt te zijn van een schending, rapporteert het comité dat de schending heeft vastgesteld deze schending aan de Hoge Raad voor de Mensenrechten⁹⁹.

Provinciale – en districtsmensenrechtenraden

Per verordening van 2 november 2000 zijn op het niveau van elke provincie en elk district mensenrechtenraden (İnsan Hakları Kurulları) voorzien. Deze zijn volgens woordvoerders van het Directoraat voor Mensenrechten inmiddels in vrijwel alle provincies en districten ingericht. De raden worden voorgezeten door de provincie- of districtsgouverneur en bestaan uit vertegenwoordigers van de politie, de jandarma, de orde van advocaten, de kamer van artsen, de kamer van

⁹⁷ Verordening (yönetmelik) inzake oprichting, taken en functioneren van de Hoge Raad voor de Mensenrechten zoals gepubliceerd in het Turkse staatsblad van 15 augustus 2001.

⁹⁸ Verordening (yönetmelik) inzake oprichting, taken en functioneren van de Adviesraad voor de Mensenrechten zoals gepubliceerd in het Turkse staatsblad van 15 augustus 2001.

⁹⁹ Verordening (yönetmelik) inzake oprichting, taken en functioneren van de Onderzoekscomités voor Meldingen van Mensenrechtenschendingen zoals gepubliceerd in het Turkse staatsblad van 15 augustus 2001.

koophandel en de door de gouverneur uitgenodigde NGO's. In de praktijk blijken mensenrechten-NGO's zelden te worden uitgenodigd om deel te nemen aan de raden. Ook de secretariële ondersteuning wordt verzorgd door de provinciale – of districtsoverheid.

Bij het aanspreekpunt kunnen burgers telefonisch of schriftelijk terecht met hun klachten over mensenrechten, die door de raad behandeld worden. Klachten worden genoteerd op een standaardformulier, op grond waarvan de raad zich over eventuele verdere actie beraadt. De raad stelt driemaandelijks een rapport op, dat aan het Directoraat Mensenrechten wordt verzonden¹⁰⁰. Volgens de autoriteiten waren in de eerste tien maanden van 2002 in totaal 1293 klachten over mensenrechten binnengekomen, waaronder 115 inzake foltering en mishandeling¹⁰¹.

De raden horen volgens de wet maandelijks bijeen te komen. Dit gebeurt niet in alle gevallen ook daadwerkelijk. Zo heeft de ondergenoemde Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten in januari 2003 geconstateerd, dat de mensenrechtenraad in de provincie Batman niet functioneerde¹⁰². In samenwerking met de Europese Commissie en de Raad van Europa is het Directoraat voor de Mensenrechten een project begonnen om leden van de provinciale mensenrechtenraden meer bewust te maken van het thema mensenrechten. Hiertoe is in september 2003 in het Zwarte Zeegebied een eerste conferentie gehouden, waarbij 30 plaatsvervangend districtsgouverneurs en plaatsvervangend provinciegouverneurs aanwezig waren¹⁰³.

In november 2003 kondigde de directeur van het directoraat Mensenrechten van het ministerie van Algemene Zaken aan, dat er op korte termijn een wijziging zou worden aangebracht in de samenstelling van de mensenrechtenraden. Er zouden meer vertegenwoordigers van NGO's plaats moeten krijgen in de raden, aldus de directeur¹⁰⁴.

Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten

Sinds december 1990 is een door het Turkse parlement in het leven geroepen Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten actief. Deze commissie ziet toe op toepassing van nationale wetgeving en internationale

¹⁰⁰ Verordening (yönetmelik) inzake oprichting, taken en functioneren van de Raden voor de Mensenrechten zoals gepubliceerd in het Turkse staatsblad van 2 november 2000 met de bijbehorende werkinstructie.

¹⁰¹ Dagblad Cumhuriyet, 14 oktober 2002. Recentere cijfers zijn niet bekend.

¹⁰² Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Batman Raporu (17-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Batman, 17-20 januari 2003).

¹⁰³ BIA, 12 september 2003.

¹⁰⁴ Turkse persagentschap Anatolia, 13 november 2003.

verdragen op het gebied van mensenrechten in zowel binnen- als buitenland. Ook bezoekt de commissie gevangenen en rapporteert zij aan het parlement over foltering, mishandeling en misstanden. In de commissie hebben 25 parlementsleden van zowel regerings- als oppositiepartijen zitting¹⁰⁵. Het voorzitterschap van de commissie wordt sinds 3 december 2002 bekleed door de AKP-parlementariër Mehmet Elkatmış.

In mei 2000 publiceerde de commissie een achttal lijvige rapporten, waarin zij haar bevindingen van inspecties in diverse politie en justitie inrichtingen in de provincies Istanbul, Erzurum, Erzincan, Şanlıurfa, Elazığ en Tunceli in 1998 en 2000 rapporteert. In deze rapporten is voor het eerst door een staatsorgaan in Turkije foltering en mishandeling gedocumenteerd¹⁰⁶.

In 2002 heeft de commissie onderzoek gedaan in gevangenen, politiebureaus en kindertehuizen in zes provincies. In de periode van januari t/m juli 2003 ontving de commissie meer dan 300 klachten, die voornamelijk betrekking hadden op de behandeling van veroordeelden in gevangenen¹⁰⁷. De commissie beschikt over een eigen internetsite, waar zowel de rapporten van de commissie worden gepubliceerd als ook een pagina waar wordt uiteengezet hoe een individuele klacht kan worden ingestuurd.

In januari 2003 heeft de commissie de oostelijke provincies Diyarbakır, Bingöl, Muş en Tunceli bezocht, waarbij werd gelet op de effecten van de opheffing van de uitzonderingstoestand in november 2002 en onder andere gevangenen zijn bezocht. Over elk van de bezoeken is een rapport gepubliceerd. In mei 2003 is ook een onderzoek uitgevoerd naar de dood van een persoon in Batman door de kogel van een *jandarma* functionaris¹⁰⁸. De conclusie van dit onderzoek was dat in dit geval sprake was van een mensenrechtenschending. In augustus 2003 werden gevangenen en politiebureaus in de westelijke provincies Aydın en İzmir bezocht¹⁰⁹. De rapporten van deze bezoeken zijn nog niet beschikbaar.

De commissie heeft voor het komende jaar een aantal prioriteiten gedefinieerd. Hieronder vallen gezondheid, onderwijs, vluchtelingen, religieuze minderheden, gevangenen en vrijheid van meningsuiting. Voor de oorlog in Irak werd een subcommissie voor vluchtelingen ingesteld, omdat men verwachtte een groot

¹⁰⁵ Wet op de Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten onder nummer 3686 d.d. 5 december 1990.

¹⁰⁶ Zie hierover het algemene ambtsbericht Turkije d.d. 29 januari 2002, paragraaf 3.2.1.

¹⁰⁷ Turkish Daily News, 7 augustus 2003.

¹⁰⁸ Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Batman Raporu (17-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Batman, 17-20 januari 2003).

¹⁰⁹ BIA, 16 september 2003.

aantal vluchtelingen uit Irak in Turkije te moeten opvangen. Ook voor de positie van de religieuze minderheden is een subcommissie ingericht.

Comités voor de Inspectie van Gevangenen

Krachtens een in juni 2001 aangenomen wet¹¹⁰ zijn speciale comités voor de inspectie van gevangenen ingesteld. Voor het competentiegebied van elke strafrechtbank dient een dergelijk comité te worden ingesteld. Het comité dient te bestaan uit vijf leden die voor vier jaar worden gekozen door een commissie van rechters uit het desbetreffende gebied. De leden moeten universitair geschoold zijn en het beroep van arts, jurist, psycholoog of een vergelijkbaar beroep uitoefenen.

De taken van het comité bestaan uit het tweemaandelijks inspecteren van de omstandigheden waaronder veroordeelde gevangenen of personen in voorarrest verkeren. Eens in de drie maanden moet over de bevindingen schriftelijk worden gerapporteerd aan het ministerie van Justitie, de rechtbank en het parket van het competentiegebied waarin het desbetreffende comité werkzaam is en zo nodig aan de Parlementaire Onderzoekscommissie voor Mensenrechten.

De in juni 2001 aangenomen wet die de instelling van deze comités regelt, schrijft voor dat de comités binnen zes maanden actief dienden te worden. Eind 2002 waren alle geplande 129 comités geïnstalleerd. De comités hebben in de periode van januari tot en met juli 2002 3963 aanbevelingen in 460 rapporten aan de Minister van Justitie gedaan. Aan alle 527 gevangenen werden in deze periode totaal 998 bezoeken gebracht¹¹¹. Ook in 2003 hebben de comités een groot aantal bezoeken aan gevangenen afgelegd¹¹².

Reform Monitoring Group

In september 2003 werd een nieuwe instelling opgericht, die zich bezig gaat houden met toezicht op mensenrechten. De groep houdt rechtstreeks verband met de hervormingen die in de afgelopen maanden zijn doorgevoerd krachtens de diverse wetswijzigingspakketten. Door veel waarnemers werd namelijk geconstateerd dat de wetswijzigingen als positief aangemerkt konden worden, maar dat de uitvoering van de bepalingen in de praktijk veel te wensen overliet. Op initiatief van het Turkse secretariaat-generaal voor de EU is hierop de *reform monitoring group* opgericht, zodat ook de doorwerking in de praktijk onder toezicht kwam te staan.

¹¹⁰ Wet op de Comités voor Monitoring van Huizen van Bewaring en Detentiecentra onder nummer 4681 d.d. 14 juni 2001.

¹¹¹ *Turkey 2002 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, Europese Commissie (9 oktober 2002), blz. 31.

¹¹² *Turkey 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, Europese Commissie (november 2003), paragraaf 1.3.

De groep bestaat uit de ministers van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Justitie, de directeur van het directoraat Mensenrechten van het ministerie van Algemene Zaken, de voorzitter van de bovengenoemde Adviesraad voor de Mensenrechten en vertegenwoordigers van het secretariaat-generaal voor de EU. De groep komt wekelijks bijeen om de stand van zaken in ogenschouw te nemen en de nodige besluiten te nemen omtrent onderdelen van het apparaat die zich niet voldoende aan de nieuwe wetten houden.

Tegelijkertijd werd onder deze groep een subgroep opgericht. Deze subgroep heeft een tweeledige taak. Enerzijds zal toezicht worden gehouden op de totstandkoming van lagere regelgeving. Bestuursorganen mogen lagere regelgeving pas uitgeven nadat consultatie met de subgroep heeft plaatsgevonden. Op deze wijze probeert de groep te voorkomen, dat de geest van de recente wetwijzigingspakketten en andere wetten wordt doorkruist door lagere regelgeving die veel restrictiever is dan de desbetreffende wet vereist. Anderzijds heeft de subgroep tot taak om concrete klachten over mensenrechtenschendingen na te gaan. Deze zullen worden gerapporteerd aan de *Reform Monitoring Group*, waar de verantwoordelijke bewindspersoon voor deze schending verantwoording zal moeten afleggen voor deze schending en de opdracht krijgt om dergelijke schendingen in de toekomst te voorkomen.

Buitenlandse waarnemers zijn over het algemeen optimistisch over de slagkracht van deze nieuwe groep. Met name het feit dat deze groep de concrete doelstelling van de EU-kandidatuur eind 2004 voor ogen heeft, kan er volgens deze waarnemers voor zorgen dat de groep haar taken zeer serieus neemt en bovendien de nodige steun uit de hoogste politieke regionen kan verwachten.

Centrum voor Onderzoek en Evaluatie van Mensenrechten bij de Jandarma
Op 26 april 2003 kwam de jandarma met een initiatief dat een bijdrage moet leveren aan verbetering van de mensenrechtensituatie. Op die datum werd namelijk bij de jandarma het *İnsan Hakları İnceleme ve Değerlendirme Merkezi (JIHIDEM)*, het Centrum voor Onderzoek en Evaluatie van Mensenrechten opgericht. Het centrum heeft tot taak het in ontvangst nemen van klachten over mensenrechtenschendingen begaan door de jandarma en het nagaan van deze klachten. Indien nodig kunnen ook juridische stappen worden ondernomen door het centrum. Klachten dienen binnen zes maanden na het voorval te worden ingediend en kunnen onder andere betrekking hebben op foltering of mishandeling. Klachten kunnen per brief, fax, telefoon, e-mail of internet, maar ook persoonlijk worden overgebracht. Over aantallen klachten en de follow up daarvan is momenteel nog niets bekend.

3.2.3 Nationaal niet-gouvernementeel

In Turkije zijn verschillende non-gouvernementele organisaties actief op het gebied van mensenrechten. Twee van de meest vooraanstaande zijn de Stichting voor Mensenrechten in Turkije (TIHV¹¹³) en de Vereniging voor Mensenrechten (İHD¹¹⁴). Naast İHD en TIHV nog tal van andere mensenrechtenorganisaties actief. Mazlum-Der¹¹⁵ is een organisatie met een islamitische invalshoek, die zestien afdelingen heeft in heel Turkije en ook regelmatig over schendingen rapporteert. De Turkse Democratie Stichting (TDV¹¹⁶) en de Helsinki Citizens Assembly (HCA) werken vanuit respectievelijk Istanbul en Ankara. Een andere mensenrechtenorganisatie is de Vereniging van Hedendaagse Juristen (ÇHD¹¹⁷) die onder andere heeft gerapporteerd over de situatie in de F-type gevangenissen. De stichting TOHAV houdt zich grofweg bezig met dezelfde activiteiten als de TIHV, maar is kleiner en heeft een uitgesproken Koerdisch karakter. Deze heeft in september 2002 een rapport over de situatie in F-type gevangenissen uitgebracht¹¹⁸. Ook zijn er mensenrechtencentra verbonden aan Turkse universiteiten.

İHD

De İHD is opgericht in 1986 en stelt zich als algemeen doel de mensenrechten in Turkije te bevorderen. De organisatie houdt zich voornamelijk bezig met het verzamelen en verifiëren van gegevens over schendingen van mensenrechten. In maandrapporten en persbulletins maakt de İHD melding van aanhoudingen, foltering, verdwijningen tijdens voorarrest, schendingen van de vrijheid van meningsuiting e.d. Verder organiseert de İHD cursussen voor leerkrachten en juristen, onder meer op het gebied van procedures met betrekking tot het individuele klachtrecht. De İHD heeft meer dan 34 provinciale afdelingen verspreid over geheel Turkije en beschikt over circa 20.000 leden. Binnen de İHD is een zeer sterke Koerdische stroming aanwezig die nauwe banden onderhoudt met de Turks-Koerdische oppositie.

Eenzijds is een zekere toenadering van de autoriteiten tot de İHD waar te nemen. Diverse projecten van de Europese Commissie of de Raad van Europa schrijven samenwerking tussen de autoriteiten en NGO's voor, waardoor de overheid steeds

¹¹³ Türkiye İnsan Hakları Vakfı. Wordt ook wel İHV of in het Engels Human Rights Foundation (HRF) genoemd.

¹¹⁴ İnsan Hakları Derneği, ook wel bekend onder de Engelse naam Human Rights Association (HRA).

¹¹⁵ Mazlum-Der is een acroniem voor 'İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği' hetgeen betekent: Vereniging voor Mensenrechten en Solidariteit met Onderdrukten.

¹¹⁶ Türkiye Demokrasi Vakfı.

¹¹⁷ Çağdaş Hukukçular Derneği.

¹¹⁸ Dagblad Cumhuriyet, 23 september 2002.

meer met deze NGO's, waaronder de IHD, te maken krijgt. Ook in de bovengenoemde Adviesraad voor de mensenrechten wordt door de autoriteiten goed naar de mening van de IHD geluisterd. Anderzijds wordt de IHD door de autoriteiten nog altijd regelmatig lastiggevallen en in haar activiteiten belemmerd.

De grootste hindernis ondervindt de IHD in het grote aantal rechtszaken dat aanhangig wordt gemaakt tegen individuele bestuursleden van lokale IHD-afdelingen of het landelijke IHD-bestuur. Vaak gaat het om zaken waarbij deze bestuursleden persverklaringen hebben voorgelezen, waarvan de inhoud door de autoriteiten wordt gezien als ondersteuning van terroristische organisaties of belediging van staatsorganen (artikel 159 en 169 van de Turkse strafwet)¹¹⁹. Zo lopen tegen sommige lokale IHD-functionarissen tientallen rechtszaken tegelijkertijd. In de meeste gevallen volgt vrijspraak. In een enkel geval komt het tot een veroordeling. De IHD ziet het grote aantal rechtszaken als een vorm van intimidatie.

Tegen het gehele bestuur van de afdeling Ankara en enkele andere IHD-medewerkers is in 2002 een strafrechtelijk proces aanhangig gemaakt, waarbij zij worden beschuldigd van overtreding van artikel 169 van het Wetboek van Strafrecht, dat steun aan illegale organisaties betreft. Op 21 oktober 2003 werden alle verdachten vrijgesproken. Op 6 mei 2003 werd het hoofdkantoor van de IHD in Ankara binnengevallen door functionarissen van het Openbaar Ministerie van de Staatsveiligheidsrechtbank. Later heeft de minister van Justitie zich hiervoor publiekelijk verontschuldigd.

In de verslagperiode hebben zich voor zover bekend geen aanslagen of bedreigingen tegen IHD-kantoren voorgedaan.

TIHV

De TIHV is in 1990 voortgekomen uit de IHD en zet zich primair in voor de medische behandeling van slachtoffers van foltering. Hiertoe beheert zij in Turkije een vijftal medische centra in de steden Adana, Ankara, Diyarbakır, Istanbul en Izmir, waar slachtoffers onderzocht worden. De stichting maakt gebruik van artsen, die sporen van foltering of mishandeling documenteren en de slachtoffers vervolgens in bestaande ziekenhuizen behandelen. De TIHV beschikt tevens over een documentatiecentrum en publiceert dagelijkse en maandelijkse rapporten over de mensenrechtensituatie in Turkije.

Ook in de verslagperiode ervoer de TIHV druk van de kant van de autoriteiten, hoewel anderzijds ook voor deze organisatie geldt dat zij meer dan voorheen wordt geconsulteerd door de autoriteiten. Omdat de TIHV als rechtsvorm een

¹¹⁹

Zie hierover ook paragraaf 3.3.1.

stichting is, staat zij onder het Directoraat-generaal voor Stichtingen van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De TIHV-afdelingen worden regelmatig geconfronteerd met inspecties van aan dit Directoraat-generaal verbonden ambtenaren¹²⁰. Sinds 2002 lijkt het erop, dat deze inspecties grondiger worden verricht dan is voorgeschreven. Het feit dat de inspecteurs zich soms hard en onredelijk hebben gedragen, wordt door de TIHV gezien als een vorm van pesterij.

Het feit dat de TIHV een stichting is heeft ook op een ander punt voor de organisatie problemen opgeleverd. Waar verenigingen volgens de recente wetwijzigingspakketten contacten met buitenlandse organisaties mogen aangaan zonder voorafgaande toestemming, is deze toestemming voor stichtingen nog altijd nodig. Thans is een strafzaak tegen het gehele landelijke bestuur van de TIHV aanhangig, omdat het bestuur zonder toestemming vooraf naar het buitenland is afgereisd en daar contact heeft gehad met de Raad van Europa en de speciale rapporteur inzake foltering en onmenselijke behandeling van de VN. De eerste zitting in deze zaak heeft plaatsgevonden op 12 november 2003.

Tegen een aantal behandelcentra voor slachtoffers van foltering van de TIHV zijn rechtszaken aanhangig gemaakt wegens het illegaal exploiteren van een kliniek. Ook artsen die op basis van vrijwilligheid dienst doen in deze centra worden regelmatig strafrechtelijk vervolgd, waarbij het overigens zelden tot een veroordeling komt.

Mazlum-Der

Ook de islamitisch georiënteerde mensenrechtenorganisatie Mazlum-Der heeft van tijd tot tijd te maken met weerstand van de zijde van de overheid. Ook tegen bestuurders van deze organisatie worden van tijd tot tijd strafzaken aanhangig gemaakt. Overigens wordt Mazlum-Der net als de IHD en TIHV steeds vaker geconsulteerd door de autoriteiten. Volgens zegslieden van Mazlum-Der heeft de organisatie niet kunnen profiteren van het feit dat zij ideologisch dicht bij de AKP-regering staat. Omdat de regering alle schijn wil vermijden dat zij Turkije islamitischer zou willen maken dan het nu is, wordt de islamitisch georiënteerde Mazlum-Der juist bewust op afstand gehouden. Dit ondanks het feit dat er vele persoonlijke contacten bestaan tussen AKP-parlementariërs en -bewindslieden enerzijds en Mazlum-Der functionarissen anderzijds.

¹²⁰

Vergelijk dagelijkse mensenrechtenrapportage van de TIHV d.d. 26 oktober 2001.

3.3 Naleving en schendingen

3.3.1 Vrijheid van meningsuiting

De Turkse grondwet garandeert vrijheid van meningsuiting. Artikel 26 van de grondwet stelt ‘Een ieder heeft het recht om zijn mening en overtuigingen alleen of tezamen met anderen te uiten in woord, geschrift, afbeelding of op andere wijze’. Deze vrijheid wordt ingeperkt door de artikelen 155 (het volk aanzetten tot burgerlijke ongehoorzaamheid of vervreemden van het militaire apparaat), 159 (belediging van leger, parlement en andere staatsinstellingen) en 312 (aanzetten tot haat op grond van ras, religie) van het Wetboek van Strafrecht. Veelgehoorde kritiek op het laatstgenoemde artikel is, dat de definitie van het delict zo breed is, dat het de mogelijkheid biedt voor een ruimte interpretatie¹²¹.

Sinds begin 2001 komt voor mondelinge of geschreven meningsuitingen ook strafrechtelijke vervolging wegens artikel 169 van het Wetboek van Strafrecht (steun aan een illegale organisatie) voor.

De eerder genoemde hervormingspakketten hebben ook op het gebied van de vrijheid van meningsuiting een aantal verbeteringen in de wetgeving tot gevolg gehad. Artikel 8 van de Wet op de Bestrijding van Terreur is krachtens het zesde hervormingspakket opgeheven. Dit artikel hield een verbod op propaganda voor terrorisme in en werd gebruikt voor het sanctioneren van meningsuitingen. Thans wordt in vergelijkbare gevallen naar het zich laat aanzien artikel 312 van de strafwet gebruikt om vervolging in te stellen. De straffen in artikel 159 van de strafwet zijn verlaagd en de definitie van het delict is nader gepreciseerd. Ook in artikel 169 is de omschrijving van het delict nauwer gedefinieerd dan voorheen, waardoor veroordeling op grond van dit delict moeilijker wordt.

Thans behandelen de rechtbanken de dossiers van personen die zijn veroordeeld op grond van artikel 8 van de Wet op de Bestrijding van Terreur teneinde deze veroordeelden vrij te laten. Ook de dossiers van veroordeelden op grond van artikel 169 van de strafwet worden door de rechtbanken opnieuw bekeken om te zien of de nieuwe definitie van het artikel wellicht tot invrijheidsstelling dient te leiden¹²².

¹²¹ Vergelijk *Honouring of obligations and commitments by Turkey*, Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa (13 juni 2001), paragraaf 51.

¹²² *Turkey 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, Europese Commissie (november 2003), paragraaf 1.2.

Ondanks deze wetswijzigingen is het aantal rechtszaken wegens meningsuitingen in de eerste helft van 2003 niet afgenomen. Er is zelfs een lichte stijging waar te nemen in het aantal zaken dat aanhangig is gemaakt voor dergelijke delicten¹²³.

In Turkije bestaat een zeer groot aanbod van media. Er bestaat een groot aantal landelijke dagbladen en een breed scala aan lokale dagbladen¹²⁴. Ook bestaan er naast de staatsradio en -televisie vele nationale en lokale radio- en televisiestations, die praktisch de gehele bevolking tot in de verste uithoeken van het land bereiken. Internet is op brede schaal beschikbaar, zij het dat enkele grote internetproviders sinds voor hun abonnees de toegang tot verschillende sites van bijvoorbeeld pro-Koerdische kranten hebben geblokkeerd¹²⁵. Op 12 oktober 2003 heeft het 4e Kantongerecht in Strafzaken de inhoud van websites van de pro-Koerdische krant Özgür Politika en de krant Ekmek ve Adalet – die dicht bij de DHKP/C staat – aangemerkt als ‘beledigend voor de strijdkrachten’ en nationale blokkering van deze sites bevolen¹²⁶. Nog niet bekend is of aan deze opdracht reeds gevolg is gegeven.

Een aanzienlijk deel van de media is in handen van twee bedrijven, de overwegend staatsgetrouwe Doğan-mediagroep en de Uzan-groep. Begin 2001 raakte een aantal andere mediabedrijven in de financiële problemen, waardoor er duizenden ontslagen vielen onder journalisten. In de media wordt regelmatig vrijuit forse kritiek geuit op de overheid en het bestuurlijk apparaat. Dit kan veelal ongestraft gebeuren.

Beperkingen van de vrijheid van meningsuiting bestaan met name op de twee gebieden die door het politieke en militaire establishment als grootste bedreiging voor de staat worden gezien, namelijk het Koerdisch separatisme¹²⁷ en het islamitisch fundamentalisme¹²⁸. Een ieder die zich in deze kwesties in het openbaar kritisch uitlaat, loopt het risico op strafvervolging.

Vele malen is tegen mensenrechtenactivisten, politici en anderen die zich in het openbaar hebben uitgelaten over de Koerdische kwestie, de rol van de islam in de samenleving of andere gevoelige kwesties zoals de rol van het leger of de dood van duizenden Armeniërs in het begin van de twintigste eeuw¹²⁹ een strafrechtelijk

¹²³ FIDH, *Turkey. Human Rights in the Kurdish Southeast: Alarming situation despite extensive legal reforms* (juli 2003), blz. 17.

¹²⁴ Van lokale dagbladen is bekend dat hierin bij tijd en wijle artikelen verschijnen, die tegen betaling zijn ‘besteld’. Soms worden deze voorgelegd bij asielaanvragen.

¹²⁵ Human Rights Foundation of Turkey Documentation Centre, *Monthly Report of Human Rights in Turkey – September 2001* (september 2001), blz. 18.

¹²⁶ Dagblad Radikal, 13 oktober 2003.

¹²⁷ Zie paragraaf 3.4.1.

¹²⁸ Zie paragraaf 3.3.3.

¹²⁹ Zie paragraaf 3.3.3 sub Armeens-Orthodoxe Kerk.

proces aangespannen op grond van de bovengenoemde wetsartikelen, met name artikel 312. Het komt regelmatig tot veroordelingen, maar vrijspraak komt ook voor, onder andere in prominente gevallen met grote media-aandacht.

Op grond van hun inhoud is in de afgelopen jaren een groot aantal publicaties zoals boeken en kranten verboden. Wegens een gewraakt artikel kan een verschijningsverbod voor bepaalde tijd of een definitief verbod worden opgelegd. Schrijvers en uitgevers van dergelijke publicaties worden regelmatig strafrechtelijk vervolgd. Door de opheffing van de uitzonderingstoestand (OHAL) in november 2002 is in het voormalige OHAL-gebied nu een groot aantal publicaties verkrijgbaar, waarvan het voorheen verboden was om die in zijn bezit te hebben¹³⁰.

De in september 2002 opgerichte pro-Koerdische krant (Yeniden) Özgür Gündem, de opvolger van een reeks eerder verboden kranten, geniet meer vrijheid dan elk van zijn voorgangers. De krant is in geheel Turkije – inclusief het zuidoosten – vrijelijk verkrijgbaar. Ook is de internetsite van de krant vanuit Turkije vrijelijk te bereiken. Niettemin worden tegen de krant nog met enige regelmaat acties ondernomen door de Turkse autoriteiten. De laatst bekende keer dat een editie van de krant in beslag werd genomen was in augustus 2003, toen de editie een artikel bevatte over een door Abdullah Öcalan geschreven boek. Voorts lopen er circa 80 rechtszaken met betrekking tot verschillende edities van de krant.

Radio- en televisie-uitzendingen worden gecontroleerd door de Hoge Raad voor Radio en Televisie, de RTÜK. Deze raad volgt de uitzendingen nauwlettend en beslist regelmatig tot sluiting van radio- en televisiestations voor kortere of langere tijd, op grond van beledigend en grof taalgebruik, laster, separatistische propaganda, etc.

In juni 2001 werd door het parlement een wet aangenomen die de vrijheid van de media aanzienlijk inperkte en voorzag in sancties in de vorm van zeer hoge geldboetes. Voor veel met name kleinere zendgemachtigden zou het niet mogelijk zijn dergelijke financiële klappen op te vangen. Onder andere om deze reden sprak president Sezer zijn veto uit tegen deze wet en stuurde hem terug naar het parlement. Tien maanden later werd de wet in ongewijzigde vorm door het parlement opnieuw aangenomen. De president is in een dergelijk geval grondwettelijk gehouden de wet te ondertekenen, hetgeen hij dan ook heeft gedaan. Wel legde hij de wet voor aan het Constitutionele Hof ter vaststelling van de grondwettigheid ervan. In juni 2002 oordeelde het Hof dat de wet indruiste tegen de constitutie en werd de werking ervan stopgezet¹³¹. Met het

¹³⁰ Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Diyarbakır Raporu* (Rapport provincie Diyarbakır) (januari 2003).

¹³¹ Turkish Daily News, 13 juni 2002.

hervormingspakket van augustus 2002 zijn de geldboetes voor overtreding van de Perswet onder nummer 5680 aanzienlijk verlaagd. Over daadwerkelijk opgelegde boetes is geen informatie voorhanden.

In het zesde hervormingspakket is bepaald dat in de RTÜK niet langer een vertegenwoordiger van de strijdkrachten plaats mag hebben, waardoor de raad nu geheel uit burgers bestaat.

Al het onderwijs dient in overeenstemming te zijn met de beginselen van de seculiere eenheidsstaat. Deze grondbeginselen mogen ook in wetenschappelijk onderzoek niet worden bestreden. De academische vrijheid wordt hierdoor beperkt. Er bestaat een centrale Hoge Raad voor het Onderwijs (YÖK), die zich onder andere bezighoudt met het benoemen van de decanen van universiteiten. Deze raad, waarvan ten minste één van de leden is benoemd door de legertop, is ook bevoegd tot het ontslaan van universitaire docenten en onderzoekers, waarvoor zij een speciale tienkoppige Raad van Experts heeft.

In het verleden zijn diverse professoren ontslagen wegens onder andere pro-islamitische publicaties. De universiteiten zijn vrij in het vaststellen van eigen onderzoeksprogramma's, maar er bestaat een hoge mate van zelfcensuur op het punt van gevoelige kwesties, met name bij faculteiten als politicologie en geschiedenis.

3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

De vrijheid van vereniging en vergadering is grondwettelijk gegarandeerd in de in 2001 versoepelde artikelen 33 en 34.

NGO's, verenigingen en stichtingen

NGO's in Turkije kunnen de rechtsvorm van een vereniging of van een stichting hebben. Het aantal stichtingen is echter zeer beperkt. Volgens artikel 33 van de grondwet en artikel 4 van de Wet op de Verenigingen mag iedereen zonder toestemming vooraf een vereniging oprichten. Artikel 4 noemt ook de uitzonderingen op deze regel. De rechtspersoon ontstaat op het moment dat de oprichtingsverklaring en de statuten worden voorgelegd aan de provinciegouverneur¹³². Deze stuurt een ontvangstbevestiging en heeft dertig dagen de tijd om de statuten te onderzoeken op onregelmatigheden en onwetmatigheden. Indien de vereniging in meer dan één provincie activiteiten wil ontplooiën, stuurt de provinciegouverneur de oprichtingsverklaring en statuten door naar het ministerie van Binnenlandse Zaken, dat negentig dagen de tijd heeft

¹³²

Wet op de Verenigingen onder nummer 2908 d.d. 6 oktober 1983, artikel 9.

om de statuten te onderzoeken. Indien een onwetmatigheid wordt geconstateerd, worden de oprichters hiervan op de hoogte gesteld en krijgen zij de gelegenheid deze te corrigeren. Indien dit niet gebeurt, kan de provinciegouverneur of het ministerie van Binnenlandse Zaken naar de officier van justitie gaan om een verbod op de vereniging te laten vorderen¹³³. Indien geen onwetmatigheden worden geconstateerd, wordt dit schriftelijk medegedeeld aan de oprichters van de vereniging.

Het komt in de praktijk van tijd tot tijd voor dat oprichters van een vereniging geen ontvangstbevestiging van de verzonden oprichtingsverklaring en statuten ontvangen, zodat hierdoor de rechtspersoon niet kan ontstaan. Aldus kan de vrijheid van vereniging met bestuurlijke middelen worden ingeperkt.

Met name NGO's die zich bezighouden met mensenrechten¹³⁴ of de Koerdische cultuur hebben te maken met rechtszaken die aanhangig worden gemaakt tegen bestuursleden. Vaak wordt hen in deze gevallen verweten steun te verlenen aan terroristische organisaties of separatistische propaganda te bedrijven (de artikelen 169 en 312 van het Turkse Wetboek van Strafrecht en 8 van de Wet op de Bestrijding van Terreur). Ook worden zij nauwlettend gevolgd door de autoriteiten en wordt hen soms verhinderd om een persverklaring af te geven.

Door de recente wetwijzigingspakketten, met name het zevende pakket, is het makkelijker geworden een vereniging op te richten. Ook is de samenwerking met buitenlandse organisaties voor verenigingen niet lager onderhevig aan ministeriële toestemming. Deze toestemming is overigens nog wel vereist voor stichtingen die in het buitenland actief willen zijn of relaties met buitenlandse organisaties willen aangaan.

Politieke Partijen

Het recht om politieke partijen op te richten zonder toestemming vooraf is wettelijk vastgelegd¹³⁵. Politieke partijen dienen zich echter wel te richten naar de uitgangspunten van de grondwet die onder andere het seculiere karakter van de staat waarborgen, en naar de Wet op de Politieke Partijen die partijen verbiedt de ene sociale klasse boven de andere te stellen of een onderscheid aan te brengen op grond van religie, ras of regio. Verder zijn partijnamen die woorden als communistisch, anarchistisch, fascistisch of de naam van een religie, regio of etnische groep bevatten, verboden¹³⁶. Overtreding van deze wet levert een

¹³³ Wet op de Verenigingen onder nummer 2908 d.d. 6 oktober 1983, artikel 10.

¹³⁴ Zie hierover paragraaf 3.2.3 van dit ambtsbericht.

¹³⁵ Wet op de Politieke Partijen onder nummer 2820 d.d. 22 april 1983, art. 5.

¹³⁶ Wet op de Politieke Partijen onder nummer 2820 d.d. 22 april 1983, art. 96.

partijverbod op¹³⁷. Met name de politieke partij DEHAP en haar voorganger HADEP zijn vanaf haar oprichting het voorwerp geweest van dreigende verboden en tegenwerking van de zijde van de autoriteiten¹³⁸. Militairen en ambtenaren is het lidmaatschap van een politieke partij niet toegestaan.

Door de grondwetswijzigingen van oktober 2001 is het verbieden van een politieke partij door de rechter moeilijker geworden. Artikel 69 van de grondwet werd zodanig gewijzigd, dat pas tot een verbod van een partij kan worden overgegaan als een bepaalde verboden handeling door de partijleden veelvuldig wordt begaan of als de handeling door een officieel partijorgaan wordt goedgekeurd. Verder is ook artikel 149 van de grondwet gewijzigd, waardoor voor een verbod op een politieke partij door het Constitutionele Hof zeven van de elf rechters van het Hof voor dit verbod moeten stemmen. Voorheen was voorstemmen van zes rechters al voldoende.

Ook zijn in artikel 69 van de grondwet mogelijke alternatieve sancties tegen politieke partijen voorzien. Zo kan een partij gestraft worden met het geheel of gedeeltelijk afsnijden van de overheidsfinanciering. Dit laatste punt is met de wetwijzigingen van het tweede hervormingspakket van 26 maart 2002 ook doorgevoerd in de lagere wetgeving, in casu artikel 101 van de Wet op de Politieke Partijen.

Vakbonden

Eenieder is vrij zich aan te sluiten bij vakbonden. Werknemers hebben stakingsrecht, al geldt dit recht niet voor ambtenaren. Collectieve arbeids- onderhandelingen, waarover alleen kan worden onderhandeld door vakbonden met een bepaald aantal leden, moeten verplicht aan een eventuele staking voorafgaan. Ook demonstreren voor hogere salarissen en betere arbeidsomstandigheden is in principe toegestaan. Wel is het zo dat dit soort demonstraties soms door provinciegouverneurs wordt verboden. Zo kon de ambtenarenvakbond KESK in februari 2001 in de provincie Bingöl wel in het openbaar een persverklaring afgeven omtrent de recente economische crisis, maar was ditzelfde in de provincies Ankara en Samsun verboden, hetgeen tot diverse arrestaties heeft geleid¹³⁹. Sinds juli 1995 is het vakbonden en beroepsorganisaties toegestaan zich in te laten met politieke activiteiten, en mogen ook stafleden van universiteiten en studenten zich aansluiten bij politieke partijen.

¹³⁷ In december 1999 oordeelde het EHRM in Straatsburg dat Turkije de vrijheid van vereniging had geschonden met het verbieden van de ÖZDEP, een voorloper van de HADEP, in 1993. Zie *Turkey 2000 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, Europese Commissie (8 november 2000).

¹³⁸ Zie hiervoor paragraaf 3.4.4 van dit ambtsbericht.

¹³⁹ Dagblad Özgür Politika, 28 februari 2001.

In enkele gevallen werden vakbonden verdacht van steunverlening aan illegale bewegingen zoals de PKK of DHKP/C. In die gevallen hebben arrestaties en strafrechtelijke vervolging of administratieve sancties plaatsgevonden.

Vrijheid van vergadering

Krachtens de Wet op Vergaderingen en Demonstraties onder nummer 2911 hoeft voor het houden van een demonstratie niet om toestemming te worden verzocht, maar moeten bijeenkomsten wel minstens 48 uur van tevoren schriftelijk worden aangemeld bij de gouverneur van de desbetreffende provincie of het district, voorzover deze plaatsvinden buiten het gebouw waar een organisatie haar vaste zetel heeft¹⁴⁰. Hetzelfde geldt voor het verspreiden van pamfletten, het afgeven van persverklaringen of het uitbrengen van publicaties¹⁴¹. De gouverneur geeft aan de organisatoren een ontvangstbevestiging, die voldoende is om de demonstratie te houden. Bij weigering tot afgifte hiervan wordt dit door een notaris schriftelijk vastgelegd en wordt de notariële akte beschouwd als ontvangstbevestiging, zodat de demonstratie alsnog doorgang kan vinden¹⁴².

Het komt regelmatig tot een verbod op het houden van geplande demonstraties. Een verbod moet ten minste 24 uur voor aanvang van de demonstratie door de gouverneur aan de organisatoren worden bekendgemaakt¹⁴³. De Turkse autoriteiten kunnen de organisatoren verplichten bepaalde bijeenkomsten alleen op bepaalde plaatsen te organiseren.

In het zevende hervormingspakket is de mogelijkheid om demonstraties te verbieden op of te schorten verder beperkt. Opschortingen mogen volgens de nieuwe artikelen in de Wet op Vergaderingen en Demonstraties niet langer dan een maand zijn en verbod kan alleen als er accuut gevaar voor het plegen van een strafbaar feit dreigt. Onder de definitie 'strafbaar feit' vallen uiteraard ook de artikelen die gebruikt worden om meningsuitingen te straffen, zoals de artikelen 169 en 312 van het Wetboek van Strafrecht.

Bijeenkomsten die ondanks een verbod toch worden gehouden, worden door de politie beëindigd. Hierbij wordt regelmatig geweld gebruikt. De IHD meldt voor de eerste zes maanden van 2003 39 gevallen, waarbij door ingrijpen van de politie gewonden zijn gevallen. In 2002 lag dit aantal op 44. Hierbij worden veelal aanhoudingen verricht. De aangehouden personen komen in de meeste gevallen na enkele uren weer op vrije voeten. Ook kan strafvervolging worden ingesteld

¹⁴⁰ De termijn van 48 uur is geïntroduceerd bij het hervormingspakket van 26 maart 2002, daarvoor moest een demonstratie 72 uur van te voren worden aangemeld.

¹⁴¹ *Turkey. Human Rights and the European Union Accession Partnership*, Human Rights Watch (september 2000).

¹⁴² Wet op Vergaderingen en Demonstraties onder nummer 2911 d.d. 6 juni 1983, artikel 10.

¹⁴³ Wet op Vergaderingen en Demonstraties onder nummer 2911 d.d. 6 juni 1983, artikel 18.

wegens het deelnemen aan verboden demonstraties. In de eerste helft van 2003 zijn volgens de IHD 22 strafzaken aanhangig gemaakt¹⁴⁴.

Demonstraties voor de Koerdische zaak zijn sinds eind 1999 nauwelijks meer voorgekomen. Demonstraties voor de vrijlating van PKK-leider Öcalan op 15 februari 2001, de tweede verjaardag van zijn arrestatie, vonden slechts op beperkte schaal plaats. Hierbij zijn wel arrestaties verricht. Ook bij demonstraties in begin 2003 waarin werd opgeroepen tot het verbeteren van de omstandigheden van de gevangenschap van Öcalan en tot opheffing van zijn isolatie, zijn arrestaties verricht.

In de eerste maanden van 2003 hebben in diverse steden protestmarsen tegen de oorlog in Irak en eventuele Turkse deelname daaraan plaatsgevonden. In de meerderheid van de gevallen verliepen deze demonstraties vredig. Enkele malen is het tot gewelddadigheden gekomen, waarna de politie ingreep met traangas en wapenstokken. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de demonstratie die op 29 maart 2003 in Istanbul is gehouden¹⁴⁵.

In de jaren negentig is door de autoriteiten altijd hard opgetreden tegen openbare bijeenkomsten ter gelegenheid van Newroz¹⁴⁶, het door Koerden, Perzen en in Centraal-Azië gevierde nieuwjaar op 21 maart. Sinds 2000 is in veel steden geen verbod meer opgelegd voor het houden van Newroz-manifestaties. Deze verliepen voor het overgrote deel vredig. In enkele steden waar geen manifestaties mochten plaatsvinden, zoals in 2002 in Mersin en Istanbul, kwam het wel tot rellen. Ook in 2003 is Newroz rustig verlopen.

3.3.3 Vrijheid van godsdienst

De Turkse grondwet omschrijft Turkije als een seculiere staat en voorziet in garanties met betrekking tot de vrijheid van geloof, van eredienst en van uitdraging van persoonlijke religieuze opvattingen.

Vrijwel de gehele bevolking van Turkije is moslim. De joden, Grieks-orthodoxen en Armeniërs hebben krachtens de Turkse interpretatie van het Verdrag van Lausanne van 1923 als enige de officiële status van erkende minderheid in Turkije, ondanks het feit dat het verdrag geen nadere invulling geeft aan de term 'niet islamitische minderheden'. Andere minderheden bestaan volgens deze visie niet. Het recht op godsdienstvrijheid van de overige niet-islamitische bevolking wordt

¹⁴⁴ IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

¹⁴⁵ AFP, 29 maart 2003.

¹⁴⁶ In de Turkse spelling gespeld als Nevruz, in de Koerdische als Newroz.

wettelijk gegarandeerd door het grondwetartikel dat stelt dat iedere burger voor de wet gelijk is.

Het als een van de grondbeginselen van de staatsstructuur geformuleerde seculiere karakter van de staat (in de Turkse context vaak laïcisme genoemd) houdt in, dat overheidsbeleid niet gebaseerd mag zijn op religieuze overwegingen. De autoriteiten zijn dan ook zeer alert op een ieder die voor de islam een rol in het staatsbestuur of het openbare leven voorstaat. Het komt in dit soort gevallen, ook wanneer geen geweld is gebruikt, regelmatig tot strafvervolging. Om deze reden betracht de AKP, waarvan de achterban voor een aanzienlijk deel uit vrome moslims bestaat, de grootste voorzichtigheid bij het voeren van een religieus discours.

De Turkse staat voorziet in een soort van staatsgecontroleerde islam. Laïcisme betekent in Turkije dan ook geen strikte scheiding van 'kerk' en staat, maar meer een controle van de staat over de officiële vorm van islam. Het daartoe in het leven geroepen staatsorgaan is het Directoraat voor Godsdienstzaken (Turks: Diyanet İşleri Müdürlüğü, vaak afgekort tot Diyanet), dat rechtstreeks onder de premier valt.

Er vindt in Turkije geen vervolging plaats louter op grond van religie. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat de wettelijke garanties met betrekking tot vrijheid van godsdienst in de praktijk worden gerespecteerd. Niettemin kunnen religieuze minderheden worden geconfronteerd met praktische beperkingen, zoals administratieve moeilijkheden bij beheer van kerkgebouwen of andere onroerende zaken. Ook kan het voorkomen dat men vanwege een verschil in religieuze achtergrond wordt geconfronteerd met discriminatoir optreden van plaatselijke bevolking of (met name lagere) overheidsfunctionarissen. In dergelijke gevallen kan men zich in het algemeen wenden tot hogere autoriteiten.

Hoewel staat en onderwijssysteem seculier zijn, is op staatsscholen de islamitische leer en ethiek opgenomen als verplicht vak voor moslims. Door een schriftelijke verklaring van een niet-islamitische achtergrond te overleggen, kunnen leden van de erkende Armeense, Griekse en joodse minderheden zich reeds sinds jaren aan deze verplichting onttrekken. Christenen van andere denominaties hebben niet het wettelijke recht om deze lessen te verzuimen, maar krijgen desondanks in de praktijk deze mogelijkheid in vrijwel alle gevallen. Alevieten (zie hierna) worden door de overheid gezien als moslims en moeten, ondanks het feit dat hun overtuiging op bijna alle punten afwijkt van hetgeen in de lessen wordt geleerd, toch verplicht aan deze lessen deelnemen.

Het vijftig jaar oude verbod op het dragen van hoofddoeken in overheidskantoren en openbare gebouwen wordt nog altijd zeer strikt toegepast. Secularisten

beschouwen de hoofddoek als een symbool van de politieke islam en als een bedreiging van het seculiere karakter van de Turkse constitutie. De in Turkije gevoelige kwestie is al enige tijd aanleiding voor een nationale discussie. Verpleegkundigen, onderwijzeressen en andere vrouwen in overheidsdienst zijn vanwege hun hoofddoeken ontslagen. Op de Turkse universiteiten trof een soortgelijk lot studenten, docenten en ander personeel.

Werknemers binnen de Turkse strijdkrachten die aantoonbaar betrokken zijn bij islamitisch-fundamentalistische activiteiten worden meestal ontslagen, maar ook verdenkingen van een strikte orthodox-islamitische levensstijl die zich volgens de militaire autoriteiten niet verdraagt met het laïcistische karakter van de staat, kunnen aanleiding vormen voor gedwongen ontslag.

Alevieten

De alevieten of alevi's vormen een heterodoxe stroming binnen de islam, waarin Ali, de schoonzoon van de profeet Mohammed, een centrale rol inneemt. Sommige moslims menen dat zij wel erg ver af staan van de in Turkije wijdverbreide soennitische stroming van de islam en beschouwen de alevieten niet als moslims.

Er zijn geen officiële Turkse schattingen van het aantal alevieten. Naar eigen opgave bedraagt het aantal alevieten in Turkije twaalf tot twintig miljoen, hetgeen zou inhouden dat circa een kwart van de Turkse bevolking alevitisch is. Alevieten wonen verspreid over heel Turkije, met als zwaartepunt de westelijke provincies van Oost-Anatolië. Naast die in Kahraman Maraş zijn er aanzienlijke alevitische gemeenschappen in de provincies Hatay, Sivas, Tunceli, Erzincan, Malatya, Çorum en Elazığ. In Istanbul leven naar schatting 4,5 miljoen alevieten. Ook in andere grote steden zijn veel alevieten gevestigd.

De alevieten hebben geen moskeeën, maar maken gebruik van bijeenkomsthuizen (Turks: *cemevi*, meervoud *cemevleri*), die ook de functie van sociaal-cultureel centrum hebben. In kleinere gemeenschappen vinden bijeenkomsten ook thuis plaats. Over het algemeen worden alevieten op religieus vlak als zeer liberaal beschouwd. Op politiek vlak hebben veel alevieten zich aangesloten bij links georiënteerde politieke partijen.

De alevitische geloofsrichting wordt door de Turkse staat niet als een separate religie gezien en de alevieten vormen geen officieel erkende religieuze minderheid. Op de identiteitskaarten van alevieten staat als religie 'islam' vermeld. In een rapport van het Directoraat voor Godsdienstzaken over het alevitisme uit februari 2001 zouden de alevieten tot de soennitische islam worden gerekend en zou worden gesteld dat alevieten oorspronkelijk gewoon naar de moskee gingen, maar daar recentelijk *cemevleri* voor in de plaats hebben

gesteld¹⁴⁷. Sommige alevieten menen dat de Turkse overheid hen tekort doet door hen louter als culturele groep te beschouwen.

De laatste jaren is de organisatiegraad binnen de alevitische gemeenschap toegenomen. In 1995 werd de alevitische organisatie Cem Evi opgericht. Deze stichting ondervindt geen problemen of tegenwerking van overheidszijde bij haar publicaties en activiteiten, net zo min als het kleine aantal andere alevitische organisaties. Opmerkelijk was daarom de rechtszaak die op 2 oktober 2001 aanhangig werd gemaakt tegen de Culturele Alevi-Bektashi Unie (ABKB) met het oogmerk deze te sluiten op grond van het feit dat de organisatie aan zou zetten tot haat op grond van religie¹⁴⁸. De vervolgende Officier van Justitie besloot ruim drie weken later de zaak te seponeren. Later werd opnieuw een verbod geëist, ditmaal op grond van artikel 5 van de Wet op de Verenigingen, die een vereniging op grond van religie verbiedt. Op 13 februari 2002 sprak de rechtbank een dergelijk verbod uit, maar dit vonnis werd op 5 november 2002 door het Hof van Beroep vernietigd¹⁴⁹. Hierop besloot de lagere rechtbank op 26 februari 2003 dat de organisatie niet verboden hoefde te worden, hetgeen op 24 mei door het Hof van Beroep werd bevestigd.

Alevieten leven bij tijd en wijle in een gespannen verhouding met de soennitische meerderheid. Alevieten voelen zich sinds eind jaren zeventig soms slecht door de autoriteiten beschermd. Dit heeft te maken met drie incidenten in de jaren 1978, 1993 en 1995 in Kahraman Maraş, Sivas en Istanbul, waarbij alevieten het doelwit vormden. Bij het incident in Sivas vielen dertig doden. Sinds 1995 hebben zich geen incidenten meer voorgedaan waarbij alevieten expliciet het doelwit vormden.

Christenen¹⁵⁰

In Turkije zijn naar schatting 100.000 christenen woonachtig, die voornamelijk behoren tot de Armeens-orthodoxe en Syrisch-orthodoxe denominaties. De christelijke minderheden zijn voor een groot deel geconcentreerd in Istanbul. De economische situatie van christenen in Istanbul verschilt in wezen niet van die van hun islamitische stadsgenoten.

Er bestaat in Turkije geen vervolging enkel en alleen om het feit dat men christen is. Christenen hebben wel regelmatig te kampen met discriminatie of pesterijen door de sociale omgeving. Ook is sprake van een achterstelling op de arbeidsmarkt in de zin dat zij maar in zeer beperkte mate in overheidsdienst worden aangesteld. Er is een gering aantal christenen bekend dat in overheidsdienst werkzaam is.

¹⁴⁷ Dagblad Özgür Politika, 5 maart 2001.

¹⁴⁸ Dagblad Cumhuriyet, 2 oktober 2001.

¹⁴⁹ Dagblad Radikal, 6 november 2002.

¹⁵⁰ Voor een beschrijving van de christelijke groeperingen in Turkije zie ook appendix I van het ambtsbericht Turkije d.d. 29 januari 2002.

Voor het gebruik en onderhoud van ruimten voor de kerkdiensten bestond tot voor kort een groot aantal administratieve hindernissen. Door de recente hervormingspakketten is hierin verbetering opgetreden.

Bekering van moslims tot het christendom is toegestaan. De verandering van religie kan tegen overlegging van een doopbewijs ook worden geregistreerd in het bevolkingsregister en daarmee op de identiteitskaart. Sinds eind 2001 bestaan hierbij soms praktische hindernissen, doordat functionarissen weigeren de verandering door te voeren of aanvoeren dat het overlegde doopbewijs geen officieel karakter draagt.

Syrisch-orthodoxe kerk

De Syrisch-orthodoxen behoren in Turkije niet tot de erkende minderheden. Alleen de Grieks-orthodoxe, Armeense en joodse gemeenschappen zijn officieel erkend als minderheid. Derhalve mogen de Syrisch-orthodoxen bijvoorbeeld geen eigen scholen hebben. Godsdienstonderwijs en onderricht in zowel de kerk- als de omgangstaal wordt in Istanbul in beperkte mate gegeven. Dit onderwijs werd in de kloosters in de plaatsen Midyat en Mardin in Zuidoost-Turkije in 1998 verboden. In de praktijk is het onderwijs echter gewoon doorgegaan en wordt dit nog altijd door de lokale overheid gedoogd. Een delegatie van de Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, die de provincie Mardin in januari 2003 bezocht, schreef in haar rapport dat de wens van de Syrisch-orthodoxen om hun eigen godsdienstonderwijs te hebben een legitieme wens is¹⁵¹. Volgens berichten in de media spant de Syrisch-orthodoxe gemeenschap zich de laatste tijd in om alsnog erkend te worden als officiële minderheid¹⁵², tot eind oktober 2003 nog altijd zonder succes.

De relatieve rust die door de terugtrekking van de PKK uit Turkije eind 1999 is ontstaan, heeft ook een positieve uitwerking gehad op de positie van de in Tur-Abdin¹⁵³ woonachtige Syrisch-orthodoxen. Waar deze in het verleden nog al eens knel kwamen te zitten tussen de Turkse overheid en de PKK, is nu sprake van een redelijk ontspannen situatie. In augustus 2001 werd in de Turkse media gemeld dat het aantal toeristen in Tur-Abdin in dat jaar een stijging van 150% ten opzichte van het jaar ervoor liet zien. Tussen april en augustus 2001 zouden 10.000 toeristen Midyat hebben bezocht¹⁵⁴. Ook in 2002 is de toestroom van toeristen

¹⁵¹ Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Mardin Raporu (18-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Mardin, 18-20 januari 2003).

¹⁵² Tijdschrift Aksyon no. 378, dagblad Radikal, 2 oktober 2002 en Agence France-Presse, 21 september 2002.

¹⁵³ Tur-Abdin is het oorspronkelijke woongebied van de Syrisch-orthodoxen in de provincie Mardin in Zuidoost-Turkije.

¹⁵⁴ Turkse persagentschap Anatolia, 30 augustus 2001.

verder toegenomen¹⁵⁵. De terugkeer naar voorheen ontruimde dorpen komt in de dorpen in Tur-Abdin sneller op gang dan in de rest van het zuidoosten. De overheid stimuleert Syrisch-orthodoxen actief om naar hun dorpen terug te keren. Hierbij worden ook financiële middelen ter beschikking gesteld.

In juni 2003 werd de Syrisch-orthodoxe metropoliet van Istanbul bezocht door Mehmet Elkatmış, de voorzitter van de parlementaire onderzoekscommissie voor de mensenrechten.

Armeens-orthodoxe kerk

De circa 70.000 zielen tellende¹⁵⁶ gemeenschap geniet een vrije beleving van haar religie, maar wordt geconfronteerd met enkele administratieve beperkingen. Het Armeense patriarchaat heeft niet de status van een rechtspersoon. Ook bestaat al sinds 1972 geen opleiding voor Armeense geestelijken meer in Turkije, terwijl wel de regel van kracht is dat elke Armeense geestelijke in Turkije de Turkse nationaliteit moet bezitten. Hierdoor is een gebrek ontstaan aan geestelijken binnen de gemeenschap. De Armeense patriarch heeft in 2000 gepleit voor het oprichten van een vakgroep Armeense theologie binnen de faculteit theologie van een van de bestaande Turkse universiteiten¹⁵⁷. Hieraan is nog immer geen gevolg gegeven. Voor het lager en middelbaar onderwijs geldt dat elke Armeense school een Turkse onderdirecteur moet hebben en dat het curriculum van staatswege wordt vastgesteld.

In 1915 zijn honderdduizenden Armeniërs door de Ottomaanse overheid uit Anatolië verdreven. Hierbij zijn vele duizenden doden gevallen. Door veel Armeniërs en anderen wordt deze gebeurtenis gekenmerkt als een welbewuste genocide. De Turkse overheid ontkent dit met kracht en stelt dat het slechts ging om de verwijdering van personen die van binnenuit de strijd waren aangegaan met het Ottomaanse rijk. Onder andere door middel van het geschiedenisonderwijs op lagere en middelbare scholen wordt van staatswege de stelling verspreid dat het de Armeniërs waren die in deze jaren grote aantallen Turken hebben omgebracht¹⁵⁸. Eind 2003 is een aantal mensenrechtenactivisten en intellectuelen een handtekeningencampagne begonnen om de lesboeken op dit punt te laten aanpassen. Ook heeft men zich openlijk uitgesproken tegen een door het ministerie van Onderwijs uitgeschreven opstelwedstrijd voor scholieren, die als onderwerp

¹⁵⁵ Dagblad Özgür Politika, 23 juni 2002.

¹⁵⁶ Tessa Hofman, *Armenians in Turkey today. A critical assessment of the situation of the Armenian minority in the Turkish Republic* (2003), blz. 6.

¹⁵⁷ *Interim report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the elimination of all forms of religious intolerance and of discrimination based on religion or belief. Addendum 1: Situation in Turkey*, Verenigde Naties (11 augustus 2000).

¹⁵⁸ Turkstalige Armeense weekblad Agos, 11 september 2003.

moest hebben de moordpartijen die in het begin van de twintigste eeuw door Armeniërs op Turken waren uitgevoerd.

De Armeense gemeenschappen in het buitenland laten zich er veel aan gelegen liggen om de dood van de vele Armeniërs in het begin van de vorige eeuw door de internationale gemeenschap als genocide erkend te krijgen. De Armeense gemeenschap in Turkije heeft zich van dergelijke activiteiten altijd gedistantieerd en ondervindt geen extra hinder van de autoriteiten wegens deze activiteiten van Armeniërs in de diaspora. Personen in Turkije die in het verleden wel het woord genocide in de mond hebben genomen, zijn – ongeacht of ze Armeniër waren of niet – in enkele gevallen strafrechtelijk vervolgd¹⁵⁹.

Grieks-orthodoxe kerk

Aan de speciale VN-rapporteur voor de godsdienstvrijheid verklaarde de Grieks-orthodoxe patriarch dat zijn gemeenschap vrijheid van religie geniet, maar dat er enkele beperkingen zijn. Hoewel de Grieks-orthodoxe kerk de patriarch in Istanbul al sinds jaar en dag erkent als leider van de wereldwijde kerk, weigert Turkije hem deze status te verlenen. Turkije ziet de patriarch slechts als het hoofd van de Grieks-orthodoxe gemeenschap in Turkije. Zowel de patriarch als de andere geestelijken dienen de Turkse nationaliteit te bezitten. Mede gezien het feit dat het enige Grieks-orthodoxe seminarie al in 1971 door de autoriteiten werd gesloten en ondanks vele inspanningen niet is heropend, komt de aanwas van nieuwe geestelijken in het gedrang.

Protestante kerk

De protestante gemeenschap in Turkije bestaat uit enkele duizenden leden en kent een groei van enkele tientallen per jaar. Het betreft hier met name moslims die christen worden. Protestante bijeenkomsten worden vaak gehouden in woonhuizen of verbouwde winkelpanden. Krachtens een wet die religieuze activiteiten alleen toestaat in gebouwen die daartoe zijn aangewezen, zijn in de afgelopen jaren enkele lokalen waar protestante bijeenkomsten werden gehouden, gesloten. In augustus 2001 was een circulaire uitgegaan naar gouverneurs van een aantal provincies, waarin deze de instructie kregen een aantal ruimten te sluiten waarin protestantse samenkomsten werden gehouden, zonder dat deze ruimten volgens de bestemmingsplannen bedoeld waren voor de vestiging van een religieus gebouw. In verschillende provincies heeft de gouverneur inderdaad de kerkgemeenschappen aangeschreven en ze opgedragen de kerkdeuren te sluiten. De gemeenschappen hebben hun samenkomsten desondanks voortgezet en hebben beroep aangetekend bij de bestuursrechtbank. De gemeenschappen hebben voor

¹⁵⁹

Tessa Hofman, *Armenians in Turkey today. A critical assessment of the situation of the Armenian minority in the Turkish Republic* (2003), blz. 32-34.

het gecoördineerd optreden in door protestante kerken aanhangig gemaakte rechtszaken een gemeenschappelijke juridische raad opgericht¹⁶⁰.

Het zesde hervormingspakket bevat een bepaling die de Wet op de Bestemmingsplannen onder nummer 3194 zodanig aanpast, dat niet langer uitsluitend de bestemming ‘moskee’ in een bestemmingsplan kan worden opgenomen, maar dat het bestemmingsplan voortaan dient te spreken van ‘gebedshuis’, hiermee ruimte scheppend voor gebedshuizen van andere religies dan de islam. Eind september 2003 heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken een circulaire doen uitgaan die de bovengenoemde circulaire van augustus 2001 vervangt en die lokale bestuurders oproept om ook andere religies dan de islam de gelegenheid te geven een gebedshuis te bouwen. De bouw van kerken wordt in de circulaire in dit kader met name genoemd. Voorwaarde moet wel zijn dat er een voldoende grote gemeenschap is om de inrichting van een kerkgebouw te rechtvaardigen.

In Diyarbakır werd door de lokale autoriteiten voor het eerst in Turkije toestemming verleend voor de bouw van een kerkgebouw voor de protestante gemeenschap. Het gebouw zou aanvankelijk in de eerste helft van 2002 in gebruik worden genomen¹⁶¹. De bouw werd echter op 25 november 2001 stilgelegd door de lokale autoriteiten. De pastor van de kerk werd vervolgens strafrechtelijk vervolgd wegens illegale bouwactiviteiten. De bouwactiviteiten zouden de gegeven toestemming te buiten zijn gegaan. Op 3 februari 2003 werd hij hier echter van vrij gesproken¹⁶². In april 2003 is het kerkgebouw alsnog in gebruik genomen. Vertegenwoordigers van de kerk hebben in oktober 2003 gemeld, nog altijd scherp in de gaten te worden gehouden door de politie.

Bij tijd en wijle wordt strafvervolgning ingesteld tegen personen die zich bezighouden met bekeringsactiviteiten, waarbij veroordeling wordt geëist op grond van artikel 312 strafwet, dat aanzetten tot haat op grond van religie verbiedt. De minister van Binnenlandse Zaken verklaarde in februari 2002 in antwoord op een vraag uit het parlement dat het vanaf 1998 om 293 personen, waaronder 153 buitenlanders ging. Voorzover bekend is het in dergelijke rechtszaken tot op heden nimmer tot een veroordeling door de rechtbank gekomen.

In 2003 zijn geen aanhoudingen wegens bekeringsactiviteiten bekend.

¹⁶⁰ *Rights violations experienced by protestants in Turkey evaluated in the light of human rights law*, Alliance of Protestant Churches in Turkey (juli 2002).

¹⁶¹ Persbericht protestante gemeenschap in Diyarbakır, 20 augustus 2001.

¹⁶² Christelijk persbureau Compass Direct, 13 maart 2003.

Jehova's getuigen

Het aantal Jehova's getuigen in Turkije ligt rond de 1500. Zij zijn met name woonachtig in de steden Istanbul en Izmir. Door een vijftigtal gewonnen rechtszaken in de afgelopen decennia worden Jehova's getuigen thans de facto geaccepteerd als een aparte godsdienstige groepering. Desondanks komt het af en toe voor, dat de groepering door lagere overheden wordt belemmerd in haar activiteiten. Zo verboden in 2001 lokale overheden in de steden Mersin en Fethiye de Jehova's getuigen om ruimtes voor bijeenkomsten te huren. Tegen deze beslissingen werd beroep aangetekend bij de rechtbank. Uitslagen van deze rechtszaken zijn niet bekend.

Van tijd tot tijd komt het tot strafrechtelijke vervolging van individuele Jehova's getuigen wegens – voor Jehova's getuigen krachtens hun confessie verplichte - bekeringsactiviteiten. Het is tot op heden nooit tot een veroordeling gekomen, maar er zijn gevallen bekend waarbij Jehova's getuigen kortere of langere tijd hebben doorgebracht in voorarrest.

Volgens een zegsman van de Jehova's getuigen is er sinds 2001 beduidend minder sprake van problemen bij de vervulling van de militaire dienstplicht. Over het algemeen wordt geaccepteerd dat Jehova's getuigen krachtens hun geloof geen wapens mogen opnemen. Deze krijgen vaak administratieve of ondersteunende taken. In individuele gevallen komt het volgens de zegsman wel tot pesterijen.

Joden

De schattingen van het aantal joden in Turkije lopen uiteen van 3.000 tot 25.000. Een deel van de overwegend Sefardische joden spreekt nog het Ladino, een Judeo-Spaanse taal die is ontstaan na hun vertrek uit het vijftiende en zestiende-eeuwse Spanje en Portugal. De Turkse joden zijn voornamelijk in Istanbul en Izmir woonachtig. Kleine aantallen joden wonen in Ankara en Bursa. Enkele joodse zakenlieden spelen een belangrijke rol in de Turkse zakenwereld. Ze genieten volledige vrijheid van godsdienst en hebben slechts sporadisch last van pesterijen en dergelijke.

Radicaal islamitische publicaties bevatten soms antisemitische uitspraken. Uit deze radicale hoek kwam vermoedelijk ook de aanslag op twee synagogen in november 2003, waarbij tientallen doden en vele gewonden vielen. Zowel van regeringszijde als vanuit het maatschappelijk middenveld is met afschuw op deze aanslagen gereageerd.

Yezidi's

In Turkije zijn circa 2000 yezidi's aanwezig. De meesten zijn woonachtig in de provincies Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır en Mardin. Het overgrote deel van de

Turkse yezidi's woont echter buiten Turkije. Er wonen naar schatting 25.000 Turkse yezidi's in Duitsland en circa 2000 in Nederland.

Het geloof van de yezidi's¹⁶³, ook wel foutief aangeduid als duivelsaanbidders, bevat elementen van verschillende godsdiensten uit de regio, zoals het zoroastrisme, het christendom en de islam. In hun geloof neemt Melek Tavus, de engel Pauw, een belangrijke plaats in. In tegenstelling tot hun geloofsgenoten in Irak kennen de Turkse yezidi's geen religieuze hiërarchie. Evenals in Irak worden yezidi's naar etniciteit veelal als Koerdisch beschouwd. Sommigen spelen een prominente rol als Koerdische nationalist. Sinds enkele jaren zou een deel van de yezidi's zich echter als een apart volk zien¹⁶⁴.

In Turkije hebben de yezidi's, net als Syrisch-orthodoxe christenen in het verleden, te lijden gehad onder het conflict tussen de Turkse strijdkrachten en de PKK. Ook hebben de yezidi's te maken gehad met Koerdische moslims die hun land en andere bezittingen in beslag wilden nemen. In het verleden genoten de yezidi's dankzij de onderlinge samenhang binnen de voornamelijk door geloofsgenoten bewoonde dorpen enige bescherming. Momenteel moeten zij deze bescherming veelal ontberen¹⁶⁵, en zijn de voornamelijk oudere yezidi's die nog in het zuidoosten van Turkije wonen voor hun bescherming aangewezen op de lokale autoriteiten, die hen in de meeste gevallen de nodige bescherming bieden.

In Istanbul en elders buiten Zuidoost-Turkije zouden totaal nog enkele honderden geloofsgenoten zijn gevestigd. Yezidi's in Turkije kunnen geen aanspraak maken op uitzondering van de verplichting tot islamitisch onderwijs. Op hun identiteitskaart staat bij het hokje religie vaak 'xxx' ingevuld.

3.3.4 Bewegingsvrijheid

De bewegingsvrijheid van Turkse burgers is gegarandeerd in de Turkse grondwet. Deze geldt voor zowel binnen- als buitenland. De bewegingsvrijheid kan worden beperkt in geval van een nationale noodsituatie en bijvoorbeeld bij dienstplicht, gerechtelijk onderzoek of strafrechtelijke vervolging.

¹⁶³ Ook wel jezi(e)den genoemd.

¹⁶⁴ M. van Bruinessen in NRC Handelsblad, 17 juni 1999.

¹⁶⁵ *Asylmagazin* 5/99, Informationsverbund Asyl/ZDWF e.V (mei 1999) blz. 19-20.

Na de opheffing van de uitzonderingstoestand zijn er geen beperkingen meer voor het reizen in Zuidoost-Turkije. Er bestaan echter nog altijd wegversperringen, waar de identiteit van passanten¹⁶⁶ wordt gecontroleerd.

Bij het binnenreizen in Turkije moet iedereen een grenscontrole ondergaan. Dit geldt evenzeer voor naar Turkije terugkerende voormalige asielzoekers. Zij moeten net als anderen over geldige reisdocumenten beschikken.

Namen van personen die het Turkse grondgebied betreden of verlaten via internationale vliegvelden Istanbul of andere grensovergangen worden elektronisch of anderszins gecontroleerd. Bij uitreis per vliegtuig wordt door de douane de naam van betrokkene op zijn vliegticket vergeleken met de naam op het paspoort. Ook wordt de naam van betrokkene in de computer ingevoerd om te zien of er eventueel een opsporingsbevel loopt. Alle in- en uitreizen staan in dit systeem geregistreerd. Als dit alles in orde is, wordt zowel het paspoort als het vliegticket voorzien van een uitreisstempel. Bij de daadwerkelijke betreding van het vliegtuig worden aan de gate het paspoort en de instapkaart nogmaals gecontroleerd. Overal op de luchthaven lopen agenten in burger rond die verdachte personen in de gaten houden en eventueel meenemen voor een extra identiteitscheck.

Met ingang van 1 augustus 2001 heeft de jaren geleden afgeschafte uitreisbelasting voor Turkse staatsburgers opnieuw zijn intrede gedaan. Vanaf die datum moet elke Turk die Turkije verlaat bij de grens 57 miljoen Turkse Lira (circa € 50) betalen. Deze maatregel is genomen om na de economische crisis die Turkije in 2001 heeft getroffen, extra inkomsten voor de overheid te vergaren¹⁶⁷. De regel geldt niet voor personen met een dienstpaspoort en personen met een zakenvisum in hun paspoort.

Reisdocumenten

Iedereen met de Turkse nationaliteit heeft het grondwettelijk recht op bezit van een paspoort. Dit moet worden aangevraagd bij de lokale politie van de provincie waar men is ingeschreven in het bevolkingsregister. Een 'clearance' van de politie is een vereiste voor paspoortafgifte. Turkse onderdanen kunnen alleen met een geldig paspoort hun land legaal verlaten.

Indien iemand die gezocht wordt door de autoriteiten zich meldt voor de aanvraag of verlenging van een paspoort, zal dit onmiddellijk uit het computersysteem blijken en zal betrokkene worden aangehouden. Personen tegen wie een rechtszaak loopt en die de uitkomst daarvan niet in voorarrest hoeven af te wachten, kunnen

¹⁶⁶ Voor een beschrijving van de identiteitskaart zie paragraaf 2.2.2 onder het kopje 'lokaal bestuur'.

¹⁶⁷ Turkish Daily News, 13 juli 2001.

een paspoort aanvragen/verlengen en het land verlaten. De rechter kan besluiten voor betrokkene een uitreisverbod in te stellen, maar dit gebeurt vrijwel nooit. Personen die veroordeeld zijn tot een voorwaardelijke straf kunnen een paspoort aanvragen/verlengen en het land verlaten.

3.3.5 **Rechtsgang**

Bij wet heeft eenieder recht op een eerlijk en openbaar proces. De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht is opgenomen in de Turkse grondwet. Het principe van *ne bis in idem* wordt in Turkije over het algemeen gerespecteerd. In het algemeen functioneren de rechtbanken onafhankelijk van de wetgevende en uitvoerende instanties. Hoewel de regeringsfunctionarissen in een enkel geval openbaar hun mening geven over het verloop van rechtszaken, laten rechters zich daaraan niet veel gelegen liggen.

Toch bestaat er ruimte voor politieke invloed, onder meer bij de aanstelling van rechters en openbare aanklagers. Rechters en officieren van justitie worden benoemd door een ‘Hoge Raad van Rechters en Officieren van Justitie’, waarin een aantal – door de president benoemde – hoge rechters zitting heeft en die wordt voorgezeten door de minister van Justitie. Ook leeft bij veel rechters het gevoel dat ze de plicht hebben de belangen van de staat te behartigen.

Processen die brede aandacht in de publieke opinie genieten, lijken soms beïnvloed te kunnen worden door de politiek. Zo is in een aantal gevallen de bewijsvoering dubieus genoemd. Het bewijs in sommige zaken berust voor een groot deel op vaak onder dwang verkregen bekentenissen van de verdachte en veel minder op andere aanwijzingen. Het forensisch onderzoek in Turkije is slechts beperkt ontwikkeld.

Er is sprake van een verregaande vereenzelviging van de officier van justitie met de rechters. Zo neemt de officier deel aan de beraadslaging van de rechters in de raadkamer. De verdediging bevindt zich ten opzichte van de officier van justitie in een benadeelde positie, doordat al hetgeen de officier van justitie tijdens de zitting zegt in het verslag van de zitting wordt opgenomen, terwijl het betoog van de advocaat van verdachte door de rechter wordt samengevat en op die wijze wordt weergegeven in het verslag. Voor de beoordelingen van verzoeken van de verdediging inzake oproepen van getuigen, het verrichten van een schouw etc. laat de rechter het oordeel van de officier over een dergelijk verzoek vaak zwaar wegen.

Interpretatie van wetsartikelen door rechters en officieren van justitie is over het algemeen zeer restrictief en niet in alle gevallen identiek, hetgeen afbreuk doet aan

de rechtszekerheid. In dit verband is in september 2003 een wet aangenomen voor de oprichting van een Justitiële academie, die per 1 januari 2004 zal worden opgericht, waar rechters en officieren van justitie nascholing kunnen krijgen. In februari 2004 wordt door de Turkse autoriteiten in samenwerking met de Raad van Europa een training in mensenrechten gegeven voor de rechters van het Constitutionele Hof, de Raad van State en het Hof van Beroep¹⁶⁸.

Een kenmerk van het Turkse strafrecht is dat straffen cumulatief kunnen worden opgelegd. Dit wil zeggen dat een pleger van meerdere delicten bij veroordeling niet de hoogste van de respectievelijke straffen wordt opgelegd, maar de som van de straffen voor de afzonderlijke delicten kan worden opgelegd. Ofschoon dit soms leidt tot gevangenisstraffen van meer dan honderd jaar zit een gevangene in de regel maximaal 36 jaar gevangenisstraf daadwerkelijk uit. Ook kent een aantal artikelen uit het strafrecht bijkomende sancties zoals een (tijdelijk) verbod op het uitvoeren van politieke activiteiten.

Door het hervormingspakket van augustus 2002 is herberechting in Turkse rechtszaken op grond van een uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens mogelijk geworden. Door het zesde hervormingspakket is herberechting ook mogelijk gemaakt voor zaken waarin het Hof reeds uitspraak had gedaan voor de wetswijziging van augustus 2002 in werking trad. Een eerste herberechting vindt inmiddels plaats. Het betreft de zaak van een aantal voormalige parlementsleden van de inmiddels verboden DEP, onder wie ook Leyla Zana, die tien jaar geleden veroordeeld werden wegens separatisme. In de zaak heeft een aantal zittingen plaatsgevonden. Tot op heden wijst de houding van de rechter en de officier van justitie in deze zaak erop dat men uit is op een hernieuwde veroordeling. Afgezien van een klein aantal formele punten die door het EHRM waren veroordeeld, lijkt de zaak zich vrijwel identiek aan de oorspronkelijke zaak af te spelen.

Indien een veroordeelde zich niet in bewaring bevindt, wordt het vonnis per aangetekende post aan hem toegezonden. Indien de advocaat bekend is, krijgt deze een afschrift van het vonnis. Verzending aan de advocaat wordt gezien als officiële betekening. Hetzelfde geldt wanneer een huisgenoot van de geadresseerde tekent voor ontvangst. Vonnissen die niet aan betrokkene betekend kunnen worden, worden na verloop van tijd gepubliceerd in het Turkse Staatsblad en worden daarmee alsnog als betekend beschouwd.

De terechtzitting

De terechtzitting is in principe openbaar. Ook voor zaken die de staatsveiligheid aangaan blijft de openbaarheid meestal gehandhaafd. Bij politieke zaken zijn

¹⁶⁸

Dagblad Zaman, 24 oktober 2003.

meestal vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties en diplomatieke vertegenwoordigers van diverse landen aanwezig. Strafzaken tegen kinderen vinden in de regel wel achter gesloten deuren plaats.

De hoofdregel is dat de verdachte altijd op de zitting aanwezig dient te zijn als hij nog niet op een eerder moment door de betrokken rechter is gehoord. Indien hij niet aanwezig is, kan de zitting niet doorgaan, kan geen vonnis worden gewezen en wordt de zaak tot nader order aangehouden. Hierop zijn enkele uitzonderingen. De zitting kan wel doorgang vinden, indien de verdachte al in een eerdere zitting door de rechtbank is gehoord of in het vooronderzoek voorafgaand aan de terechtzitting door een rechter inhoudelijk is gehoord. Ook zaken waarin alleen een geldstraf kan worden opgelegd of waarin het duidelijk is dat de uitspraak vrijspraak zal inhouden, kunnen bij verstek worden behandeld.

Ook bij zaken die worden behandeld door de Staatsveiligheidsrechtbank, kan de zitting doorgaan indien de verdachte niet aanwezig is. Ook dan is de voorwaarde dat de verdachte reeds door de rechter is gehoord op een eerder moment¹⁶⁹.

3.3.6 Arrestaties en detenties

Aanhouding en voorarrest

Vrijheidsbeneming van een verdachte kan volgens het Turkse Wetboek van Strafvordering op twee wijzen plaatshebben¹⁷⁰.

De eerste manier is, dat in een strafzaak die bij het openbaar ministerie in onderzoek is door de rechter tot bewaring van een verdachte wordt beslist. In dit geval wordt door de desbetreffende rechtbank een bevel tot bewaring (Turks: tutuklama müzekerresi, in de volksmond vaak arrestatiebevel genoemd) opgemaakt. Indien de verdachte reeds in handen van justitie is, blijft deze daar. Indien verdachte op vrije voeten is, zal op basis van het bevel zo spoedig mogelijk worden overgegaan tot aanhouding.

Indien iemand gezocht wordt door de autoriteiten en een bevel tot bewaring is uitgegaan, is dit altijd bekend bij het parket dat bevoegd is voor de plaats waar deze persoon staat geregistreerd bij het bevolkingsregister, bij het parket dat bevoegd is in de plaats waar het delict is gepleegd en bij alle grensovergangen. Indien de woonplaats van betrokkene bekend is, is ook het parket dat bevoegd is

¹⁶⁹ Keskin, O. Kadri, *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Yapısı, Görevleri, ve Yargılama Usulleri* (De structuur, competenties en procesgang van de Rechtbanken voor Staatsveiligheid) (Ankara 1987), blz. 102.

¹⁷⁰ Turkse Wetboek van Strafvordering (afgekort CMUK) onder nummer 1412 d.d. 4 april 1929 artikel 104-131.

voor de woonplaats van betrokkene op de hoogte. Dit feit staat ook vermeld in het bevolkingsregister waar betrokkene geregistreerd is. Bevelen tot bewaring die een delict vallend onder de Staatsveiligheidsrechtbank betreffen, worden ook aan de parketten van alle Staatsveiligheidsrechtbanken in Turkije gezonden. Het feit dat tegen iemand een strafzaak aanhangig is, is ten minste bekend bij het parket dat bevoegd is voor de plaats waar deze persoon staat geregistreerd bij het bevolkingsregister en bij het parket dat bevoegd is in de plaats waar het delict is gepleegd.

De tweede wijze waarop vrijheidsbeneming van de verdachte kan plaatsvinden, is aanhouding door de politie of de jandarma zonder een daaraan ten grondslag liggend rechterlijk bevel. In dat geval dient de verdachte zo spoedig mogelijk voor een rechter te worden geleid ter beoordeling of de aanhouding terecht was. Een dergelijke vorm van vrijheidsbeneming mag alleen in noodgevallen, bijvoorbeeld bij gevaar voor vlucht van de verdachte, plaatsvinden.

De periode waarbinnen de verdachte in geval van aanhouding op eigen initiatief door de politie of de jandarma voor een rechter dient te worden geleid, is voor commune delicten 24 uur. Voor delicten die vallen onder de competentie van de Staatsveiligheidsrechtbank is deze termijn 48 uur. Volgens de in oktober 2001 gewijzigde grondwet kan bij delicten die zijn gepleegd door meerdere mensen samen gedurende een periode van maximaal vier dagen detentie plaatsvinden. Dit was in de oude tekst van de grondwet zeven dagen. Volgens zowel Turkse mensenrechtenorganisaties als een aantal Turkse advocaten worden deze termijnen over het algemeen gerespecteerd.

Indien de strafzaak niet binnen zes maanden bij een rechtbank aanhangig wordt gemaakt, moet wettelijk gezien worden overgegaan tot invrijheidstelling van de verdachte. Indien er wel een rechtszaak aanhangig is gemaakt, mag de verdachte tijdens de zaak maximaal twee jaar in bewaring blijven. Deze termijn kan indien nodig door de rechter nog worden verlengd. Bovendien moet tijdens deze periode maandelijks door een rechter worden bekeken of de gronden voor de bewaring nog bestaan.

De Turkse grondwet en het Turkse Wetboek van Strafvordering voorzien in alle gevallen in het op korte termijn inlichten van de naaste betrokkenen van de verdachte aangaande de aanhouding of inverzekeringstelling.

Voor wat de inlichting van de naasten van de verdachte betreft, was in 2002 volgens het CPT nog altijd sprake van tekortkoming in zaken waar het personen betreft die van terrorisme gerelateerde delicten worden verdacht¹⁷¹.

¹⁷¹

Reports to the Turkish Government on the visits to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or

Voor commune delicten heeft de verdachte recht op een advocaat vanaf het moment dat hij is aangehouden. Voor delicten die vallen onder de jurisdictie van de Staatsveiligheidsrechtbank gold dit wettelijke recht tot voor kort pas na vier dagen. Dit houdt in dat de verdachte in dat geval voor een periode van maximaal vier dagen ‘incommunicado’ kon worden gehouden. Door het zesde hervormingspakket is hierin een belangrijke wijziging opgetreden. Door afschaffing van artikel 31 van de Wet nummer 3842 hebben ook verdachten die vallen onder de jurisdictie van de Staatsveiligheidsrechtbank recht op een advocaat vanaf het eerste moment van hun aanhouding.

In de praktijk blijkt dat slechts een zeer gering aantal verdachten ook daadwerkelijk om een advocaat verzoekt¹⁷². Soms menen verdachten dat het weinig zin heeft een advocaat in de arm te nemen, maar in veel gevallen is men niet op de hoogte van het feit dat men recht heeft op een advocaat, die zonodig door de orde van advocaten kosteloos ter beschikking wordt gesteld¹⁷³. Ook wanneer wel een advocaat wordt ingeschakeld, ondervindt deze beperkingen in zijn contacten met de cliënt. Zo kunnen de gesprekken maximaal een half uur duren, is vaak een functionaris aanwezig bij het gesprek en stuiten advocaten soms op problemen wanneer zij hun cliënt meerdere malen willen bezoeken.

De advocaat heeft wettelijk gezien het recht om kennis te nemen van het dossier van het vooronderzoek en kan kosteloos een kopie ontvangen van elk document dat hij nodig heeft. Dit recht kan op verzoek van de officier van justitie worden beperkt door de kantonrechter indien de zaak erdoor in gevaar wordt gebracht¹⁷⁴. Bij zaken die vallen onder de jurisdictie van de Staatsveiligheidsrechtbank, zijn de documenten pas voor de advocaat beschikbaar op het moment dat de zaak in de fase van het hoofdonderzoek terecht is gekomen. Met andere woorden: het vooronderzoek moet zijn afgerond en de zaak moet aanhangig zijn bij de

Punishment (CPT) from 21 to 27 March and 1 to 6 September 2002., Raad van Europa (25 juni 2003), paragraaf 32 e.v.

¹⁷² Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Diyarbakır Raporu* (Rapport provincie Diyarbakır) (januari 2003).

¹⁷³ *Reports to the Turkish Government on the visits to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 27 March and 1 to 6 September 2002.*, Raad van Europa (25 juni 2003), paragraaf 35 e.v.

¹⁷⁴ Sedat Bakıcı, *Olaydan Kesin Hükme Kadar Ceza Yargılaması ve Ceza Kanunu Genel Hükümler* (Het strafproces en de algemene bepalingen in het Wetboek van Strafrecht vanaf het delict tot aan het vonnis) (3e druk; Ankara 2000) blz. 500 en Turkse Wetboek van Strafvordering artikel 143.

Staatsveiligheidsrechtbank¹⁷⁵. Afschriften van de uiteindelijke vonnissen in een zaak zijn door de advocaat van de veroordeelde altijd te verkrijgen.

Vrijlating uit voorarrest op borgtocht is in het Turkse strafprocesrecht mogelijk en komt veelvuldig voor. De beslissing hieromtrent wordt genomen door de rechter, die ook de hoogte van de borgtocht bepaalt. Hierbij wordt door de rechter met name gelet op de bewijslast tegen de verdachte. Indien de rechter van oordeel is dat de zaak uiteindelijk zal leiden tot vrijspraak of een lage straf, dan kan hij oordelen tot invrijheidstelling met of zonder borgtocht. In dat geval wordt de verdachte op het moment dat de daadwerkelijke rechtszitting plaatsvindt ter zitting opgeroepen door middel van een dagvaarding. Deze praktijk komt in Turkije veelvuldig voor, ook bij politieke delicten. Er zijn zelfs gevallen bekend waarbij personen die werden beschuldigd van hoogverraad (art. 125 Wetboek van Strafrecht) tijdens het vooronderzoek op vrije voeten werden gesteld.

Steeds meer detentiecentra worden gerenoveerd of nieuw gebouwd, zodat ze voldoen aan de westerse standaarden. Er blijft echter nog altijd een groot aantal detentiecentra over, waar de accommodatie onder de maat is.

Situatie in de gevangenissen

Op 30 april 2003 zaten er volgens de Turkse minister van Justitie 64.173 personen in de gevangenis.

Het traditionele gevangenisstelsel in Turkije bestaat uit grote zalen met maximaal honderd gevangenen. Door het grote aantal gevangenen per eenheid en de lage mate van toezicht in de slaapzalen zelf, was in deze ruimtes een vrijwel autonome situatie ontstaan. Ter beëindiging van deze situatie maakte de Turkse overheid in het jaar 2000 een aanvang met het bouwen van cellengevangenissen, die bekend staan als F-type gevangenissen. De meeste cellen zijn voor drie personen, sommige cellen voor één persoon. Inmiddels zijn zeven F-type gevangenissen operationeel: Ankara-Sincan, Edirne, Kocaeli-Kandıra, Tekirdağ, Bolu, Izmir-Kırıklı en Diyarbakır. In september 2001 meldde de Turkse minister van Justitie dat nog eens vijftig gevangenissen zouden worden omgebouwd naar het celsysteem en dat er nieuwe F-type gevangenissen worden gebouwd¹⁷⁶.

Tegen gevangenis van het F-type zijn vanaf het begin van diverse zijden bezwaren geuit. Diverse mensenrechtenorganisaties, waaronder Amnesty International¹⁷⁷,

¹⁷⁵ Wet op de Instelling en Procesregels van de Staatsveiligheidsrechtbanken onder nummer 2845, artikel 16.

¹⁷⁶ *Monthly Report of Human Rights in Turkey – September 2001*, Human Rights Foundation of Turkey Documentation Centre (september 2001) blz. 26.

¹⁷⁷ *Turkey. "F-type" prisons: Isolation and allegations of torture or ill-treatment (1)*, Amnesty International (20 april 2001).

Human Rights Watch¹⁷⁸ en ook het CPT¹⁷⁹ hebben hun zorgen uitgesproken over het feit dat de kans zeer groot is dat gevangenen in absolute isolatie zullen worden gehouden zonder enig contact met anderen. Verder werd aangegeven dat men vreest dat het systeem foltering in de hand werkt, nu de controle hierop in het nieuwe systeem veel moeilijker wordt. Turkse NGO's hebben met name bezwaren tegen het feit dat geen consultatie met NGO's en beroepsverenigingen heeft plaatsgevonden omtrent de uitvoering en inrichting van de F-type gevangenissen. Verder voeren zij aan, dat de opzet van het cellensysteem niet is het verbeteren van de condities van gedetineerden, maar het isoleren van elementen die als staatsgevaarlijk worden beschouwd.

In de tweede helft van het jaar 2000 en in 2001 vonden herhaaldelijk protestacties en demonstraties tegen de invoering van het systeem plaats. Demonstraties werden door de politie vaak hard uiteengeslagen. Uit protest tegen de invoering van het F-type gevangenis zijn vanaf oktober 2000 vele gevangenen in hongerstaking gegaan. Op 19 december 2000 viel de jandarma massaal de gevangenissen binnen waar zich hongerstakers bevonden¹⁸⁰. Bij de diverse invallen kwamen dertig gevangenen en twee jandarma-functionarissen om het leven. Na afloop van de acties werd onmiddellijk een aanvang gemaakt met het overbrengen van gevangenen naar de bewuste F-type gevangenissen. Tijdens het transport van de gevangenen naar de nieuwe gevangenissen is door de autoriteiten gebruik gemaakt van geweld¹⁸¹.

Vanaf het begin verbleven gevangenen in de nieuwe gevangenissen dagenlang zonder menselijk contact in hun cel, werden zij regelmatig slachtoffer van geweld en was geen van de naar de F-type gevangenissen overgebrachte gevangenen uit zijn cel geweest voor recreatie. Sinds eind 2000 heeft het CPT van de Raad van Europa regelmatig F-gevangenissen bezocht en hierover gerapporteerd¹⁸².

Turkse mensenrechten-NGO's handhaven hun principiële bezwaren tegen het regime van F-type gevangenissen, namelijk dat de opzet van het cellensysteem niet is het verbeteren van de condities van gedetineerden, maar het isoleren van elementen die als staatsgevaarlijk worden beschouwd. Zij hebben commentaar op

¹⁷⁸ *Small Group Isolation in Turkish Prisons: an Avoidable Disaster*. Human Rights Watch (mei 2000).

¹⁷⁹ *Preliminary observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) which visited Turkey from 16 to 24 July 2000*, Raad van Europa (7 december 2000).

¹⁸⁰ Over de situatie in de oude gevangenissen, de inval van de jandarma en de nasleep daarvan zie uitgebreider het algemeen ambtsbericht Turkije van 29 januari 2002.

¹⁸¹ *Preliminary Observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) which visited Turkey in December 2000 and January 2001*, Raad van Europa (16 maart 2001).

¹⁸² Zie hierover het ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003, paragraaf 3.3.6.

de rapportage van het CPT. Zo verklaart een woordvoerder van de IHD teleurgesteld te zijn dat het CPT genoeg lijkt te nemen met maximaal 5 uur conversatie per week, terwijl de internationale standaarden erin voorzien, dat gevangenen de gehele periode buiten de slaaptijden om in groepen dienen te verkeren. Ook noemt het CPT een groot aantal beperkingen zoals het verbod op walkmans en de moeilijkheden met het ontvangen en versturen van brieven niet, aldus de IHD¹⁸³.

Eind oktober 2003 was er nog één hongerstaker die zijn staking voortzette. Het afgelopen jaar hebben enkele honderden hongerstakers wegens hun gezondheidstoestand op individuele basis pardon van de president verkregen. In 2003 zijn drie personen aan de gevolgen van de hongerstaking overleden¹⁸⁴.

Amnestie

Het parlement nam in december 2000 een amnestiewet aan, die op 21 december van dat jaar in werking trad¹⁸⁵.

De wet voorziet voor de plegers van bepaalde delicten begaan voor 23 april 1999 in een strafvermindering van tien jaar, onmiddellijke invrijheidstelling van hen die nog een straf van minder dan tien jaar hebben uit te zitten, vrijlating binnen een maand van hen die wegens de bewuste delicten in voorarrest zitten en voorwaardelijke annulering van hun strafvervolgning, voorwaardelijke niet-vervolgning van hen tegen wie wegens de bewuste delicten nog geen strafvervolgning is ingesteld. Tevens wordt in artikel 2 van de wet de reikwijdte van een eerdere gedeeltelijke amnestiewet met betrekking tot strafbare uitspraken in het openbaar uitgebreid.

Onder het bereik van de wet valt onder andere artikel 169 van het Turkse Wetboek van Strafrecht, het verlenen van hulp en onderdak aan een illegale organisatie. Op deze wijze kwamen 1.660 personen die op grond van dit artikel waren veroordeeld wegens steun aan de PKK gepleegd voor 23 april 1999 op vrije voeten, of werd hun strafvervolgning stopgezet. Overtredingen van de Wet op de Bestrijding van Terreur vallen niet onder de wet, omdat voor deze wet grondwettelijk geen amnestie mogelijk is.

Door artikel 2 van de wet kwam een groot aantal personen dat vastzat wegens strafbare uitspraken vrij of kwam een eind aan hun strafvervolgning. Personen die zich schuldig hebben gemaakt aan onder andere foltering (artikel 245),

¹⁸³ Dagblad Özgür Politika, 13 juni 2002.

¹⁸⁴ BIA, 21 oktober 2003.

¹⁸⁵ Zie hierover uitgebreider het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 4 mei 2001, paragraaf 3.3.6. sub 'Amnestie'.

verkrachting en corruptie vielen niet onder de amnestiewet. Artikel 243 van de strafwet, mishandeling, valt wel onder de wet.

Na een uitspraak van het constitutionele hof is de wet op 21 mei 2002 in gewijzigde vorm aangenomen en ging opnieuw een termijn van drie maanden in, waarbinnen voortvluchtige personen die van de amnestie gebruik wilden maken zich konden melden. President Sezer stuurde de wet naar het Constitutionele Hof met een beroep op ongrondwettigheid. Op 28 mei 2002 oordeelde het Hof dat de wet inderdaad ongrondwettig is. Bij de publicatie van het vonnis in het Turkse Staatsblad van 6 november 2002 is de wet dan ook komen te vervallen. Allen die reeds vrijgelaten zijn blijven op vrije voeten, maar voor nieuwe gevallen mag de wet niet worden toegepast.

3.3.7 Mishandeling en foltering

Het plegen van foltering en mishandeling wordt in de artikelen 243 en 245 van het Turkse Wetboek van Strafrecht strafbaar gesteld. Bewijs in een strafzaak dat is verkregen door middel van foltering of mishandeling mag wettelijk niet worden toegelaten als bewijs¹⁸⁶. Ook is Turkije partij bij een aantal internationale verdragen die foltering verbieden.

Foltering komt in Turkije desondanks veelvuldig voor. De rapportage over de eerste zes maanden van 2003 van de Turkse mensenrechtenorganisatie IHD laat 451 gevallen van foltering zien¹⁸⁷. In de eerste zes maanden van 2002 ging het om 361 gevallen. In 2001 registreerde de IHD *in het gehele jaar* 594 gevallen¹⁸⁸. Zowel de IHD als de TIHV geven herhaaldelijk aan van mening te zijn dat deze cijfers niet alle in Turkije voorkomende gevallen van foltering of mishandeling betreffen. Zowel vertegenwoordigers van de IHD en de TIHV als ook internationale waarnemers zien een mogelijke verklaring voor de toename van het aantal gemelde gevallen van foltering of mishandeling in het feit dat het vertrouwen van de bevolking in de autoriteiten om de daders te vervolgen is toegenomen. Hierdoor zouden meer mensen met hun ervaringen in de openbaarheid treden.

Foltering en mishandeling komen met name voor tijdens de periode van ‘incommunicado’ aan het begin van het voorarrest op hoofdbureaus van politie, waar de anti-terreurafdeling is gevestigd en op lokale bureaus van de politie. Deze

¹⁸⁶ Artikel 135a van het Turkse Wetboek van Strafvordering.

¹⁸⁷ IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

¹⁸⁸ *1999, 2000, 2001 en 2002 Ocak-Haziran İnsan Hakları Bilançosu* (Balans van de mensenrechten 1999, 2000, 2001, januari-juni 2002) İnsan Hakları Derneği (1999, 2000, 2001, 2002).

periode is door de eerder genoemde wijziging in het zesde hervormingspakket nu ook onder de jurisdictie van de Staatsveiligheidsrechtbanken zeer kort, omdat verdachten onmiddellijk recht hebben op toegang tot een advocaat. Het feit dat veel verdachten zoals eerder vermeld om welke reden dan ook geen advocaat willen en de beperkte toegang van de advocaat tot de verdachte heeft hier weer een negatieve invloed op.

Volgens de TIHV heeft 72% (was in 2001 91,4%) procent van de 365 personen die zich in 2002 wegens foltering of mishandeling bij de stichting hebben gemeld, aangegeven mishandeld of gefolterd te zijn wegens politieke vergrijpen. 28% procent (was in 2001 8,6%) gaf aan dat de aanleiding lag in commune delicten¹⁸⁹. Ten opzichte van 2001 is in 2002 het aantal gefolterde of mishandelde verdachten van commune delicten dat zich bij de TIHV heeft gemeld derhalve sterk toegenomen. Ook in gevangenschappen komen foltering en mishandeling voor, zij het in mindere mate dan tijdens het voorarrest. Ook betreft het hier veelal minder ernstige vormen¹⁹⁰.

Vaak worden verklaringen die tijdens het voorarrest door de verdachte zijn afgelegd en in een groot aantal gevallen geblinddoekt zijn ondertekend¹⁹¹, gebruikt als bewijsmiddelen in de bijbehorende strafrechtszaak. Omdat het verhoor wordt afgenomen door de autoriteiten die ook verantwoordelijk zijn voor de aanhouding van verdachten, worden verdachten soms door mishandeling en foltering gedwongen tot een bekentenis, zodat daarmee de aanhouding door de politie of jandarma gerechtvaardigd kan worden.

De gehanteerde methoden voor foltering en mishandeling zijn zeer divers. In haar jaarlijkse rapport over foltering en mishandeling maakt de TIHV een statistische verdeling van alle methoden waaraan betrokkenen hebben blootgestaan. Van alle mensen die zich wegens mishandeling of foltering bij de TIHV in 2002 hebben gemeld, heeft 69,6 procent blootgestaan aan uitschelden (was in 2001 94,7), 62,7 procent aan slaag (was 90,2), 53,4 procent aan bedreigingen (was 72,4), 9,1 procent aan elektrische schokken (was 30,5) en 4,7 procent aan ophanging (was 24,5) aan de armen¹⁹².

¹⁸⁹ *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2002* (Rapport 2002 van de Behandelings- en Rehabilitatiecentra van de TIHV), TIHV, op 23 oktober 2003 gezien als voorpublicatie.

¹⁹⁰ *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2001* (Rapport 2001 van de Behandelings- en Rehabilitatiecentra van de TIHV), TIHV (september 2002), blz. 34.

¹⁹¹ *Turkey. Human Rights and the European Union Accession Partnership*, Human Rights Watch (september 2000).

¹⁹² *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2002* (Rapport 2002 van de Behandelings- en Rehabilitatiecentra van de TIHV), TIHV, op 23 oktober 2003 gezien als voorpublicatie.

In de eerste helft van 2003 heeft zich volgens cijfers van de Turkse mensenrechtenorganisatie IHD één sterfgeval in detentie voorgedaan. In geheel 2002 waren dat er vier, in geheel 2001 acht¹⁹³.

De AKP-regering heeft sinds haar aantreden in november 2002 bij vele gelegenheden aangegeven een politiek van ‘nul tolerantie’ voor foltering en mishandeling te volgen. De regering heeft hier blijk van gegeven door een aantal wetswijzigingen die gericht zijn op het voorkomen van foltering en mishandeling. Naast de bovengenoemde mogelijkheid tot directe toegang tot een advocaat is ook de bestraffing en berechting van plegers van foltering en mishandeling strenger en sneller geworden. Onderstaand wordt uitgebreider op de genoemde wetswijzigingen ingegaan.

Medisch onderzoek

Personen in voorarrest die verklaren te zijn mishandeld of gefolterd kunnen hun verklaring vaak niet met medische documenten onderbouwen. In een aantal gevallen hangt dit samen met het feit dat medisch onderzoek te laat plaatsvond. In veel gevallen is – tegen de geldende voorschriften in – bij het onderzoek een politiefunctaris aanwezig, hetgeen een objectief onderzoek belemmert. Het komt ook voor dat de verdachte voorafgaand aan het verhoor de medische controle ondergaat, zodat geen sporen van mishandeling worden aangetroffen¹⁹⁴. Soms worden medische rapporten door politiefunctionarissen vernietigd of worden artsen tegengewerkt of geïntimideerd. In voorkomende gevallen worden artsen zelfs aangeklaagd of in hechtenis genomen¹⁹⁵.

De medische onderzoeken zijn bij het voorarrest wettelijk verplicht en worden overwegend uitgevoerd door artsen die zijn verbonden aan het ministerie van Justitie. Zij vinden in de regel zeer summier plaats en duren vaak slechts enkele minuten. Er zijn zelfs gevallen bekend waar een medisch rapport is opgesteld zonder dat de betrokkene daadwerkelijk voor de arts is verschenen. De medische rapporten zijn zeer summier. Het betreft vaak een soort van standaardrapport dat in vrijwel alle gevallen vermeldt dat geen sporen van slagen of geweld zijn aangetroffen.

¹⁹³ Persverklaring, *İşkencesiz bir dünya için dayanışma* (solidariteit voor een wereld zonder foltering), TIHV, 26 juni 2002.

¹⁹⁴ Sema Pişkinsüt, *Filistin askısından fezelekeye. İşkencenin kitabı*. (Van Palestijnse hanger tot verzoek om opheffing van parlementaire immuniteit. Het boek van foltering.) (oktober 2001), blz. 28.

¹⁹⁵ *Turkey: The duty to supervise, investigate and prosecute*, Amnesty International (20 april 1999).

In de op 18 september 2002 aangepaste Verordening inzake Aanhouding, Inverzekeringstelling en Verhoor d.d. 1 oktober 1998 is een bepaling opgenomen dat de verdachte met de arts alleen moet zijn tijdens het onderzoek. Er mag hier geen politie bij aanwezig zijn, tenzij de arts hiertoe uitdrukkelijk verzoekt. Dit verzoek moet op schrift worden gezet. Nog altijd is geen informatie beschikbaar over het effect van deze regeling. Een uitspraak van de hoogste bestuursrechtbank op 22 oktober 2003 heeft de positie van de arts ten opzichte van politie- en jandarmafunctionarissen verder versterkt. De rechter oordeelde namelijk tot afschaffing van de in de bovengenoemde verordening uit 1998 voorkomende bepaling dat een afschrift van het medisch rapport aan de politie of jandarma moet worden verstrekt¹⁹⁶. Doordat een afschrift van het medisch rapport bij de politie of jandarma verbleef, hadden deze een middel in handen om de artsen onder druk te zetten. In de nieuwe situatie is dit niet meer mogelijk, omdat de politie en jandarma niet de beschikking hebben over het rapport.

Strafvervolging

Strafvervolging wegens foltering en mishandeling vindt plaats op grond van artikel 245 (mishandeling) en artikel 243 (foltering) van de strafwet. Overtredingen zijn echter in veel gevallen niet onderzocht, zodat veroordelingen nauwelijks zijn voorgekomen. Dit hing samen met het tot begin 2003 van kracht zijnde wettelijk voorschrift dat strafrechtelijke vervolging van een functionaris die werd beschuldigd van dergelijke praktijken pas kon plaatsvinden na toestemming van zijn superieuren, die 45 dagen de tijd hadden om tegen betrokkene een administratief onderzoek in te stellen¹⁹⁷. Toestemming voor strafvervolging werd in veel gevallen niet verleend. Door het hervormingspakket van 2 januari 2003 is een dergelijke toestemming van de superieuren niet langer vereist.

Hiernaast speelt een rol dat het voorkomt dat slachtoffers worden geïntimideerd om geen klacht in te dienen wegens foltering of mishandeling. Met name in kleinere provinciesteden in het zuidoosten van Turkije komt het volgens lokale waarnemers ook voor dat de plaatselijke officier van justitie niet overgaat tot vervolging van verdachten van foltering of mishandeling uit vrees voor verslechtering van de verhouding met de politie, de jandarma en de strijdkrachten.

Het is voor een slachtoffer van foltering vaak moeilijk de dader vast te stellen, omdat het slachtoffer tijdens de foltering vaak geblinddoekt is. Ook het vaststellen

¹⁹⁶ Dagblad Akşam, 23 oktober 2003.

¹⁹⁷ De Wet inzake de Berechting van Ambtenaren en Andere Functionarissen in Openbare Dienst onder nummer 4483 d.d. 2 december 1999 is reeds een verbetering ten opzichte van de tot dan toe geldende Wet op de Berechting van Ambtenaren, die in alle gevallen toestemming van het provinciebestuur voorgezeten door de provinciegouverneur vereiste.

wie op het desbetreffende moment dienst heeft gehad, is vaak onmogelijk, omdat de administratie in veel gevallen gebrekkig is¹⁹⁸.

Rechtszaken tegen overheidsfunctionarissen die worden beschuldigd van foltering of mishandeling hebben tot op heden vaak jarenlang voortgeduurd en zijn in veel gevallen geëindigd in vrijspraak. Indien functionarissen zijn veroordeeld, zijn de opgelegde straffen veelal licht. Functionarissen aan wie dergelijke delicten ten laste worden gelegd blijven vaak hun functie gewoon uitoefenen. Door de wetwijzigingen van het zesde en zevende hervormingspakket is echter een aantal maatregelen genomen dat een effectievere berechting en bestraffing van verdachten van foltering moet bewerkstelligen.

Door de hervormingen is het thans niet langer mogelijk om gevangenisstraffen die zijn opgelegd op grond van artikel 243 en 245 van de strafwet om te zetten in een geldboete. Ook het opleggen van een voorwaardelijke gevangenisstraf is in deze gevallen krachtens het hervormingspakket niet langer mogelijk. Overigens geldt dit niet voor rechtszaken die al aanhangig zijn, omdat het in het algemeen bij wetwijzigingen zo is dat deze alleen in reeds bestaande gevallen worden toegepast indien dit voordelig is voor de verdachte. Aangezien de genoemde wetwijziging een negatieve is uit het oogpunt van de verdachte, werkt deze alleen in nieuwe gevallen.

Het jarenlang voortslepen van rechtszaken wegens foltering wordt door de nieuwe wijzigingen aan banden gelegd. In het zevende hervormingspakket is bepaald dat rechtszaken die worden gevoerd op basis van de beschuldiging van foltering of mishandeling met voorrang dienen worden te behandeld. Dit betekent onder andere dat zaken niet langer dan 30 dagen verdaagd mogen worden. Ook tijdens het juridisch reces blijft de behandeling van dergelijke zaken doorlopen.

Reed eerder, bij de wetwijzigingen in het hervormingspakket van maart 2002, is bepaald dat de aan het slachtoffer toegekende schadevergoeding waartoe Turkije wegens foltering of mishandeling wordt veroordeeld door het EHRM dient te worden afgewenteld op de functionaris die verantwoordelijk is voor deze daad.

In de verslagperiode is een duidelijke toename te zien in het aantal strafzaken dat aanhangig wordt gemaakt tegen verdachten van foltering of mishandeling. Ook is een trend waar te nemen, dat opgelegde straffen hoger zijn dan voorheen het geval was. Begin april 2003 heeft het Hof van Beroep in Ankara een zware straf opgelegd wegens foltering. De uitspraak werd door minister Çiçek van Justitie openlijk toegejuicht¹⁹⁹.

¹⁹⁸ *Failures at Fifty: Impunity for torture and ill-treatment in Europe on the 50th anniversary of the European Convention on Human Rights*, Amnesty International (november 2000) blz. 30.

¹⁹⁹ Frankfurter Rundschau, 5 april 2003.

3.3.8 Verdwijningen

In het eerste halfjaar van 2003 registreerde de IHD vier personen van wie reeds enige tijd niets is vernomen, en die derhalve verdwenen zouden kunnen zijn. Van één persoon die in de eerste helft van 2003 is verdwenen werd het lijk gevonden²⁰⁰. In het verleden betrof het in een aantal gevallen personen die werden opgeroepen om bij de politie of jandarma te verschijnen en die vervolgens niet terug kwamen. Ontvoering van jongeren die worden ingelijfd in de gelederen van de PKK/KADEK komt de laatste jaren voor zover bekend niet meer voor.

Van de twee HADEP-functionarissen die in januari 2001 in de grensplaats Silopi verdwenen²⁰¹, is nog altijd niets vernomen. Er is wegens deze verdwijning nog altijd een rechtszaak tegen de Turkse staat aanhangig bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. In april 2003 organiseerde het Hof in dit verband een hoorzitting in Ankara, waarbij de hoogste jandarma-functionaris uit Silopi niet verscheen²⁰².

Vele verdwijningen uit het verleden zijn nog altijd niet opgelost. De meeste verdwijningen uit het verleden hebben in Zuidoost-Turkije plaatsgevonden. Op 17 mei 2003 gingen de moeders van verdwenen personen sinds twee jaar voor het eerst weer de straat op in Istanbul om opheldering over het lot van hun zoons te eisen.

3.3.9 Buitengerechtelijke executies

De Turkse mensenrechtenorganisatie IHD heeft in de eerste zes maanden van 2003 14 gevallen van buitengerechtelijke executie geregistreerd²⁰³. Voor 2003 heeft de IHD de wijze van registreren veranderd. In de cijfers tot en met 2002 werden ook personen die in detentie om het leven kwamen onder gebracht. In 2003 zijn deze voor het eerst in een aparte categorie ondergebracht Voor de eerste helft van 2002

²⁰⁰ IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

²⁰¹ Zie hierover het algemene ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2002, paragraaf 3.3.8.

²⁰² FIDH, *Turkey. Human Rights in the Kurdish Southeast: Alarming situation despite extensive legal reforms* (juli 2003), blz. 10.

²⁰³ IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

was het aantal buitengerechtelijke executies volgens deze oude registratiewijze 25, voor 2001 en 2000 voor het gehele jaar 55 respectievelijk 173²⁰⁴.

Het grootste deel van de genoemde 14 gevallen, namelijk 9 personen zijn neergeschoten na het negeren van een stopverbod of bij andere schietincidenten waarbij functionarissen op onwettige wijze hun schietwapens hebben gebruikt. Er is een aantal rechtszaken aanhangig tegen functionarissen van de politie en de jandarma die verantwoordelijk zijn voor de dood van iemand die een stopverbod negeerde. In één van deze zaken kwam het in november 2002 tot een veroordeling van 40 maanden gevangenisstraf²⁰⁵. Bij verdachten van buitengerechtelijke executies komt het wel voor dat de superieuren van de verdachte geen toestemming geven voor strafvervolgning van deze persoon²⁰⁶.

Bij terugkeer van personen naar hun dorpen doen zich soms gewapende incidenten voor wanneer zij hun oorspronkelijke bezittingen terugvorderen van dorpswachters die deze bezittingen hebben geconfiscieerd. In de eerste helft van 2003 zijn hierbij twee personen om het leven gekomen door kogels uit het wapen van een dorpswachter.

3.3.10 Doodstraf

Krachtens het hervormingspakket van 3 augustus 2002, dat op 9 augustus 2002 door publicatie in het Turkse Staatsblad van kracht is geworden, is de doodstraf vervangen door levenslange gevangenisstraf, behalve voor misdrijven begaan in oorlogstijd of bij onmiddellijke oorlogsdreiging. Met het voorbehoud dat is gemaakt voor gevallen van ‘oorlog en onmiddellijke oorlogsdreiging’ sluit de Turkse wetgever aan bij de formulering zoals die is opgenomen in artikel 2 van het Protocol No. 6 bij het EVRM. Turkije heeft dit protocol op 26 juni 2003 geratificeerd. Eind november 2002 gaf de minister van Justitie zelfs aan dat Turkije ook het in februari 2002 geïntroduceerde Protocol No. 13, dat afschaffing van de doodstraf in oorlogstijd voorziet, zou kunnen ondertekenen. In november 2003 werd in dit verband aan de regering een wetsontwerp voorgelegd, dat voorziet in verwijdering van de doodstraf in oorlogstijd uit de Turkse wet²⁰⁷.

Een overgangsartikel in het hervormingspakket van 3 augustus 2002 betrof personen die reeds tot de doodstraf waren veroordeeld. De doodsvonnissen van al

²⁰⁴ 1999, 2000, 2001 en 2002 Ocak-Haziran İnsan Hakları Bilançosu (Balans van de mensenrechten 1999, 2000, 2001, januari-juni 2002) İnsan Hakları Derneği (1999, 2000, 2001, 2002).

²⁰⁵ TIHV Human Rights Yesterday and Today, 14 november 2002.

²⁰⁶ Dagblad Evrensel, 13 juli 2002.

²⁰⁷ Dagblad Hürriyet, 4 november 2003.

deze personen zijn inmiddels omgezet in levenslange gevangenisstraffen onder verzwaarde omstandigheden.

3.4 Positie van specifieke groepen

3.4.1 Koerden

Het aantal Koerden dat in Turkije woonachtig is, wordt geschat op circa dertien miljoen. De Koerden zijn oorspronkelijk afkomstig uit het zuidoosten van het land. Het overgrote deel van de Koerdische bevolking heeft als taal het Kurmanci, terwijl in de provincies Tunceli, Elazığ, Diyarbakır, Bingöl en Şanlıurfa ook het voor Kurmanci-sprekers niet te begrijpen Zaza wordt gesproken. Het grootste deel van de Koerdische bevolking is soennitisch moslim. Het overige deel, met name onder de Zaza-sprekers, is alevitisch²⁰⁸. De traditionele tribale en feodale sociale structuur van de Koerdische bevolking bestaat nog voor een groot deel voort. De Koerdische bevolking in de oorspronkelijke herkomstgebieden is verdeeld in stammen onder leiding van een ağa, die grote autoriteit heeft over de stamleden.

In de twintiger en dertiger jaren van de twintigste eeuw is een aantal Turkse Koerden naar Midden-Turkije (met name de provincie Konya) gedeporteerd. In een later stadium is een groot aantal Koerden om economische redenen gemigreerd naar met name de stedelijke gebieden in West- en Zuid-Turkije. Zo schatten Koerdische organisaties het aantal inwoners van Koerdische afkomst in Istanbul op drie à vijf miljoen. De urbanisatie en de traditionele ontvolking van het platteland zijn de afgelopen decennia in versneld tempo voortgezet mede als gevolg van de strijd in Zuidoost-Turkije²⁰⁹, waardoor de aldaar woonachtige families feitelijk werden gedwongen om zich naar elders in Turkije te begeven. Deze ontwikkeling doet de vroegere geografische afscheiding van de Koerdische bevolkingsgroep vervagen.

Een allesbepalende factor in de positie van de Koerden in Turkije is het concept van staat en maatschappij dat door de overheid wordt gehanteerd. De Turkse staat is grondwettelijk gefundeerd op onder andere het principe van Atatürks nationalisme²¹⁰. In deze vorm van nationalisme staat het begrip ‘Turk’ voor een individu dat deel uitmaakt van een nationale gemeenschap waarin personen ongeacht hun etnische achtergrond kunnen integreren. Elke burger die binnen de grenzen van de republiek woonachtig is, wordt gezien als Turk. Dit wordt verwoord in het in Turkije veel gehoorde adagium ‘Ne mutlu Türküm diyene’,

²⁰⁸ Zie paragraaf 3.3.3.

²⁰⁹ Zie ook paragraaf 2.4.

²¹⁰ Artikel 1 van de grondwet luidt: ‘De republiek Turkije is een democratische, seculiere, sociale rechtsstaat ... trouw aan het nationalisme van Atatürk...’.

hetgeen zoveel betekent als ‘Gelukkig is hij die *zegt*: Ik ben een Turk.’. Het Turk zijn kan daarmee een naar de achtergrond verdwijnen van de eigen etniciteit van het individu behelzen. Een lid van het Turkse parlement omschreef het eens zo: de Turkse identiteit is een ‘umbrella identity’.

Atatürk liet iedereen die dat wenste op genereuze wijze toe als Turks staatsburger, maar voorzag niet in een oplossing voor hen die niet bereid waren hun oorspronkelijke etnische identiteit te laten varen voor het nieuwe nationale concept. Sinds het begin van de republiek is – ondanks het feit dat er van alle in Turkije bestaande etniciteiten wel individuen zijn geweest die hun eigen etniciteit op de voorgrond plaatsten – aldus een samenleving ontstaan met een overweldigende meerderheid van individuen die in de eerste plaats een sterke verbondenheid voelen met een Turkse identiteit, ongeacht hun oorspronkelijke etnische afkomst. De enige grote groep die – hoewel niet in zijn algemeenheid – dit proces niet heeft ondergaan, zijn de Koerden.

Een deel van de Koerden, met name degenen die in het verdere of recentere verleden naar het westen van Turkije zijn gemigreerd, is succesvol geïntegreerd in de Turkse samenleving en heeft de taal, waarden, en sociale orde van de republiek volledig overgenomen. Koerden zijn vandaag de dag dan ook actief in alle sferen van het sociale en politieke leven en zijn zelfs vertegenwoordigd in de gelederen van de Turks-nationalistische MHP²¹¹. Ook vele parlementsleden zijn van Koerdische origine.

Er vindt in Turkije geen vervolging door de overheid plaats van Koerden enkel en alleen op grond van het feit dat ze Koerd zijn. Dit zou overigens ook in strijd zijn met het bovengenoemde staatsconcept, waarin de oorspronkelijke etniciteit van een persoon geen rol speelt, zolang deze zich maar schikt in de principes van de Turkse republiek. Alle Turkse staatsburgers (inclusief de Koerden) hebben dan ook in gelijke mate toegang tot de openbare voorzieningen zoals bijvoorbeeld de gezondheidszorg en instanties die officiële documenten afgeven.

Ondanks de strijd tussen leger en PKK die jarenlang in het zuidoosten heeft gewoed, is er onder de burgerbevolking vrijwel nooit sprake geweest van etnische onlusten tussen Turken en Koerden. Een uitzondering hierop vormden de gebeurtenissen in april 2001 in de plaats Susurluk in West-Turkije. Toen na de moord op een elfjarig meisje geruchten de ronde deden, dat de dader van de moord uit Diyarbakır afkomstig was, gingen enkele duizenden inwoners de straat op, staken het huis van de vermoedelijk dader in brand en schreeuwden anti-Koerdische leuzen.

²¹¹

Svante E. Cornell, ‘The land of many crossroads. The Kurdish question in Turkish politics.’ in *Orbis*, jrg. 45, nr. 1 (winter 2001).

Openbare en politieke Koerdisch-nationalistische uitingen worden door de Turkse autoriteiten onderdrukt. Koerdische nationalistische aspiraties worden door de Turkse regering opgevat als een bedreiging van de ondeelbaarheid van de Turkse eenheidsstaat en het brengen van verdeeldheid tussen Turkse staatsburgers op grond van etniciteit. Koerdische afkomst als basis voor erkenning als aparte etnische groep zou strijdig zijn met het basisconcept van de Turkse staat. Voor erkenning van een separate Koerdische bevolkingsgroep is daarin geen plaats. Steun aan de Koerdische zaak is dan ook strafbaar op grond van – afhankelijk van de aard van deze steun – de artikelen 125, 168, 169 of 312 van de strafwet of de artikelen 6 en 7 van de Wet op de Bestrijding van Terreur. De strafbepalingen zijn op iedereen in Turkije van toepassing, ongeacht of men van Turkse of van Koerdische origine is.

De Turkse autoriteiten zijn niet zozeer gefocust op het feit of een bepaalde persoon Turk of Koerd is, maar veel meer op de vraag of eventuele separatistische sympathieën bij een persoon aanwezig zijn. De definitie van separatisme door de Turkse autoriteiten is veelomvattend en niet altijd eenduidig. Bij personen afkomstig uit één van de provincies in Zuidoost-Turkije worden separatistische sympathieën in de praktijk eerder verondersteld. De provincie van herkomst van personen staat vermeld op de identiteitskaart en laat zich vaak ook verraden door uiterlijk of accent. Etnische (en dus ook Koerdische) afkomst is nergens officieel geregistreerd en op geen enkel identiteitsdocument of enig ander officieel document vermeld.

De gebeurtenissen die begin 2003 in Irak hebben plaatsgevonden, hebben geen invloed gehad op de houding van de Turkse autoriteiten ten opzichte van de Koerden.

Publicaties in het Koerdisch

Publicatie van boeken, periodieken en kranten in het Koerdisch is sinds 1991 toegestaan. Deze zijn in het gehele land – met inbegrip van het zuidoosten – veelal vrijelijk verkrijgbaar. Potentiële lezers schrikken er soms voor terug Koerdische publicaties aan te schaffen, omdat bezit ervan kan worden uitgelegd als bewijs van PKK-sympathieën. De inhoud van Koerdische publicaties wordt door de overheid nauwlettend in de gaten gehouden. Publicaties en materialen die de Koerdische geschiedenis, cultuur of etniciteit betreffen, worden nog altijd regelmatig geconfisqueerd of leiden tot strafvervolging, omdat ze in de visie van de autoriteiten de ondeelbare eenheid van de staat aantasten.

Radio - en televisie-uitzendingen in het Koerdisch

In de wetgeving is sinds 2001 een proces aan de gang dat is uitgemond in de wettelijke mogelijkheid tot radio- en televisie-uitzendingen in ‘de diverse talen en dialecten die Turkse staatsburgers in hun dagelijks leven traditiegetrouw

gebruiken', waaronder het Koerdisch. Een wetswijziging die in augustus 2002 werd doorgevoerd kreeg geen praktisch gevolg, doordat de opdracht om dergelijke uitzendingen te verzorgen in december 2002 krachtens een verordening werd gegeven aan de staatsomroep TRT. De TRT heeft geweigerd dergelijke uitzendingen te verzorgen en heeft het Constitutioneel Hof gevraagd de verordening te toetsen aan de grondwet.

Hierop werd in het zesde hervormingspakket de wet zodanig aangepast, dat nu ook private radio- en televisiezenders uitzendingen mogen verzorgen in de talen en dialecten die Turkse staatsburgers in hun dagelijks leven gebruiken. De verordening die de praktische gang van zaken rondom deze uitzendingen moet regelen is op 19 november 2003 gepresenteerd. Volgens de verordening kunnen private televisiekanalen met landelijke dekking uitzendingen verzorgen in onder andere het Koerdisch. De uitzendingen mogen maximaal 5 uur per week bedragen en moeten in het Turks ondertiteld zijn²¹².

Het afspelen van Koerdische muziek is toegestaan. Dit werd met een uitspraak van een bestuursrechtbank in Ankara in juli 2002 nog eens bevestigd²¹³. De laatste tijd is in de steden in het zuidoosten van Turkije overal op straat Koerdische muziek te horen. Desondanks komt het in het zuidoosten van tijd tot tijd voor dat lokale autoriteiten in de veronderstelling verkeren dat Koerdische muziek verboden is en in winkels cassettes en CD's met Koerdische muziek in beslag nemen. In grote steden als Istanbul en Ankara komt dit niet voor. Er bestaat wel een verbod op een groot aantal liederen op grond van hun (politieke) inhoud. In februari 2001 gaf het ministerie van Cultuur voor het eerst toestemming voor de landelijke vertoning van een Koerdischtalige film²¹⁴.

Onderwijs in het Koerdisch

Met het hervormingspakket van 3 augustus 2002 is onderwijs in het Koerdisch wettelijk mogelijk geworden. Artikel 2 van de Wet op het Onderwijs in Vreemde Talen bevat nu de bepaling '...er kunnen cursussen worden opgezet voor het leren van de diverse talen en dialecten die Turkse staatsburgers in hun dagelijks leven traditiegetrouw gebruiken...'

Nadere invulling aan de wet is gegeven in een op 20 september 2002 uitgebrachte verordening (yönetmelik). Volgens deze verordening mogen aan de cursus alleen personen deelnemen die de basisschool hebben afgerond. Personen uit de 6e, 7e en 8e groep van de basisschool mogen de cursus na toestemming van de ouders alleen in de weekeinden en in schoolvakanties volgen. Voor een ieder onder de 18 jaar is toestemming van de ouders vereist. De docenten moeten de Turkse nationaliteit

²¹² Dagbal Sabah, 19 november 2003.

²¹³ Dagblad Özgür Politika, 25 juli 2002.

²¹⁴ Dagblad Milliyet, 27 februari 2001.

hebben, hetgeen een probleem oplevert omdat door het lange verbod dat op het Koerdisch heeft gegolden nauwelijks gekwalificeerde docenten voorhanden zijn.

Na inwerkingtreding van de wet en de verordening werden in negen provincies aanvragen voor het inrichten van een cursus Koerdisch ingediend bij de provinciale autoriteiten. In acht gevallen zijn de aanvragen nog altijd in behandeling bij de provinciale afdelingen van de onderwijsinspectie. In de provincie Van, heeft de onderwijsinspectie op 12 oktober 2003 toestemming gegeven voor het openen van de cursus. Volgens oprichter Hasan Güven zou openstelling van de inschrijving op korte termijn volgen²¹⁵. Op 5 november ging de eerste cursus Koerdisch van start in de provincie Batman. Het aantal studenten betrof volgens de cursusleider 150²¹⁶.

Het zevende hervormingspakket heeft de oprichting van cursussen voor diverse talen en dialecten nog verder vereenvoudigd. Thans bestaat ook de mogelijkheid om cursussen in deze talen te geven in het kader van een reeds bestaand cursusinstituut dat ook andere talen doceert en is de vaststelling van welke talen in Turkije mogen worden onderwezen niet langer voorbehouden aan de ministerraad tezamen met de Nationale Veiligheidsraad, maar kan de ministerraad hierover zelfstandig beslissen. Hiermee is het verband tussen de nationale veiligheid en het leren van een taal uit de wet verdwenen.

Koerdische namen

In de verslagperiode is het in meer gevallen dan in de voorgaande jaren onmogelijk gebleken om Koerdische namen te laten registreren in het bevolkingsregister. Turkse mensenrechtenorganisaties weten dit aan een geheime circulaire die door het ministerie van Binnenlandse Zaken aan alle provinciegouverneurs verzonden zou zijn. Het bestaan van een dergelijke circulaire is door de Turkse autoriteiten altijd ontkend.

In het zesde hervormingspakket is een wijziging aangebracht in de Wet op Bevolkingszaken onder nummer 1587. Door deze wijziging zijn uitsluitend namen die indruisen tegen de goede zeden en die het publiek kunnen kwetsen verboden. Hierdoor is de weg geopend voor het geven van Koerdische namen. Op 24 september 2003 werd op basis van deze wetswijziging een verordening inzake het geven van namen gepubliceerd. Krachtens deze verordening is het mogelijk om Koerdische namen te geven, maar mogen uitsluitend letters uit het Turkse alfabet worden gebruikt. Hierdoor kunnen namen die een X een W of een Q bevatten niet als zodanig worden geregistreerd. Een aanzienlijk deel van de Koerdische namen bevat één van deze letters, waardoor sommige namen wel volledig correct, en sommigen niet correct geregistreerd kunnen worden. Een aantal

²¹⁵ Dagblad Özgür Politika, 13 oktober 2003.

²¹⁶ Dagblad Hürriyet, 6 november 2003.

mensenrechtenactivisten in Istanbul heeft kort na de publicatie van de verordening een rechtszaak aanhangig gemaakt om hun namen te veranderen in Koerdische namen, waaronder ook namen met de niet toegestane letters²¹⁷.

3.4.2 Leden van de KADEK/PRD en militante linkse of islamistische groeperingen

De houding van de Turkse overheid ten opzichte van de KADEK is sinds het terugtrekken van de strijders van de organisatie naar buiten de grenzen van Turkije en het bijstellen van de doelstellingen van de organisatie bij de opheffing van de PKK en gelijktijdige oprichting van de KADEK niet veranderd. Leden van de KADEK moeten, net als leden van militante linkse of islamistische groeperingen, nog altijd rekenen op strafrechtelijke vervolging door de autoriteiten. Deze situatie is ook blijven voortbestaan nadat de KADEK op 1 september 2003 aankondigde de wapens weer op te nemen. Hetzelfde geldt na de opheffing van de KADEK in november voor leden van de PRD²¹⁸.

Personen die verdacht worden van lidmaatschap van de KADEK/PRD, van een links-radical groepering als DHKP/C of TKP/ML of van een militante islamistische groepering zoals de Hezbollah, worden vervolgd op grond van artikel 168 van de strafwet in combinatie met artikel 5 van de Wet op de Bestrijding van Terreur. De straf is volgens artikel 168 minimaal tien en maximaal vijftien jaar gevangenisstraf onder verzwaarde omstandigheden. Artikel 5 van de Wet op de Bestrijding van Terreur verzwart deze straf met de helft. Leaders binnen dergelijke organisaties staan volgens de bovengenoemde artikelen zwaardere straffen te wachten en kunnen tevens worden vervolgd wegens artikel 125 of 146, gewelddadige omverwerping van de grondwettelijke orde, die met een levenslange gevangenisstraf onder verzwaarde omstandigheden wordt bestraft. Lidmaatschap wordt door de autoriteiten afgemeten aan de mate waarin men voor de organisatie actief is en niet aan de hand van een formeel lidmaatschap.

Amnestiewet

Voor personen die worden gezocht op grond van artikel 168, tegen wie op grond van dit artikel een strafzaak aanhangig is, of personen die op grond van dit artikel veroordeeld zijn is op 6 augustus 2003 een amnestiewet afgekondigd²¹⁹.

Bereik van de wet

De amnestiewet is *niet* van toepassing op het leiderschap van illegale organisaties. Deze categorie wordt in de wet tamelijk restrictief omschreven. Het moet gaan om mensen ‘wiens autoriteit zich uitstrekte over de gehele organisatie’. De regering

²¹⁷ BIA, 28 oktober 2003.

²¹⁸ Zie over de PRD paragraaf 2.3.3 van dit ambtsbericht.

²¹⁹ Zie voor deze amnestie ook paragraaf 2.3.3.

heeft in augustus richting buitenlandse diplomaten aangegeven dat het hier in het geval van de KADEK uitsluitend gaat om de 'top 10-15 leiders' van de organisatie. Ook personen die reeds eerder gebruik hebben gemaakt van een amnestieregeling en zich daarna opnieuw bij een illegale organisatie hebben aangesloten, kunnen geen gebruik maken van de wet. Alle overige leden van dergelijke organisaties en ook ondersteuners van deze organisaties vallen wel onder de wet.

De looptijd van de wet is tot 6 februari 2004; de wet is geldig voor een ieder die voor die datum een beroep op de wet heeft gedaan. De autoriteiten hebben reeds aangegeven niet van plan te zijn deze termijn nog te verlengen.

Uitwerking van de wet

De regeling in de wet valt in twee categorieën uiteen. De eerste categorie betreft personen die nooit zelf geweld hebben gebruikt. De tweede categorie omvat alle personen die wel persoonlijk betrokken zijn geweest bij geweld.

De eerste categorie wordt vrijgesteld van strafvervolging wanneer zij zichzelf aangeven, daarbij een beroep doend op de amnestiewet. Wanneer zij zichzelf niet aangeven, maar pas bij aanhouding een beroep doen op de amnestiewet of wanneer zij reeds veroordeeld zijn en zich op dat moment beroepen op de amnestiewet, gelden voor hen de bepalingen van de tweede categorie.

De tweede categorie kan in aanmerking komen voor strafverminderingen oplopend tot 80% van de oorspronkelijke straf, onder voorwaarde dat zij na hun aanhouding adequate informatie verstrekken over de organisatie waarbij zij betrokken waren. De mate van strafvermindering is afhankelijk van of men zichzelf heeft aangegeven danwel is aangehouden of reeds veroordeeld. In bijlage II is een integrale Engelse vertaling van de wet opgenomen.

Uitvoering van de wet

Mensen die zichzelf aangeven bij een willekeurige politie-instantie, worden na registratie van hun personalia overgedragen aan het Openbaar Ministerie (OM). Wanneer uit het geautomatiseerde systeem van het OM blijkt dat zij uitsluitend worden gezocht wegens lidmaatschap van een illegale organisatie of het verlenen van steun of onderdak aan een illegale organisatie en hun identiteit onmiddellijk kan worden vastgesteld, dan worden zij binnen enkele uren op vrije voeten gesteld.

Voor de gevallen die niet onder de bovengenoemde omschrijving vallen, kan betrokkene indien het OM dat nodig acht in voorlopige hechtenis worden genomen totdat het onderzoek is afgerond. In dat geval treedt het gewone strafprocesrecht in werking en heeft betrokkene recht op een advocaat. De rechter moet in een

dergelijk geval de eventuele strafmaat bepalen en die vervolgens verrekenen met het systeem van strafvermindering in de amnestiewet. De autoriteiten beschouwen de amnestiewet als hun eigen project dat tot een goed einde gebracht moet worden. Personen die een beroep op de wet doen, worden in de regel dan ook zeer correct behandeld, ook wanneer zij niet meteen op vrije voeten worden gesteld, maar tijdens het vooronderzoek in detentie moeten verblijven.

3.4.3 Plegers van marginale activiteiten voor KADEK/PRD en linkse of islamistische militante groeperingen

Personen die strafrechtelijk worden vervolgd wegens het verrichten van marginale activiteiten voor de KADEK/PRD, voor een links-radical groepering als DHKP/C of TKP/ML of voor een militante islamistische groepering zoals de Hezbollah, zonder dat zij van deze organisaties lid zijn, kunnen op grond van artikel 169 van het Turkse Wetboek van Strafrecht (verlenen van steun of onderdak aan een illegale organisatie) veroordeeld worden tot een gevangenisstraf van maximaal drie jaar en negen maanden.

De jurisprudentie in dergelijke strafzaken geeft een wisselend beeld. Bij sommige Staatsveiligheidsrechtbanken wordt al vrij snel steunverlening aan de organisatie aangenomen, terwijl ook zaken bekend zijn waar de rechtbank tot vrijspraak besloot terwijl voldoende bewijs voor handen leek. Zo is een geval bekend van een Turkse onderdaan die met PKK-pamfletten werd aangetroffen maar desondanks werd vrijgesproken. Artikel 169 van de strafwet viel onder de amnestieregeling van 21 december 2000, zodat vele plegers van dit delict op vrije voeten zijn gesteld en vele nog lopende zaken zijn geseponeerd²²⁰.

Officieren van Justitie gaan reeds bij de kleinste aanwijzing die duidt op het eventueel plegen van een dergelijk delict tot strafvervolgning over. Dit is ook het geval indien er reeds bij het aanhangig maken van de zaak zeer weinig bewijs tegen verdachte bestaat. Het is dan ook moeilijk denkbaar dat personen die door de politionele autoriteiten in verband met dergelijke activiteiten worden gebracht niet strafrechtelijk vervolgd zouden worden. In de genoemde gevallen met zeer weinig bewijs volgt in vrijwel alle gevallen vrijspraak van de verdachte.

De in de vorige paragraaf omschreven amnestiewet is ook van toepassing op personen die worden verdacht van het verlenen van steun en onderdak aan illegale organisaties.

²²⁰

Zie paragraaf 3.3.6.

3.4.4 **Verwanten van leden van de KADEK/PRD en linkse of islamistische militante groeperingen**

Personen van wie de autoriteiten weten of vermoeden dat één of meer van hun familieleden zijn aangesloten bij de KADEK/PRD, moeten rekening houden met mogelijke belangstelling van de zijde van de autoriteiten. Afhankelijk van onder meer de graad van verwantschap en de (vermeende) positie van de verwant(en) binnen de KADEK/PRD, kunnen hun familieleden in verschillende mate te maken krijgen met intimidatie, pesterijen, ambtelijke tegenwerking, ondervragingen en vergelijkbare problemen. Familieleden van (vermeende) KADEK-leden worden door de autoriteiten vaak in de gaten gehouden of worden ondervraagd en verhoord, bijvoorbeeld over de verblijfplaats van hun voortvluchtige familieleden, maar ook al omdat zij meestal zelf als potentieel verdachte zouden kunnen worden beschouwd.

De Turkse autoriteiten gaan er in veel gevallen van uit dat sommige familieleden van KADEK/PRD-ers sympathie koesteren voor die partij. Echter, indien de autoriteiten er van overtuigd zijn dat familieleden van (vermeende) KADEK/PRD-leden geen banden met de KADEK/PRD hebben, vindt geen strafrechtelijke vervolging plaats.

Familieleden van prominente KADEK/PRD-ers als Abdullah Öcalan en Şemdin Sakık hebben altijd verhoogde aandacht van de autoriteiten gehad en hebben altijd onder een zekere druk geleefd. Niettemin konden Öcalans familieleden aanwezig zijn bij zijn proces op het eiland İmralı. Een broer van Sakık is openlijk politiek actief. Op 26 maart 2002 werd Mehmet Öcalan, de broer van Abdullah Öcalan wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken van de aanklacht steun te hebben verleend aan de PKK [voorloper van de KADEK/PRD] (artikel 169 van de strafwet). De rechter merkte in zijn oordeel op: ‘Het feit dat hij de broer is van Abdullah Öcalan en het feit dat hij met hem in hetzelfde huis heeft gewoond, kan niet onomstotelijk indiceren dat hij steun aan de PKK [voorloper KADEK/PRD] heeft verleend²²¹.

Eind juni 2002 meldde het pro-Koerdische dagblad Özgür Politika, dat pesterijen door de jandarma jegens de familieleden van Abdullah Öcalan die in het dorp Ömerli in de provincie Şanlıurfa woonachtig zijn recentelijk waren toegenomen. Zo zouden regelmatig uitgebreide huiszoekingen in het dorp plaatsvinden en zouden familieleden van tijd tot tijd worden opgeroepen voor verhoor²²². In 2003 is van dergelijke praktijken niets meer vernomen.

²²¹ Dagblad Özgür Politika, 27 maart 2002.

²²² Dagblad Özgür Politika, 26 juni 2002.

Hetzelfde geldt voor familieleden van leden van linkse of islamistische militante groeperingen.

3.4.5 HADEP/DEHAP-leden en -sympathisanten

Op 14 maart 2003 deed het Constitutionele Hof uitspraak in de sinds begin 1999 aanhangige rechtszaak, waarin een verbod op de HADEP werd geëist. Het Hof wees de eis toe en verbood de HADEP. Een aantal vooraanstaande figuren uit de partij, onder wie partijleider Murat Bozlak, kregen tevens een vijfjarig verbod tot het bedrijven van politiek opgelegd. Het verbod werd door het Hof gebaseerd op de constatering dat de partij Koerdische rebellen ondersteunt. Dit laatste werd onder meer afgeleid uit het feit dat een groot aantal individuele HADEP-leden strafrechtelijke veroordeeld was op grond van de artikelen 125, 168, 169 en 312 van het Wetboek van Strafrecht, die alle betrekking hebben op betrokkenheid bij illegale organisaties of separatistische activiteiten. Het verbod op de partij houdt concreet in dat de partij als rechtspersoon niet langer bestaat en alle bezittingen van de partij aan de schatkist vervallen. Het verbod op de partij is door de Europese Unie veroordeeld.

Een aantal voorlieden van de HADEP had reeds voor de verkiezingen van november 2002 het gevoel dat de HADEP verboden zou gaan worden en nam voorzorgsmaatregelen. Zij stapten in september 2002 over naar de reeds in 1997 opgerichte DEHAP (Demokratik Halk Partisi – Democratische Volkspartij), die tot op dat moment een sluimerend bestaan had geleid. Ook de linkse splinterpartijen EMEP (Emeğin Partisi – Partij van de Arbeid) en SDP (Sociaal-Demokratische Partij) traden toe tot de DEHAP. Het was ook onder deze vlag dat zij deelnamen aan de verkiezingen van november 2003. Ook zijn de bezittingen van de HADEP reeds in een eerder stadium overgedragen aan de DEHAP, zodat voorkomen kon worden dat deze aan de schatkist vervielen.

Na ontbinding van de HADEP namen overal in het land de inmiddels op veel plaatsen opgerichte lokale DEHAP-afdelingen het beleid en de achterban naadloos van hun verboden voorganger over. In maart 2003 traden 35 burgemeesters die tot aan het verbod lid waren geweest van de HADEP toe de DEHAP toe. Uiteindelijk heeft ruim 95% procent van de leden van de HADEP zijn lidmaatschap bij deze partij opgezegd en is lid geworden van de DEHAP. Dit had tot direct gevolg dat de houding van de autoriteiten die tot dan toe de HADEP ten deel was gevallen nu onverkort ook op de DEHAP werd toegepast.

48 vooraanstaande partijleden van de verboden HADEP kregen niet de mogelijkheid om lid te worden van de DEHAP, omdat de uitspraak van het Hof hen voor een periode van vijf jaar politieke activiteiten heeft ontzegd. Deze 48

personen hebben tegen de uitspraak van het Constitutionele Hof een zaak aanhangig gemaakt bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg.

Reeds op de dag na het verbod op de HADEP werd door de Officier van Justitie bij het Constitutionele Hof ook ontbinding van de DEHAP gevorderd. In juli 2003 werden drie DEHAP-prominenten veroordeeld tot een gevangenisstraf van twee jaar. Binnen de DEHAP wordt gevreesd dat deze veroordeling gebruikt zal worden als bewijs voor het feit dat ook de DEHAP zich schuldig maakt aan separatistische activiteiten. De veroordeelden zijn in beroep gegaan tegen de uitspraak. In de zaak omtrent het verbod van de DEHAP heeft de DEHAP begin augustus 2003 haar schriftelijke verweer ingediend. Op 11 september 2003 was de eerste zitting.

Op het partijcongres van 8 juni 2003 is een proces in gang gezet om de DEHAP om te vormen tot een partij van sociaal-democratische snit. Er is een nieuw partijprogramma opgesteld dat onder andere (in tegenstelling tot de socialistische oorsprong van de partij) een vrije markt voorstaat, toetreding van Turkije tot de EU wil bevorderen en alle geweld (inclusief het geweld dat wordt gepleegd door de KADEK) veroordeelt.

De DEHAP heeft haar oude affiniteit met meer culturele rechten voor de Koerden en de vreedzame oplossing van de Koerdische kwestie echter niet verloren. De partij heeft deze instelling gestand gedaan door nimmer haar toevlucht te nemen tot geweld. Door de Turkse autoriteiten wordt de DEHAP net als voorheen de HADEP gezien als de politieke vleugel van de KADEK. Hierdoor wordt de partij door de autoriteiten met argwaan bekeken. De DEHAP heeft geen directe banden met de KADEK, maar steunt wel voor een groot deel op dezelfde achterban²²³. Ook zijn tijdens DEHAP-manifestaties regelmatig pro-Öcalan leuzen te beluisteren en heeft de DEHAP zich nooit openlijk van de KADEK gedistantieerd.

Op nationaal niveau ontmoet de DEHAP van tijd tot tijd weerstand van de zijde van de autoriteiten. In zijn nog relatief korte bestaan heeft het hoofdkantoor van de DEHAP in Ankara ongestoord kunnen functioneren. In de zomer van 2003 werd het landelijk bestuur van de DEHAP na deelname aan een Koerdisch cultureel festival in Duitsland bij terugkeer in Turkije aangehouden en enkele dagen in voorarrest gehouden. Er hebben in dit verband nog geen rechtszittingen plaatsgevonden waar de bestuursleden moesten verschijnen.

Op lokaal niveau ondervindt de DEHAP regelmatig weerstand. Zo worden de DEHAP-burgemeesters door de provinciale autoriteiten en lokale

²²³

Aldus ook verwoord door Selahettin Deli, vertegenwoordiger van de HADEP in Nederland, in het tijdschrift *De Koerden. Tweemaandelijks tijdschrift van het Koerdisch Instituut*. Jaargang 1, No.2 (oktober 2001), blz. 9.

veiligheidskrachten in veel gevallen genegeerd. Ook lokale partijbureaus van de DEHAP ondervinden hinder. Van tijd tot tijd worden lokale DEHAP-voorlieden aangehouden en na korte tijd weer vrijgelaten.

Ook in het jaar 2003 hebben vele aanhoudingen van DEHAP-leden plaatsgevonden. Velen zijn na korte tijd weer vrijgelaten en een klein deel is uiteindelijk in hechtenis genomen. In de desbetreffende rechtszaken volgden tenlasteleggingen voor onder andere separatistische propaganda en steun aan de PKK/KADEK. Strafrechtelijke vervolging vindt dan ook niet plaats op grond van het DEHAP-lidmaatschap, maar op grond van activiteiten of uitspraken die door de overheid worden geïnterpreteerd als separatistisch van aard. Personen die strafrechtelijk worden vervolgd, zijn aan de autoriteiten in het gehele land bekend. Het grote aantal aanhoudingen van DEHAP-leden die later weer worden vrijgelaten kan volgens internationale waarnemers worden geïnterpreteerd als een vorm van pesterij van de zijde van de lokale autoriteiten. Deze vorm van pesterij komt in het zuidoosten van het land meer voor dan in de rest van het land.

Ook personen die hun sympathie voor de DEHAP duidelijk kenbaar maken, kunnen met name in het zuidoosten van Turkije te maken krijgen met pesterijen van de zijde van de lokale autoriteiten en veiligheidskrachten. Van strafvervolging wegens sympathie voor de DEHAP is geen sprake.

3.4.6 Verwanten van DEHAP-leden

Verwanten van DEHAP-leden hebben niet te vrezen voor strafvervolging door de Turkse autoriteiten louter vanwege het DEHAP-lidmaatschap van één of meer familieleden. In specifieke gevallen is echter niet uit te sluiten dat familieleden van op lokaal niveau actieve DEHAP-leden vanwege de activiteiten van deze familieleden extra in de gaten worden gehouden door de lokale autoriteiten.

3.4.7 Dorpswachters

Met de instelling van de uitzonderingstoestand in 1985 werd in het zuidoosten ook het systeem van de dorpswachters ingevoerd, waarbij dorpen, al dan niet gedwongen, volwassen mannen leverden voor de bewaking van de dorpen, het verlenen van hand- en spandiensten en het verstrekken van inlichtingen aan het leger en de jandarma. Dorpswachters vormden een instrument in de strijd tegen de PKK. De bereidheid van de lokale bevolking om deel te nemen aan het systeem van dorpswachters is altijd sterk afhankelijk geweest van stamverbanden. Sommige Koerdische stammen leverden vrijwillig dorpswachters aan, terwijl andere stammen zich vanwege hun PKK-sympathieën altijd hebben verzet tegen

deelname. Hierdoor kwam het voor dat hele dorpen zich tegen een verzoek om levering van dorpswachters keerden, terwijl andere dorpen vrijwillig meewerkten.

Het dorpswachterschap is altijd erg omstreden geweest. Het gebeurde niet zelden dat dorpen die zich onwillig toonden betrokken te worden bij de strijd, zich geconfronteerd zagen met represaillemaatregelen, waaronder het platbranden van dorpen. Het systeem van dorpswachters werkte overigens misbruik van (machts-)positie in de hand. Vele dorpswachters zijn betrokken geweest bij strafbare feiten, variërend van moord, steunverlening aan de PKK en drugssmokkel, tot bruidroof. In april 2003 werden meer dan 2000 dorpswachters strafrechtelijk vervolgd²²⁴.

Sinds begin 2001 worden geen nieuwe dorpswachters meer geworven. Het systeem, dat op zijn hoogtepunt 70.000 dorpswachters telde, was volgens de minister van Binnenlandse Zaken in april 2003 geslonken tot ruim 58.500²²⁵. Er zijn in de verslagperiode – evenals in de jaren daarvoor – dan ook geen gevallen bekend geworden van personen die wegens het weigeren van het dorpswachterschap onder druk van de autoriteiten kwamen te staan. Ook zijn geen gevallen bekend van personen die wegens hun dorpswachterschap onder druk van de KADEK zijn komen te staan.

Nu op een aantal plaatsen in het zuidoosten van Turkije op kleine schaal terugkeer van de oorspronkelijke bevolking naar hun dorpen plaatsvindt, komt het soms tot confrontaties tussen deze bevolking en de dorpswachters. In veel gevallen hebben dorpswachters zich namelijk de bezittingen van destijds vertrekkende personen toegeëigend. Bij terugkeer van deze mensen ontstaan dan conflicten over de eigendom van de desbetreffende onroerende goederen, hetgeen soms zelfs uit de hand loopt tot gewapend handgemeen.

Ondanks het feit dat in voorgaande jaren werd gesproken over complete afschaffing van het systeem van dorpswachters, is het systeem nog altijd intact. Er zijn hiervoor momenteel ook geen concrete plannen, ondanks het feit dat de speciale vertegenwoordiger van de secretaris-generaal van de VN in zijn rapport van november 2002 heeft opgeroepen tot opheffing van het systeem²²⁶. Er bestaat onder dorpswachters groot verzet tegen een eventuele afschaffing van het systeem. Enerzijds zijn zij bang hierdoor hun reguliere inkomsten van circa € 163 per maand te verliezen, anderzijds vrezen zij het inleveren van hun wapens, waardoor

²²⁴ Turkish Daily News, 16 augustus 2003.

²²⁵ Turkish Daily News, 16 augustus 2003.

²²⁶ Verenigde Naties, *Report of the Secretary-General on internally displaced persons*, Mr. Francis Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 2002/56. *Addendum: Profiles of displacement: Turkey*E/CN.4/2003/86/Add.2 (27 november 2002), blz. 4.

zij kwetsbaar worden voor wraak van dorpingen wiens bezittingen door hen zijn afgenomen of die zij tijdens hun dorpswachterschap op een andere wijze benadeeld hebben.

Aan deze laatste angst van de dorpswachters is door een verordening van 16 mei 2003 tegemoet gekomen. In deze verordening is bepaald, dat degenen die het dorpswachterschap opgeven, hun wapen ten minste vijf jaar lang mogen behouden. Daarna zal opnieuw in individuele gevallen beoordeeld worden of hun wapenvergunning voor een nieuwe periode van vijf jaar verlengd zal worden. Op deze wijze blijft dus in het zuidoosten een aanzienlijk corps van gewapende personen bestaan. De NGO Göç-Der, die zich inzet voor de terugkeer naar de ontruimde dorpen, heeft in september aan de Parlementaire Onderzoekscommissie een petitie met 30.000 handtekeningen aangeboden, waarin afschaffing van het systeem van dorpswachters werd geëist²²⁷.

3.4.8 Vrouwen

Krachtens de grondwetswijzigingen van oktober 2001 is nu ook grondwettelijk de gelijkheid van man en vrouw gegarandeerd²²⁸. In november 2001 keurde het parlement een vernieuwd Burgerlijk Wetboek goed, dat op 1 januari 2002 in werking is getreden. De nieuwe wet garandeert op alle punten gelijkheid tussen man en vrouw. Zo wordt de man niet langer het hoofd van het gezin genoemd en is het niet langer de man die uitmaakt waar het gezin zich zal vestigen²²⁹. Thans ligt een ontwerp voor een nieuwe strafwet voor. Vrouwenorganisaties hebben op dit wetsontwerp het nodige commentaar, omdat de wet vrouwonvriendelijke elementen zou bevatten. Aangezien het nog slechts een ontwerp betreft wordt op deze elementen en de kritiek daarop in dit ambtsbericht niet verder ingegaan.

Het percentage vrouwen onder de totale werkende bevolking was in 2001 ruim 25%²³⁰. In dit percentage is een stijgende lijn te zien. Er waren tot voor kort enkele vrouwelijke districtsgouverneurs en thans zijn er vrouwelijke burgemeesters en vrouwelijke ambassadeurs. Het aantal vrouwen in het parlement is echter nog altijd klein; bij de verkiezingen van november 2002 zijn 24 vrouwen in het 550 zetels tellende parlement gekozen. Er is één vrouwelijke minister, Güldal Aksit, die minister van Toerisme is.

Er bestaat een aanzienlijk onderscheid tussen vrouwen uit de hogere sociale klassen in de grote steden en vrouwen uit lagere sociale klassen op het platteland.

²²⁷ Turkish Daily News, 3 september 2003.

²²⁸ Grondwet, artikel 41.

²²⁹ Turkse persagentschap Anatolia, 23 november 2001.

²³⁰ Dagblad Cumhuriyet, 16 december 2001.

De eerste categorie is veelal goed opgeleid, heeft een baan, kan in voorkomende gevallen haar kinderen alleen opvoeden en ondervindt geen last van traditionele kleding- of gedragscodes. Voor de tweede categorie geldt dit in veel mindere mate.

In Turkije staan vrouwen veelvuldig bloot aan diverse vormen van geweld binnen het huwelijk. Mishandeling komt regelmatig voor. Volgens een onderzoek uit maart 2000 van de Istanbul Universiteit heeft ten minste tien procent van de vrouwen dagelijks of wekelijks met geweld te maken²³¹. In januari 1998 werd een wetswijziging in het Wetboek van Strafrecht aangenomen die geweld binnen het huwelijk verbiedt. Ondanks deze wet blijft mishandeling binnen het huwelijk gezien worden als een privé-aangelegenheid waarbij de eer van de familie op het spel kan staan.

Er zijn maar weinig vrouwen die een aanklacht wegens mishandeling of seksueel misbruik indienen. Maatschappelijke taboes en ingesleten opvattingen maken vervolging in geval van seksuele misdrijven een gecompliceerde aangelegenheid. Inmiddels zijn in Turkije in het totaal veertien opvanghuizen, die gedeeltelijk in staatshanden zijn en gedeeltelijk particulier initiatief zijn. Al deze opvanghuizen bevinden zich in steden in het westelijk deel van Turkije. In de rest van het land zijn er uitsluitend adviesbureaus voor vrouwen die worden mishandeld. De capaciteit van de opvanghuizen is gering.

In rurale gebieden en in stadswijken met veel van oorsprong plattelandsbevolking komt moord op vrouwen die in de ogen van hun verwanten door vermeend onkuis gedrag de familie-eer hebben geschonden nog steeds voor. Voor de eerste helft van 2003 meldde de IHD 26 gevallen²³². Artikel 462 van de strafwet, dat een bepaling bevatte die de mogelijkheid tot strafvermindering gaf voor daders van doodslag indien het feit werd gepleegd bij het betrappen van een echtgenoot/echtgenote, broer of zus bij een 'onwettige seksuele daad', is krachtens het zesde hervormingspakket afgeschaft. De uitwerking in de praktijk van de afschaffing van het artikel zal moeten worden afgewacht, omdat in het verleden strafvermindering in dergelijke zaak vaak ook op wetsartikelen inzake algemene strafvermindering (art. 46 e.v. van het Turkse Wetboek van Strafrecht) werd gebaseerd.

Een ander probleem dat met name onder de plattelandsbevolking speelt, is het hoge percentage zelfmoorden onder jonge vrouwen die gedwongen zijn

²³¹ *Country Reports on Human Rights Practices 2000. Turkey*, U.S. Department of State (26 februari 2001).

²³² IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

uitgehuwelijkt. Bij de IHD waren voor de eerste helft van 2003 in totaal 25 sterfgevallen en 12 pogingen tot zelfdoding bekend²³³.

Vrouwen in voorarrest krijgen vaak te maken met seksuele intimidatie en soms zwaardere vormen van seksueel misbruik. Vrouwen worden vaak gedwongen zich uit te kleden, worden betast, beschimpt en bedreigd met verkrachting. Een door de IHD uitgevoerde enquête wees uit dat driekwart van de vrouwen die in voorarrest hadden gezeten, aangaf te maken te hebben gehad met seksuele intimidatie. Slechts een zesde deel zou dit volgens de enquête hebben aangegeven bij de autoriteiten²³⁴. In juli 2003 is de Turkse wetenschapper Yakın Ertürk door de VN benoemd als speciale rapporteur voor geweld tegen vrouwen onder het CEDAW-verdrag.

De voorzitter van de vrouwencommissie van de Orde van Advocaten in Diyarbakır verklaarde op 25 februari 2002 tijdens een conferentie dat in het jaar 2000 meer dan honderd vrouwen een klacht hadden ingediend wegens seksuele intimidatie of verkrachting tijdens het voorarrest²³⁵.

3.4.9 Homoseksuelen, travestieten en transseksuelen

Homoseksuelen

Er bestaat geen wettelijke bepaling die homoseksuele handelingen strafbaar stelt. Artikel 419 van het Turkse Wetboek van Strafrecht geeft wel de mogelijkheid tot strafvervolging van personen die zich schaamteloos gedragen in het openbaar of in het openbaar bepaalde seksuele handelingen verrichten. Hierbij wordt echter geen onderscheid gemaakt naar geslacht of seksuele geaardheid. In het jaar 2001 werden 276 rechtszaken aanhangig gemaakt op grond van dit artikel. Meer dan 85 procent van de verdachten was van het mannelijk geslacht²³⁶. Voor latere jaren zijn geen cijfers voorhanden.

Homoseksualiteit ontmoet in de Turkse samenleving een zekere ambivalentie. De ‘actieve’ seksuele partners worden meestal niet als homoseksueel beschouwd. Alleen de ‘passieve’ seksuele partners zijn in de ogen van veel Turken homoseksueel. Veel zich prostituerende homoseksuelen klagen erover dat mannen graag gebruik maken van hun diensten, maar hen in het openbaar verachten en

²³³ IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003).

²³⁴ *Country Reports on Human Rights Practices 2000. Turkey*, U.S. Department of State (26 februari 2001).

²³⁵ *Monthly Report of Human Rights in Turkey – February 2001*, Human Rights Foundation of Turkey Documentation Centre (januari 2001) blz. 33.

²³⁶ Statistieken van het Turkse Centrale Justitieregister via www.adli-sicil.gov.tr, stand 9 december 2002.

uitschelden²³⁷. Homoseksuelen worden niet door iedereen in Turkije genuanceerd onderscheiden van travestieten en transseksuelen.

In het algemeen kan worden gesteld dat homoseksuelen geen vrees hoeven te hebben voor officiële vervolging door de Turkse autoriteiten. Er bestaat in Turkije geen beleid dat zich actief richt tegen homoseksuelen. Er bestaat ook geen beleid op basis waarvan homoseksuelen minder dan andere Turken aanspraak kunnen maken op openbare voorzieningen of op basis waarvan zij minder rechten hebben om een beroep te kunnen uitoefenen. In de praktijk komt het echter wel voor dat mensen hun baan verliezen op het moment dat duidelijk wordt dat zij homoseksueel zijn. Homoseksuelen, met name degenen met een feminiene uitstraling, lopen in de praktijk het risico van pesterijen en tegenwerking door vertegenwoordigers van lokale overheidsinstanties. Het komt dan ook vaak voor dat mensen hun geaardheid verborgen proberen te houden.

Met name op het platteland, maar ook in naar verhouding conservatieve plaatsen als Konya, is men weinig tolerant tegenover homoseksuelen. Personen die in hun sociale omgeving problemen ondervinden vanwege hun geaardheid, blijken deze problemen voor een deel te ontlopen door te verhuizen naar de anonimiteit van bijvoorbeeld Istanbul, Izmir of Ankara, waar inmiddels een redelijk ontwikkelde homoscene aanwezig is.

Er bestaan enkele organisaties van homoseksuelen. De belangrijkste daarvan zijn de in 1993 opgerichte Lambda in Istanbul²³⁸ en Kaos GL in Ankara. De organisaties organiseren wekelijkse activiteiten en enkele malen per jaar vindt een landelijke manifestatie plaats. Kaos GL geeft sinds 1994 het gelijknamige tweemaandelijks tijdschrift uit, dat in veel steden in alternatieve boekhandels te verkrijgen is. De organisaties beschikken ieder over een eigen kantoorruimte.

Travestieten

Travestie is in Turkije niet bij wet verboden. Ook bestaat er geen overheidsbeleid dat travestieten op enige wijze achterstelt.

Net als jegens homoseksuelen bestaat ook ten opzichte van travestieten in Turkije een dubbele houding. Enkele nationaal bekende travestieten uit de wereld van de showbusiness genieten in Turkije groot aanzien. Een bekende travestiet is Huysuz Virjin, die een populaire talkshow op de televisie presenteert. De in 1996 overleden travestiete zanger Zeki Müren kreeg een staatsbegrafenis wegens zijn verdiensten als zanger. Minder bekende travestieten worden met meer moeilijkheden geconfronteerd. Zij die openlijk voor hun travestie uitkomen, slagen er veelal niet in om werk te vinden. Een groot deel van de travestieten in Turkije

²³⁷ Vergelijk NRC Handelsblad, 26 juni 2001.

²³⁸ Dagblad Cumhuriyet, 2 maart 2000.

voorziet dan ook noodgedwongen in zijn levensonderhoud door middel van prostitutie. Velen van hen zijn verslaafd aan verdovende middelen. Een bekende plaats waar zij hun beroep uitoefenen is de rondweg E-5 bij Istanbul. Van tijd tot tijd komt het voor dat prostituerende travestieten worden mishandeld door cliënten, voorbijgangers of lokale politiefunctionarissen²³⁹.

Er zijn ten minste twee gevallen bekend van travestieten die de politie hebben aangeklaagd wegens mishandeling, waarbij de politiefunctionarissen inderdaad voor de rechter zijn verschenen²⁴⁰. Eén van hen is de politiecommissaris met de bijnaam ‘Süleyman met de pijp’, die een aantal travestieten heeft mishandeld met een stuk pijp. Tegen hem wordt 27 jaar geëist. Op grond van de amnestiewet van december 2000²⁴¹ werd hij echter in februari 2003 vrijgesproken.

Een aanzienlijk deel van de personen die thans als travestiet door het leven gaan, zou graag een geslachtsveranderende ingreep ondergaan, maar is daartoe niet in staat omdat de kosten (circa 5000 US dollar) hiervoor te hoog zijn²⁴². Travestieten hebben zich samen met transseksuelen georganiseerd in het Platform voor een Menswaardig Bestaan (İnsanca Yaşama Platformu).

Transseksuelen

Transseksuele operaties zijn wettelijk toegestaan en kunnen in Turkije plaatsvinden onder een aantal voorwaarden. Deze voorwaarden zijn door het nieuwe Burgerlijk Wetboek, dat per 1 januari 2002 in werking is getreden, strenger geworden dan voorheen. Zo dienen de kandidaten een medische verklaring te overleggen dat de geslachtsverandering noodzakelijk is voor de geestelijke gezondheid van betrokkene²⁴³. Een verandering van geslacht kan bij de burgerlijke stand worden ingeschreven. Ook kunnen personen daarna in het huwelijk treden.

De dubbele maatschappelijke houding die bestaat ten opzichte van travestieten, geldt ook voor transseksuelen. Zo wordt de beroemde zanger Bülent Ersoy, die in 1980 van geslacht is veranderd en in 1999 als vrouw in het huwelijk is getreden, op handen gedragen, maar ondervinden minder bekende transseksuelen dezelfde problemen als travestieten. Hun sociale positie is dan ook geheel vergelijkbaar met die van travestieten.

²³⁹ Vergelijk de artikelenserie ‘Üçüncü cins’ (Het derde geslacht) in het dagblad Milliyet, 22 t/m 26 oktober 2001.

²⁴⁰ Vergelijk Tageszeitung, 16 oktober 2000 en dagblad Yeni Gündem, 24 februari 2001.

²⁴¹ Zie hierover paragraaf 3.3.6 van het ambtsbericht Turkije d.d. 29 januari 2002.

²⁴² Vergelijk Nicole Pope, ‘Turkey’s gay culture slowly emerges’ op website van de Turkse nieuwzender NTV via www.ntvmsnbc.com, stand 7 september 2000.

²⁴³ Turks Burgerlijk Wetboek onder nummer 4721, artikel 40.

3.4.10 Dienstplichtigen

In een separaat ambtsbericht is ingegaan op de dienstplicht in Turkije²⁴⁴. Onderstaand worden de ontwikkelingen weergegeven, die zich op dit punt hebben voorgedaan na de verschijning van dat ambtsbericht en het naderhand verschenen algemene ambtsbericht over Turkije²⁴⁵.

Herkrijgen nationaliteit

Herkrijging van de Turkse nationaliteit bij een eerder verlies wegens niet aantreden voor de dienstplicht is mogelijk. In de periode vanaf 2000 zijn in de Turkse Staatscourant jaarlijks enkele tientallen personen vermeld die onder deze omstandigheden hun nationaliteit terugkregen. Hieronder bevinden zich ook personen die op het moment dat ze de nationaliteit herkregen ouder waren dan veertig jaar. In maart 2003 werd een tijdelijk artikel toegevoegd aan de wet op de militaire dienstplicht²⁴⁶. Volgens dit artikel zullen personen die binnen een jaar na inwerkingtreding van de wet een aanvraag doen voor herkrijging van de nationaliteit, zoals gebruikelijk hun nationaliteit herkrijgen maar *niet* alsnog vervolgd worden wegens onttrekking aan de dienstplicht.

Mehmet Bal

De gewetensbezwaarde dienstweigeraar Mehmet Bal die in 2002 in verband met zijn dienstweigering in Turkije herhaaldelijk in de publiciteit is geweest²⁴⁷, was in mei 2003 nog altijd niet aangetreden voor hervatting van zijn militaire dienst. In maart 2003 werd hij reeds vrijgesproken van een groot aantal zaken dat tegen hem aanhangig was gemaakt wegens het niet opvolgen van orders. Op 27 mei 2003 heeft een rechtszitting plaatsgevonden in een aantal andere zaken die waren aanhangig gemaakt wegens het niet opvolgen van orders en de zaak wegens desertie. In november 2003 had hij zich nog altijd niet gemeld bij zijn eenheid en woonde en werkte hij in Izmir.

Verkorting duur dienstplicht

Met ingang van 15 juli 2003 is de duur van de militaire dienstplicht verkort van 18 tot 15 maanden²⁴⁸. De diensttijd voor reserve-officieren²⁴⁹ is verlaagd van 16 naar 12 maanden.

²⁴⁴ Algemeen ambtsbericht Turkije/dienstplicht d.d. 17 juli 2002.

²⁴⁵ Algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003.

²⁴⁶ Turkse Staatscourant d.d. 14 maart 2003.

²⁴⁷ Zie paragraaf 3.4.10 van het algemeen ambtsbericht Turkije d.d. 31 januari 2003.

²⁴⁸ Turkse persagentschap Anatolia, 22 juni 2003 en BIA, 23 juni 2003.

²⁴⁹ Zie hiervoer pagina 9 van het algemeen ambtsbericht Turkije/Dienstplicht d.d. 17 juli 2002.

Inzet van dienstplichtigen in Irak

Rond de oorlog in Irak in maart 2003 is het niet tot grootschalige inzet van Turkse troepen in Irak gekomen. Er is – ondanks dat enkele berichten in de media in maart 2003 meldden dat er Turkse troepen Noord-Irak waren binnengevallen – weinig verandering opgetreden in de bestaande aanwezigheid van Turkse troepen in Noord-Irak en in de deelname van dienstplichtigen daarin²⁵⁰.

Op 7 oktober 2003 stemde het parlement in met een motie die de regering de mogelijkheid geeft troepen naar Irak te sturen om bij te dragen aan de stabilisatiemacht. Een maand later verklaarde de regering echter geen gebruik te zullen maken van de door het parlement verleende bevoegdheid en geen militairen naar Irak te zullen sturen²⁵¹. Er is derhalve geen sprake van ophanden zijnde inzet van dienstplichtigen in Irak.

3.4.11 Teruggekeerde afgewezen asielzoekers

Zoals bekend worden vanuit West-Europa per jaar duizenden Turkse onderdanen naar Turkije verwijderd. Er zijn geen aanwijzingen dat Turkse onderdanen in Turkije in de negatieve belangstelling van de autoriteiten staan, louter vanwege het feit dat zij in het buitenland asiel hebben aangevraagd. De Turkse autoriteiten zijn bekend met het feit dat veel burgers om economische redenen het land verlaten en elders een asiolverzoek indienen. Personen die in het buitenland activiteiten hebben verricht die door de Turkse autoriteiten als separatistisch worden aangemerkt, lopen indien de Turkse autoriteiten op de hoogte zijn van deze activiteiten evenwel het risico van strafvervolging.

Bij verwijdering van afgewezen Turks-Koerdische asielzoekers naar Turkije geldt dat zij net als andere Turkse onderdanen bij inreis worden gecontroleerd. Bekeken wordt of er strafrechtelijke veroordelingen zijn of dat er een strafrechtelijk onderzoek door politie of jandarma tegen betrokkene loopt. Ook dienstweigeraars en deserteurs staan bij de grensposten geregistreerd.

De Turkse grensautoriteiten zullen bij vaststelling van één van deze feiten, in geval van onjuiste grensoverschrijdingsdocumenten, een eerdere illegale uitreis uit Turkije of verwijdering uit het buitenland, betrokkene veelal aan een ondervraging onderwerpen. De ondervraging vindt plaats op de politiepost van de luchthaven en betreft veelal vaststelling c.q. verificatie van de personalia, reden en tijdstip van uitreis uit Turkije, motieven asielaanvraag, reden eventuele afwijzing asiolverzoek, eventueel strafregister en antecedenten in binnen- en buitenland, waaronder

²⁵⁰ Beschreven in het algemeen ambtsbericht Turkije/Dienstplicht d.d. 17 juli 2002.

²⁵¹ Dagbladen Cumhuriyet, Milliyet en Hürriyet, 7 november 2003.

(drugs)misdrijven en mogelijke contacten met illegale organisaties in het buitenland. Indien er echter geen specifieke verdenkingen zijn, volgt in de regel na gemiddeld zes tot negen uur vrijlating.

Indien blijkt dat betrokkene wordt verdacht van strafbare feiten, wordt deze overgedragen aan de desbetreffende opsporingsinstantie. In Istanbul is dit meestal het hoofdbureau van politie in de niet ver van het vliegveld gelegen wijk Bakırköy. Personen die worden verdacht van lidmaatschap van de PKK/KADEK, van links-radicalen organisaties zoals de DHKP/C of TKP/ML, van militante islamistische organisaties, of personen die worden verdacht van het verlenen van steun of onderdak aan één van deze organisaties worden overgebracht naar de antiterreureenheid van de politie, die bij hetzelfde hoofdbureau is ondergebracht. Bij de antiterreureenheid van de politie is onderwerping van de verdachte aan foltering of mishandeling niet uit te sluiten²⁵².

Na een incident in 1999 zijn geen nieuwe gevallen bekend van uit Nederland teruggekeerde afgewezen asielzoekers die het voorwerp werden van foltering of mishandeling door de Turkse autoriteiten. Ook andere Europese landen melden in het afgelopen jaar geen gevallen waarbij sprake was van foltering of mishandeling van personen die terugkeerden naar Turkije.

Over de behandeling van teruggekeerde dienstweigeraars binnen het leger is gerapporteerd in het algemene ambtsbericht Turkije/dienstplicht van 17 juli 2002. Sindsdien hebben zich op dit punt geen ontwikkelingen voorgedaan.

²⁵²

Vergelijk paragraaf 3.3.7.

4 Migratie

4.1 Opvang van binnenlands ontheemden

Ontruiming dorpen

Om de PKK haar voedingsbodem te ontnemen en de bevoorrading van de PKK-strijders in de bergen te bemoeilijken, zijn in de jaren negentig in Zuidoost-Turkije talrijke dorpen ontruimd en platgebrand door de strijdkrachten. Ook de PKK heeft dorpen die zich niet loyaal verklaarden platgebrand. Hierdoor werden vele families gedwongen om zich elders in Turkije te vestigen. Schattingen omtrent het aantal personen dat hun oorspronkelijke dorpen heeft moeten verlaten lopen uiteen van 380.000 tot drie miljoen. Het zou gaan om circa drieduizend dorpen.

Sinds de terugkeer van de rust in Zuidoost-Turkije eind 1999 is de gedwongen ontruiming van dorpen tot stilstand gekomen. In 2000 en 2001 kwam het tot enkele incidentele ontruiming. In 2002 en 2003 hebben voor zover bekend geen ontruiming plaatsgevonden.

Leefomstandigheden binnenlands ontheemden

De families uit de ontruimde dorpen hebben zich met name gevestigd in de grote steden in het zuidoosten van het land en in de steden Istanbul, Ankara en Izmir. Met name de steden in Zuidoost-Turkije hebben de toestroom van migranten maar ternauwernood kunnen verwerken²⁵³. Zo groeide de bevolking van de zuidoostelijke provinciehoofdstad Diyarbakır tussen 1990 en 1997 van een half miljoen naar het drievoudige daarvan²⁵⁴. De plattelandsbevolking bivakkeert meestal in de armere wijken aan de rand van de stad, waar een schaarste bestaat aan voorzieningen zoals stromend water. Er is onder hen sprake van een grote werkloosheid. Een onderzoek uit 2001 spreekt van een werkloosheid van meer dan tachtig procent²⁵⁵. Een deel van de gedwongen migranten is erin geslaagd in de stad een redelijk bestaan op te bouwen.

Mogelijkheden tot terugkeer naar oude woongebieden

Een deel van de uit het zuidoosten vertrokken of verdreven personen heeft aangegeven terug te willen keren naar hun oude woongebieden. Hier treden echter de nodige problemen op. De regering heeft weliswaar nadrukkelijk verklaard de terugkeer actief te willen bevorderen, onder meer door financiële steunverlening,

²⁵³ Zie paragraaf 4.2.

²⁵⁴ *Worldwide Refugee Information, Country Report Turkey*, US Committee for Refugees, (januari 1999).

²⁵⁵ Mehmet Barut, *The research and solution report on the socio-economic and social-cultural conditions of the Kurdish citizens living in the Turkish Republic who are forcibly displaced* (Göç-Der: Istanbul 2001), blz. 240.

maar van uitvoering van deze plannen is volgens waarnemers tot dusver nog niet veel terecht gekomen. Volgens de speciale vertegenwoordiger van de secretaris-generaal van de VN voor binnenlandse ontheemden bestaat er geen alomvattend plan om de terugkeer te faciliteren, is er geen duidelijk overzicht van alle separate initiatieven om de terugkeer te bevorderen en bestaat onduidelijkheid over de precieze criteria waarbij men voor terugkeer in aanmerking komt²⁵⁶.

Een ander obstakel voor de terugkeer is dat de dorpswachters die zich de landerijen van de ontruimde dorpen hebben toegeëigend niet genegen zijn deze aan de oorspronkelijke bewoners terug te geven²⁵⁷. Ook liggen er in het gebied verspreid nog achtergebleven landmijnen, die volgens de mensenrechtenorganisatie FIDH twee tot drie dodelijke slachtoffers per maand eisen²⁵⁸. Tenslotte zouden personen die willen terugkeren een verklaring moeten ondertekenen, waarbij zij aangeven dat zij uit hun dorp zijn vertrokken uit vrije wil of als gevolg van PKK-terreur.

Volgens de Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, die de provincie Batman in januari 2003 bezocht, krijgen de voormalige bewoners van de dorpen die door de PKK ontruimd zijn wel toestemming om terug te keren maar de voormalige bewoners van de dorpen die door de autoriteiten zijn ontruimd niet²⁵⁹. De U.S. Committee for Refugees meldt in het *World Refugee Survey 2003*, dat sinds 2000 circa 37.000 personen zouden zijn teruggekeerd naar in totaal 460 dorpen²⁶⁰.

4.2 Minderjarigen

Minderjarigheid in burgerlijk – en strafrecht

In het Turkse burgerlijk recht is iemand handelingsbekwaam vanaf het achttiende levensjaar. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. Bij een huwelijk voor het achttiende levensjaar wordt betrokkene van rechtswege handelingsbekwaam. In bijzondere gevallen kan de rechter iemand jonger dan achttien handelingsbekwaam verklaren, zodat deze bijvoorbeeld in het kader van zijn werk overeenkomsten kan sluiten.

²⁵⁶ Verenigde Naties, *Report of the Secretary-General on internally displaced persons*, Mr. Francis Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 2002/56. Addendum: Profiles of displacement: TurkeyE/CN.4/2003/86/Add.2 (27 november 2002).

²⁵⁷ *Monthly Report of Human Rights in Turkey – January 2001*, Human Rights Foundation of Turkey Documentation Centre (januari 2001), blz. 8.

²⁵⁸ FIDH, *Turkey. Human Rights in the Kurdish Southeast: Alarming situation despite extensive legal reforms* (juli 2003), blz. 16.

²⁵⁹ Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Batman Raporu (17-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Batman, 17-20 januari 2003).

²⁶⁰ U.S. Committee for Refugees, *World Refugee Survey* (2003), blz. 227.

Het Turkse strafrecht kent drie categorieën voor jeugdige plegers van delicten²⁶¹. Personen onder de elf jaar zijn niet strafbaar. Personen van elf tot en met veertien jaar zijn strafbaar maar krijgen een strafvermindering met de helft, waarbij levenslang wordt omgezet in tien jaar gevangenisstraf. Deze twee categorieën worden berecht door een speciale kinderrechtbank, waarbij zittingen achter gesloten deuren plaatsvinden.

Personen van vijftien tot en met zeventien jaar, die voorheen berecht werden in reguliere rechtbanken, worden sinds het zevende hervormingspakket ook door kinderrechtbanken berecht. Een aan hen opgelegde straf voor een delict waarop levenslang staat, wordt bij hen bekort tot zestien jaar. Voor het overige worden de straffen met een derde gereduceerd. Personen van achttien jaar en ouder vallen onder het reguliere strafrecht.

Door het zevende pakket bestaat niet langer de regel, dat kinderen die zich schuldig hadden gemaakt aan delicten tegen de staat – ongeacht hun leeftijd – toch door Staatsveiligheidsrechtbanken werden berecht. Ook in dergelijke gevallen is thans de kinderrechtbank bevoegd.

Opvang alleenstaande minderjarigen

De opvang van minderjarigen van wie de beide ouders om welke reden dan ook niet in staat zijn het gezag uit te oefenen, geschiedt in de regel binnen de familie. In vrijwel alle gevallen worden familieleden van de minderjarige bereid gevonden de kinderen op te vangen. Dit geldt ook voor alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMA's) die vanuit het land waar zij asiel hebben aangevraagd naar Turkije worden teruggestuurd. Van de personen die in de afgelopen jaren bij hun asielaanvraag in Nederland aangaven AMA te zijn, werden in vrijwel alle onderzochte gevallen de ouders of wettelijke vertegenwoordigers aangetroffen.

Desondanks kan het voorkomen dat in een incidenteel geval geen adequate opvang binnen de familie mogelijk is. In dergelijke gevallen is het mogelijk dat de Turkse autoriteiten opvang bieden. De Turkse wetgeving voorziet in opvang van alleenstaande minderjarigen door de staat²⁶². Uitsluitend indien geen opvang elders mogelijk is, kan de onder het ministerie van Algemene Zaken residerende Instelling voor Sociale Dienstverlening en Kinderopvang (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) worden benaderd. Deze legt het dossier van de

²⁶¹ Wet op de Instelling, Bevoegdheden en Procesregels van Kinderrechtbanken onder nummer 2253.

²⁶² Dit is geregeld in de Wet op de Instelling voor Sociale Dienstverlening en Kinderopvang onder nummer 2828 d.d. 24 mei 1983.

betrokken minderjarige voor aan de rechtbank die de uiteindelijke beslissing over de opvang neemt²⁶³.

Krachtens de Turkse wetgeving komt een alleenstaand kind afhankelijk van de duur van de gevolgde opleiding minimaal tot het achttiende levensjaar en maximaal tot het bereiken van de 25-jarige leeftijd voor opvang in aanmerking. Kinderen tot 18 jaar oud kunnen zich aanmelden of worden aangemeld bij de in elke provincie aanwezige Directoraten voor Sociale Dienstverlening (Sosyal Hizmetler Müdürlüğü). Zo zijn er kindertehuizen (Çocuk Yuvaları) voor kinderen tot 12 jaar en opvoedingsinternaten (Yetiştirme Yurtları) voor kinderen van 12 tot 18 jaar. Momenteel zijn er naar schatting zeventig kindertehuizen in Turkije waar in totaal ongeveer 7000 kinderen verblijven, en 91 opvoedingsinternaten waar 5000 jeugdigen zijn ondergebracht. Indien een jonge volwassene na het bereiken van de meerderjarige leeftijd van 18 jaar nog geen eigen huisvesting heeft, bestaat in sommige gevallen de mogelijkheid tot verlengd verblijf.

De kwaliteit van de opvang in de diverse tehuizen verschilt per provincie. In sommige delen van het land zijn minder mogelijkheden om minderjarigen op te vangen dan in andere delen. Er zijn voorbeelden van provincies waar de persoonlijke betrokkenheid van de gouverneur heeft geleid tot een redelijk tot goed opvangeregime (bijvoorbeeld in Kayseri), terwijl in andere provincies deze opvang als marginaal moet worden bestempeld. De Turkse instanties voor opvang van en hulpverlening aan alleenstaande minderjarigen kampen vaak met een gebrek aan financiën.

Geboden opvang van en hulp aan alleenstaande minderjarigen bestaat wettelijk gezien van staatswege, maar er zijn ook diverse private charitatieve organisaties die opvang aan minderjarigen bieden. Deze zijn niet als zodanig officieel erkend, maar kunnen in de praktijk wel functioneren. Toezicht daarop is in handen van de Directoraten voor Sociale Dienstverlening. Deze directoraten voeren regelmatig overleg met deze organisaties om de hulpverlening te kunnen stroomlijnen. De bekendste private instelling is de Aziz Nesin stichting, een stichting die wordt gefinancierd uit de nalatenschap van de gelijknamige bekende schrijver. Er zijn plannen om private instellingen ook officiële toestemming te gaan verlenen om als zodanig te functioneren.

²⁶³

Wet op de Instelling voor Sociale Dienstverlening en Kinderopvang onder nummer 2828 d.d. 24 mei 1983, artikel 21.

4.3 Standpunt UNHCR

Na het background paper van september 2001²⁶⁴ en sinds het uitbrengen van het vorige algemeen ambtsbericht Turkije in januari 2003 zijn van UNHCR geen nieuwe beleidsstandpunten inzake Turkije bekend geworden.

Volgens UNHCR bestaat voor Koerden en leden van christelijke minderheden uit het zuidoosten van Turkije een binnenlands vluchtalternatief buiten die regio ‘... unless the case in question is of a prominent nature or it is perceived by the authorities to have real or alleged links with the PKK or other main Kurdish parties²⁶⁵.’ UNCHR meent dat ‘... the group most likely to be exposed to harassment/prosecution/persecution are Kurds suspected of being connected with, or sympathisers of the PKK. The articles of the Anti-Terror Law (...) have been used (...) to persecute and imprison persons who expressed their opinion peacefully. Persons who are suspected of having the slightest links to the PKK are often detained and kept in detention. They are at times subjected to torture and/or ill-treatment. Cases of extra-legal executions have also been reported.’²⁶⁶. UNHCR wijst er daarbij op dat ‘... the recent developments linked to Mr. Öcalan seem to have no impact on the substance of the (...) possibility for Turkish asylum seekers originating from the eastern provinces of the country to find an internal flight alternative in other parts of Turkey.’²⁶⁷.

Ten aanzien van verwijdering naar Turkije van uit dat land afkomstige uitgeprocedeerde asielzoekers geldt dat UNHCR ‘... does not have any objection to returns of Turkish asylum seekers who after a fair and efficient asylum procedure have been found not to be refugees nor to be in need of international protection on other grounds.’²⁶⁸. Met betrekking tot personen aan wie geen asiel wordt verleend op grond van artikel 1F van het vluchtelingenverdrag neemt de UNHCR de positie in dat ‘In accordance with standing jurisprudence, a person who has been excluded from refugee status on the grounds of Article 1(F) of the 1951 Convention should nonetheless, not be returned to Turkey if it can be established that he/she is likely to be submitted to torture or inhuman or degrading treatment or punishment in violation of Article 3 of the UN Convention on torture,

²⁶⁴ *Background Paper on Refugees and Asylum Seekers from Turkey*, UNHCR Centre for Documentation and Research (Genève, september 2001).

²⁶⁵ Brief UNHCR Den Haag aan Amnesty International, 4 december 1995.

²⁶⁶ Brief UNHCR Den Haag aan Amnesty International, 4 december 1995.

²⁶⁷ Brief UNHCR Den Haag aan Stichting Rechtsbijstand Asiel, OC Den Haag, 25 januari 1999.

²⁶⁸ UNHCR Genève, faxbericht d.d. 21 mei 1999 en UNHCR-Den Haag, brief aan ministerie van Buitenlandse Zaken, 9 augustus 1999.

Article 7 of the International Covenant on Civil and Political Rights and Article 3 of the European Convention on Human Rights²⁶⁹.

In het licht van hetgeen UNHCR stelt ten aanzien van het binnenlands vluchtalternatief meent de vluchtelingenorganisatie dat ‘... it is essential to find out if Turkish asylum seekers, if returned, would be at risk of being suspected of connection to or sympathy with the PKK. If this is the case, they should not be considered as having been able to avail themselves of an internal flight alternative.’²⁷⁰.

4.4 **Beleid andere Europese landen**

De meeste aanvragen in Europa van asielzoekers afkomstig uit Turkije werden in de eerste helft van 2003 gedaan in Duitsland (3305), Frankrijk (3490), het Verenigd Koninkrijk (1230) en Zwitserland (823)²⁷¹.

Categorische vervolging van bepaalde groepen wordt in slechts enkele gevallen aangenomen. In Duitsland worden yezidi's die actief praktiserend zijn en zich inzetten voor hun religie categorisch toegelaten als vluchteling. In alle overige gevallen worden in alle landen de asielaanvragen op hun individuele merites beoordeeld. Alle Europese landen met uitzondering van Frankrijk zijn van mening dat, uitgezonderd personen die gezocht worden om politieke redenen, iedere asielzoeker afkomstig uit Zuidoost-Turkije de mogelijkheid heeft zich in het westen van Turkije te vestigen. Niet bekend is of bij de formulering van dit standpunt ook het gevaar van bloed- en eerwraak is inbegrepen.

In Duitsland krijgen hogere PKK/KADEK-leden waarvan bekend is dat ze wegens hun activiteiten door de Turkse autoriteiten worden gezocht een *Abschiebehindernis* op grond van paragraaf 53 van de Duitse vreemdelingenwet. Een vluchtelingenstatus wordt niet verleend.

Vanuit alle landen in West-Europa worden uitgeprocedeerde asielzoekers verwijderd naar Turkije.

²⁶⁹ Brief UNHCR aan Home Office, Country Information and Policy Unit, Ref 600 Turkey (22 maart 1999).

²⁷⁰ Brief UNHCR Den Haag aan Amnesty International, 4 december 1995 en Brief UNHCR Den Haag aan Stichting Rechtsbijstand Asiel, OC Den Haag, 25 januari 1999. Zie ook: UNHCR Position Paper on Relocating Internally as a Reasonable Alternative to Seeking Asylum, februari/maart 1999.

²⁷¹ Cijfers afkomstig van de Intergovernmental Consultation Group, een wereldwijd samenwerkingsverband van immigratiediensten.

5 Samenvatting

Turkije is een centralistisch bestuurde seculiere eenheidsstaat, waarin (Koerdisch) separatisme en islamisme door het establishment worden gezien als de twee grootste bedreigingen van deze seculiere eenheidsstaat.

De politieke ontwikkelingen in de verslagperiode werden gedomineerd door een herschikking van de regering, een aanzienlijk aantal hervormingen dat werd doorgevoerd door de regering en een aantal ontwikkelingen rond de KADEK (voormalige PKK). Kort na de tussentijdse verkiezingen in Siirt in maart 2003 nam de nieuw gekozen AKP-leider Erdoğan het premierschap over van Gül en herschikte de regering enigszins. Ondanks zorgen in het establishment over het islamitische karakter van de AKP, geniet de AKP-regering een brede steun onder de bevolking. In het kader van de toetreding tot de EU is door de nieuwe regering met voortvarendheid een aantal hervormingspakketten gepresenteerd, die op een groot aantal punten belangrijke verbeteringen in de wetgeving hebben gebracht op het gebied van de mensenrechten.

Rond de KADEK heeft zich in de verslagperiode een aantal ontwikkelingen voorgedaan. Door de oorlog in Irak en het feit dat de Amerikanen aldaar de KADEK als terroristische organisatie beschouwen, is de KADEK in Noord-Irak in een moeilijke positie geraakt. Hierdoor voelde een deel van de 5.000 KADEK-strijders zich gedwongen zich weer naar de bergen in Turkije te begeven. Onder andere om voormalige KADEK-strijders een uitweg uit deze situatie te bieden, heeft de Turkse overheid in augustus 2003 een amnestiewet afgekondigd, die in veel gevallen volledig ontslag van strafvervolging en in andere gevallen aanzienlijke strafvermindering inhoudt voor voormalige strijders van illegale organisaties. De top van de KADEK is uitgesloten van de amnestie. De detentieomstandigheden van KADEK-leider Abdullah Öcalan en de volgens veel KADEK-aanhangers onvoldoende reikwijdte van de amnestiewet hebben gezorgd voor enkele demonstraties van KADEK-leden en hebben ertoe geleid dat de KADEK per 1 september 2003 de wapens weer heeft opgenomen. Op 26 november 2003 heeft de KADEK zichzelf opgeheven. De activiteiten worden in Turkije voortgezet door de PRD.

De verbetering in de veiligheidssituatie en de rust die eind 1999 is ingetreden sinds de PKK zich van Turks grondgebied heeft teruggetrokken, is in 2003 verder bestendig. Door de opheffing van de uitzonderingstoestand in november 2002 is het leven met name in de steden verder genormaliseerd. Door het toegenomen aantal KADEK-strijders en de wederopneming van de wapens door deze organisatie is het aantal gewapende confrontaties in het zuidoosten toegenomen, maar het betreft nog altijd slechts een fractie van het aantal in de jaren negentig.

Het zuidoosten ligt economisch gezien echter nog altijd ver achter bij het westelijk deel van Turkije. In Turkije bestaat een aantal kleinere militante groeperingen van met name links- en islamitisch-extremistische signatuur. In de verslagperiode zijn deze groeperingen nauwelijks actief geweest.

Door de aangenomen hervormingspakketen is de wettelijke garantie van de mensenrechten in Turkije aanzienlijk toegenomen. Deze verbetering is echter in de praktijk veelal niet terug te zien. Veel schendingen van de mensenrechten hangen samen met het streven naar een uitdrukkelijker plaats voor de Koerdische identiteit in Turkije, hetgeen door de overheid als separatisme wordt gedefinieerd. Het betreft voor een groot deel beperkingen ten aanzien van de vrijheid van meningsuiting en van vereniging en vergadering. Mensenrechten-NGO's worden vaak gehinderd in hun activiteiten en zijn het voorwerp van een groot aantal strafzaken, die echter zelden tot veroordelingen leiden.

Mishandeling en foltering komen nog altijd veelvuldig voor en vinden met name plaats tijdens het voorarrest. Tegen daders van mishandeling en foltering is ook in de verslagperiode vaak onvoldoende opgetreden. Nieuwe wetswijzigingen hebben vervolging van daders eenvoudiger en minder vrijblijvend gemaakt.

Koerden worden in Turkije officieel niet als minderheid erkend. Er vindt geen vervolging door de overheid plaats van Koerden enkel en alleen om het feit dat zij Koerd zijn. Leden van de KADEK en personen die steun of onderdak aan deze organisatie verlenen, moeten nog altijd rekenen op strafvervolging. Door gebruikmaking van de nog tot februari 2004 geldige amnestieregeling kunnen zij echter in sommige gevallen geheel aan strafvervolging ontkomen en in andere gevallen een aanzienlijke strafvermindering krijgen. Hetzelfde geldt voor aanhangers van militante extreem-linkse en islamistische groeperingen.

Met uitzondering van de yezidi's in Duitsland wordt in andere Europese landen voor geen enkele andere categorie van asielzoekers uit Turkije groepsvervolging aangenomen en alle zaken worden in deze landen op hun individuele merites beoordeeld. Alle Europese landen verwijderden uitgeprocedeerde asielzoekers naar Turkije. De UNHCR heeft geen bezwaar tegen verwijdering naar Turkije van personen die na een zorgvuldige asielprocedure zijn afgewezen, maar benadrukt de specifieke risico's voor personen met (vermeende) banden met de PKK (thans KADEK).

Literatuurlijst

Voor dit ambtsbericht is gebruik gemaakt van de volgende openbare bronnen:

Agence France-Presse

Agos, Turkstalig Armeens weekblad

Aksiyon, Turks weekblad

Akşam, Turks dagblad

Alliance of Protestant Churches in Turkey, *Rights violations experienced by protestants in Turkey evaluated in the light of human rights law* (juli 2002)

Amnesty International, *Death threats/Fear for safety*, Urgent Action, 10 april 2001

Amnesty International, *Failures at Fifty: Impunity for torture and ill-treatment in Europe on the 50th anniversary of the European Convention on Human Rights* (november 2000)

Amnesty International, *Turkey. "F-type" prisons: Isolation and allegations of torture or ill-treatment (1)* (20 april 2001)

Amnesty International, *Turkey: The duty to supervise, investigate and prosecute* (20 april 1999)

Anatolia, Turks persagentschap

Associated Press

Bakıcı, Sedat, *Olaydan Kesin Hükme Kadar Ceza Yargılaması ve Ceza Kanunu Genel Hükümler* (Het strafproces en de algemene bepalingen in het Wetboek van Strafrecht vanaf het delict tot aan het vonnis) (3e druk; Ankara 2000)

Compass Direct, christelijk persbureau

Barut, Mehmet, *The research and solution report on the socio-economic and social-cultural conditions of the Kurdish citizens living in the Turkish Republic who are forcibly displaced* (Göç-Der: Istanbul 2001)

Çakır, Ruşen, *Derin Hizbullah. İslamcı şiddetin geleceği.* (Hezbollah onder de oppervlakte. De toekomst van het islamistisch geweld) (maart 2001)

Cornell, Svante E., 'The land of many crossroads. The Kurdish question in Turkish politics.' in *Orbis*, jrg. 45, nr. 1 (winter 2001)

Cumhuriyet, Turks dagblad

Deutsche Presseagentur

DIHA, Dicle Haber Ajansı, pro-Koerdisch persbureau in Turkije

The Economist Intelligence Unit, *Turkey. Country Profile 2001* (2001)

The Economist Intelligence Unit, *Turkey. Country Profile 2002* (2002)

The Economist Intelligence Unit, *Turkey. Country Profile 2003* (2003)

The Economist Intelligence Unit, *EIU Country Report November 2001* (2001)

The Economist Intelligence Unit, *EIU Country Report September 2002* (2002)

Europese Commissie, *Turkey 2000 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession* (8 november 2000)

Europese Commissie, *Turkey 2002 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession* (9 oktober 2002)

Turkey 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession, Europese Commissie (november 2003)

FIDH, *Turkey. Human Rights in the Kurdish Southeast: Alarming situation despite extensive legal reforms* (juli 2003)

Frankfurter Rundschau

Günay, Erhan, *Ceza Davalarında Usul ve Esaslar. Cumhuriyet Savcısı ve Ceza Hakiminin El Kitabı*. (Procesgang en Basisprincipes in Straffzaken. Handboek voor de officier van justitie en de Strafrechter.) (Ankara 1998)

Gündüz, Aslan, 'The land of many crossroads. Human Rights and Turkey's future in Europe' in *Orbis*, jaargang 45 nummer 1 (winter 2001)

Herald Tribune

Hofman, Tessa, *Armenians in Turkey today. A critical assessment of the situation of their Armenian minority in the Turkish Republic* (2003)

Human Rights Foundation of Turkey Documentation Centre, *Monthly Report of Human Rights in Turkey* (januari en september 2001, juni, juli en augustus 2002).

Human Rights Foundation of Turkey Documentation Center, *Human Rights Yesterday & Today*, 14 november 2002 (dagelijkse uitgave)

Human Rights Watch, *Displaced and Disregarded. Turkey's failing village return program* (oktober 2002)

Human Rights Watch, *Small Group Isolation in Turkish Prisons: an Avoidable Disaster* (mei 2000)

Human Rights Watch, *Turkey. Human Rights and the European Union Accession Partnership* (september 2000)

Human Rights Watch, *World Report 1999: Turkey* (1999)

Human Rights Watch, *World Report 2003: Turkey* (2003)

Hürriyet, Turks dagblad

IHD, *1999, 2000, 2001 en 2002 Ocak-Haziran İnsan Hakları Bilançosu* (Balans van de mensenrechten 1999, 2000, 2001, januari-juni 2002) (1999, 2000, 2001, 2002)

IHD, *Balance Sheet of Human Rights Violations for 2000* (2001)

IHD, *Balance Sheet of Human Rights Violations for 2001* (2002)

IHD, *Balance Sheet of Human Rights Violations for the first six months of 2002* (2002)

IHD, *January-July Human Rights Violations in Turkey Summary Table* (augustus 2003)

Informationsverbund Asyl/ZDWF e.V, *Asylmagazin 5/99* (mei 1999)

NTV, Turkse nieuwszender via Internet (www.mtvmsnbc.com)

Onderzoekscommissie Mensenrechten van het Turkse Parlement, *Soruşturma, Kovuşturma, Yargılama, Ceza ve İnfazı Tunceli* (resp. *Erzurum, Erzincan*) Raporu.

1998 ve 2000 (Rapport inzake Onderzoek, Vervolging, Berechting, Bestraffing en Tenuitvoerlegging in Tunceli resp. Erzurum, Erzincan) (mei 2000)

Özgür Gündem, Turkstalig pro-Koerdisch dagblad

Özgür Politika, in Duitsland verschijnend Turkstalig pro-Koerdisch dagblad

Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Batman Raporu (17-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Batman, 17-20 januari 2003)

Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Diyarbakır Raporu* (Rapport provincie Diyarbakır) (januari 2003)

Parlementaire Onderzoekscommissie voor de Mensenrechten, *Mardin Raporu (18-20 Ocak 2003)* (Rapport provincie Mardin, 18-20 januari 2003)

Pişkinsüt, Sema, *Filistin askısından fezlekeye. İşkencenin kitabı*. (Van Palestijnse hanger tot verzoek om opheffing van parlementaire immuniteit. Het boek van foltering.) (oktober 2001)

Raad van Europa, *Reports to the Turkish Government on the visits to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 27 March and 1 to 6 September 2002*. (25 juni 2003)

Raad van Europa, *Preliminary observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) which visited Turkey from 16 to 24 July 2000* (7 december 2000)

Raad van Europa, *Preliminary Observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) wich visited Turkey in December 2000 and January 2001* (16 maart 2001)

Raad van Europa, *Preliminary observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) which visited Turkey from 21 to 27 March 2002 and the Response of the Turkish Authorities* (23 juli 2002)

Raad van Europa, Parlementaire Assemblée, *Honouring of obligations and commitments by Turkey* (13 juni 2001)

Radikal, liberaal, progressief Turks dagblad

San Francisco Chronicle

Star, populistisch Turks dagblad

Tageszeitung

TIHV, *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2001* (Rapport 2001 van de Behandelings- en Rehabilitatiecentra van de TIHV) (september 2002)

TIHV, *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2002* (Rapport 2002 van de Behandelings- en Rehabilitatiecentra van de TIHV), op 23 oktober 2003 gezien als voorpublicatie.

Turkish Daily News, Engelstalig Turks dagblad

Turkish News, Engelstalig Turks dagblad

Türkiye, Turks dagblad van nationalistische signatuur

UNDP, *Human Development Report 2003* (juli 2003).

UNHCR Centre for Documentation and Research, *Background Paper on Refugees and Asylum Seekers from Turkey* (Genève, september 2001)

UNHCR, *Position Paper on Relocating Internally as a Reasonable Alternative to Seeking Asylum* (februari/maart 1999)

UNHCR, brief aan Home Office, Country Information and Policy Unit, Ref 600 Turkey, 22 maart 1999

UNHCR Den Haag, brief aan Amnesty International, 4 december 1995.

UNHCR Den Haag, brief aan Stichting Rechtsbijstand Asiel, OC Den Haag, 25 januari 1999

UNHCR Den Haag, brief aan ministerie van Buitenlandse Zaken, 9 augustus 1999

UNHCR Genève, faxbericht d.d. 21 mei 1999

U.S. Committee for Refugees, *Worldwide Refugee Information, Country Report Turkey* (januari 1999)

U.S. Committee for Refugees, *World Refugee Survey* (2003)

U.S. Department of State, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 199, 1999, 2000 en 2001*

Verenigde Naties, *Interim report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the elimination of all forms of religious intolerance and of discrimination based on religion or belief. Addendum 1: Situation in Turkey* (11 augustus 2000)

Verenigde Naties, *Report of the Secretary-General on internally displaced persons, Mr. Francis Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 2002/56. Addendum: Profiles of displacement: Turkey*E/CN.4/2003/86/Add.2 (27 november 2002).

Verfassungsschutz Bayern, *Verfassungsschutzbericht Bayern 1999* (2000)

Verfassungsschutz Hamburg, *Verfassungsschutzbericht Hamburg 1999* (2000)

Verfassungsschutz Nordrhein-Westfalen, *Verfassungsschutzbericht Nordrhein-Westfalen 1999* (2000)

Yeni Evrensel, links Turks dagblad

Yeni Gündem, Turkstalig pro-Koerdisch dagblad

Yeni Şafak, islamitisch georiendeerd Turks dagblad

Zaman, conservatief Turks dagblad

